

SVANESÅNGEN

Bosse Johansson

SVANESÅNGEN

Bosse Johansson

Bokförlaget Stigfinnaren, Kalix

Copyright: Bosse Johansson

Kopiering av denna bok är förbjuden utan författarens tillstånd.

Foto: Bosse Johansson där annat ej anges eller framgår av textinnehållet.

Teckningar: Åke Åkerlund

Omslag och layout: Eva-Lena Johansson, AniMedia

Författaren har tidigare utgivit:

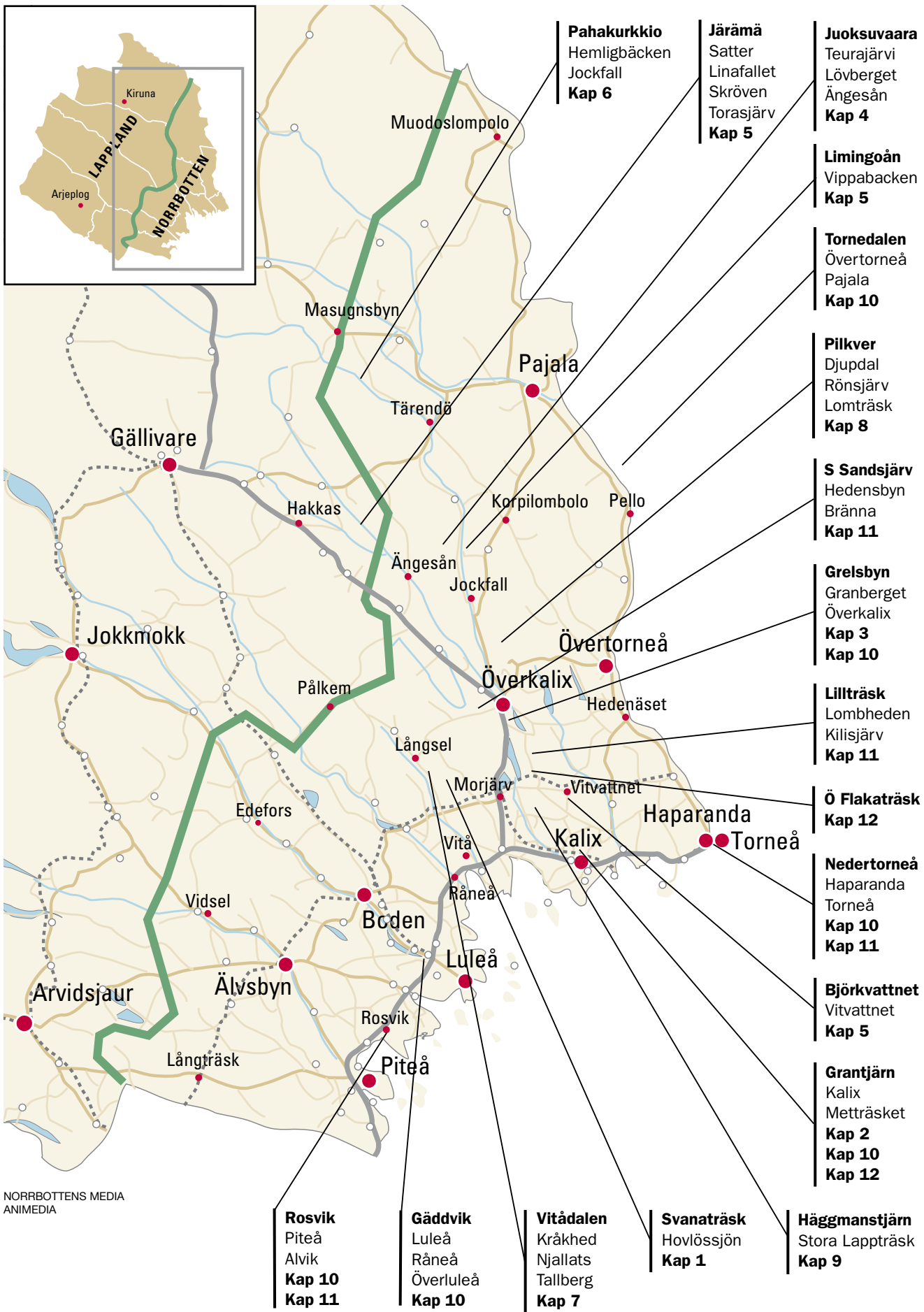
Dit vägarna bär (2006)

Flottare med färg (2007)

ISBN 978-91-633-0843-7

Bulls Graphics, Halmstad 2010

Liam, Elina och Erik

NORRBOTTENS MEDIA
ANIMEDIA

Rosvik
Piteå
Alvik
Kap 10
Kap 11

Gäddvik
Luleå
Råneå
Överluleå
Kap 10

Vitådalen
Kråkhed
Njallats
Tallberg
Kap 7

Svanaträsk
Hovlössjön
Kap 1

Häggmanstjärn
Stora Lapträsk
Kap 9

Pahakurkkio
Hemligbäcken
Jockfall
Kap 6

Järämä
Satter
Linafallet
Skröven
Torasjärv
Kap 5

Juoksuvaara
Teurajärvi
Lövberget
Ängesån
Kap 4

Limingoån
Vippabacken
Kap 5

Tornedalen
Övertorneå
Pajala
Kap 10

Pilkver
Djupdal
Rönsjärv
Lomträsk
Kap 8

S Sandsjärv
Hedensbyn
Bränna
Kap 11

Grelsbyn
Granberget
Överkalix
Kap 3
Kap 10

Lillträsk
Lombheden
Kilisjärv
Kap 11

Ö Flakaträsk
Kap 12

Nedertorneå
Haparanda
Torneå
Kap 10
Kap 11

Björkvattnet
Vitvattnet
Kap 5

Grantjärn
Kalix
Metträsket
Kap 2
Kap 10
Kap 12

Innehåll

Förord	Svanesången	6
Kap 1	Dit stigarna bär	7
Kap 2	Maria i Grantjärn	17
	Landkaringen	25
Kap 3	Rötter och ruskor	27
	Ruskjakten i Granberget	31
Kap 4	Där rönnarna susa	33
	Torparkärlek i Lövberget	46
	Skogens rikedomar	53
Kap 5	Mordplatser berättar	63
	De blev huvudet kortare	78
	Likfyndet i Björkvattnet	89
Kap 6	Många bäckar små	97
	På första parkett	102
Kap 7	Ensamgårdarnas folk	107
	En plats utöver det vanliga	117
	En sliten grimma	124
Kap 8	Skogens söner och döttrar	133
	Dans med svartfötter	145
Kap 9	Häggmansgubbens tassemarker	151
	De sälla jaktmarkerna	154
Kap 10	Soldattorpet Stoor	159
	Krigens förbannelse	166
	Raskens som förebild	176
Kap 11	Tidevarv försvinna	179
	Från apostlahästar till mustang	186
Kap 12	Krutgubbar med framtidstro	193
	Orrspel och svanesång	197
	Tack	200

Svanesången

Med svanesång menas det sista en person gör här i livet. Personen vet att det är finalen och ser därför till att den blir magnifik. I botten finns en gammal myt om att knölsvanen skulle vara stum, förutom när den är på väg att dö. Då kan den plötsligt sjunga en oerhört vacker och hjärtskärande sång.

I min idealvärld kan de flesta människor i stället jämföras med sångsvanar. Lyckliga och förtröstansfulla och mest hela livet trumpetande ut sin framtidstro.

På 1950-talet var sångsvanen utrotningshotad i Sverige, kvar fanns bara ett 50-tal individer. Tack vare klok och framsynt politik har dock antalet häckande sångsvanar ökat till närmare 10 000 varav de flesta finns i Norrbottens län.

Befolkningsutvecklingen – däremot – har varit den motsatta i stora delar av vårt natursköna län. Hoppet finns alltid om en ljusnande framtid men det förutsätter att beslutsfattarna – de som har makten – vaknar innan det är för sent.

Dit stigarna bär

En vacker oktobermorgon vandrar vi längs stigen mot Svanaträsk. Solstrålarna smälter dimslöjorna från Hovlössjön och ger frosten en skön lyster i avlövade träd. Det råder närmast trolsk stämning och där stigen korsar gamla sockengränsen mellan Töre och Råne har björnen vandrat före oss.

I tätan går stigfinnaren Gunnar Johansson, med på turen är även Bo-Göran Larsson. Plötsligt skymtar vi en vattenspegel mellan resliga granar och furor: Svanaträsk! Nybygget med samma namn anlades 1882 och lämnades åt sitt öde 1950. Vi korsar några mindre ängar som skogen ännu inte återtagit; stenarna som nybyggarna lagt i prydliga högar gör att det påminner om Småland.

– Tänk att bosätta sig här. Nog var det andra tänkesätt, funderar Bo-Göran.

Det var han som tipsade mig om Svanaträsk efter att ha besökt ödegården för tio år sedan. Då var mangårdsbyggnaden i stort sett intakt. Nu har taket och förstugan rasat in men spillrorna har mycket att berätta.

Sammantaget ser vi rester och grunder från ett 15-tal olika byggnader. Alltifrån smedja och bargarstuga till sommar- och vinterlagård. Dessutom sätts fantasin i rörelse av rostiga redskap och

Solstrålarna löser upp dimslöjorna längs stigen till Svanaträsk.

Hunden var ett måste för nybyggaren – siste gårdvaren i Svanaträsk hette Skall.

andra föremål som vi stöter på. På åsen bakom hundkojan upptäcker Gunnar Johansson stigen mot Småsel och Bastusund.

– Det var i Bastusund dom hittade skidan som nu finns på Nordiska museet, en kopia finns i Forshed. Skidan var från 800-talet.

Mer hinner Gunnar inte berätta innan han utbrister:

– Men se här – här har vi ju en gammal skida! Den kan vara hundra år och titta, man har ristat in ett mönster på brättet.

Liknande mönster fanns inristat på Bastusundskidan. Den hittades 1913 av bonden Viktor Drugge i samband med dikning för en nyodling. Dikaren hade med spaden huggit av en träbit från ett större trästycke. Drugge upptäckte träbiten och hittade senare resten av skidan. Den har med hjälp av kol 14-metoden åldersbestämts till ungefär år 830 efter Kristus, alltså vid den tid då Ansgar landsteg i Birka.

På en källmede ser vi ett snarlikt mönster som på skidan, personligt och vackert inristat. Vid mangårdsbyggnadens södra gavel stannar Gunnar till och stryker ömt på timmerväggen.

– Det finns inte bättre timring. Det är den berömde Svanakalle som gjort det, han har hyvlat och bilat väggen.

Invändigt var timret tapetserat med tidningar innan väggarna fick vackra tapeter eller målades. En väggtidning från början av förra seklet ger oss nu spännande nyheter om rysk-japanska kriget. Vi kan även läsa Henry Stanleys dödsruna från 1904. Journalisten Stanley blev världsberömd då han år 1871 lyckades finna missionären David Livingstone djupt inne i Afrikas vildmarker. Att Stanleys klassiska hälsningsfras ”Doktor Livingstone – förmodar jag” senare ansetts vara ett påhitt är en annan historia.

Gunnar Johansson är bosatt i Luleå men född och uppvuxen i Långsel där han ofta vistas i fä-

Gårdsfolket ristade in vackra, personliga mönster på skidornas spetsar. Precis som man gjort på Bastusundskidan för mer än tusen år sedan.

Gunnar Johansson är stor beundrare av Svana-Kalle som höll i bilyxan på 1880-talet.

dernegården. Släkt- och bygdeforskning tillhör hans stora intressen. Om Svana-Kalle vet Gunnar berätta att han hette Karl Karlsson och var född 1857 i Lövsberg mellan Mugglom och Näverberg. Hustrun Anna Lovisa var från Tallån och 1882 bosatte de sig i Svanaträsk.

– Kalle var berömd vida omkring för att vara noggrann. Pedantisk, han var en legend. Man sa om en person som var noggrann att du är en Svana-Kalle.

På gårdsplanen ser vi en vattenhink och gropen där brunnen varit. Och på stranden ett tvättkar av något slag, ett byckar gjutet av cement.

Svanarna som flyttat vid det här laget brukar gå upp på myren för att beta och vila, vid sjön har de alltid haft sina bon.

Efter att gården stått öde i mer än 60 år har även mangårdsbyggnaden gett upp.

Svana-Kalle (th) blev legendarisk redan under sin levnad. Här i köket i Svaneträsk.

Till en början tapetserades timmerväggarna med tidningar. En av nyheterna var Henry Stanleys död 1904.

Axel Karlsson var man för sin lie...

...i dag är det bara att lyfta på hatten åt en epok som gått i graven.

Så småningom blev tiderna bättre och då gjorde tapeter och korkmattor sitt intåg i Svaneträsk. Här Elina Karlsson.

Edla Karlsson (th) var dotter i gården och Elina hennes svägerska.

Sommarlagårn är sedan länge ett minne blott...

...men kobåsen finns kvar liksom vinterlagårn som byggdes ut på 1920-talet.

Då ortnamnsforskaren Gunnar Pellijeff besökte Svanaträsk 1938 fick han veta hur platsen fått sitt namn:

Svana-Kalles far hade skjutit en av individerna i ett svanpar vid sjön. Den andra svanen hade då länge kretsat över sin döda livskamrat och sjungit sin svanesång. Kalles far blev så tagen av detta att han lovade att aldrig mer skjuta någon svan. Efter denna händelse ska sjön och sedan gårdsstället ha fått sitt namn. Svanaträsk var ett så kallat bruksnybygge under Töreforsbolaget, gårdsstället ägs numera av SCA.

– Nybyggarna ägde väldigt lite, dom fick bruka åkermarken. Det var torftigt men dom hade kor i Svanaträsk och var oerhört arbetsamma. Jobbade i skogen, med det som fanns. Brände väl trätjära också.

Gunnars mamma Gerda var brorsdotter till Svana-Kalle. År 1919, efter första världskriget, jobbade Gerda som piga i Svanaträsk:

– Mamma sa att det var som att komma in i en annan värld. Dom var gammelmöjiga, det var gammal stil på allt. En dotter i gården var psykiskt sjuk och våldsam. Men föräldrarna ville inte inse det. Dom levde nära varann, isolerade, och såg inte hur det stod till.

Medan Gunnar tar fram kaffetermosen fortsätter Bo-Göran att fynda. Det mesta ligger delvis överväxt på marken, allt givetvis påverkat av tidens tand. Förutom ännu en vacker skida kan nämnas tidskriften Evangelii Härold (gårdsvännen var djupt religiös pingstvän) och fyra rostiga burkar amerikakaffe av märket White Rose. Gunnar berättar att i början av 1900-talet emigrerade åtminstone två av Svanaträskbröderna till Amerika.

– Albert och August utvandrade men jag tror inte det stämmer att Wilhelm gjorde det. Det var väldigt hälsokontroll för dem som flyttade till Amerika och Wilhelm var puckelryggig.

Albert och August for till samma område som Karl-Oskar och Kristina i Vilhelm Mobergs klassiska berättelser. Tack vare ett brev som Allan Sohlman i Småsel hittat i Svanaträsk får vi veta lite om livet där över, och hur det var här hemma. Avsändare är Albert Karlsson som utvandrade

Man fick ofta besök från Pingstförsamlingen – vid vackert väder var gårdstunet perfekt mötesplats.

Edla Karlsson var duktig på fiol, här i samspel med en evangelist från Boden.

För Svanaträskarna var renlighet ett honnörsord i dess andliga betydelse – och bykkaret var viktigt för hygien.

Pingsvännernas språkrör når långt och budskapet, det lär bestå i evighet.

i december 1902. Brevet är adresserat till föräldrarna Karl och Anna Lovisa i Svanaträsk och lyder så här:

September 13 1903

Godagen på er alla der i mitt forna hem. Jag vill nu meddela svar på edert brev vilket jag erhö den 7 dennes vari jag hör att ni har ej nå betre såmar i år och dett ser jag på tidningen. Det står varje len för sej om dett såm er nödvändigt, så ni har nog havi tufft.

Jag hör Matilda har gifta se vilket er fel då ho jort bårt men dett kan nog vara elakt för småjänterne och för er själva ner ni håll på bli gamal. Jag skule lika att ni laga er en piga kåst va de vill. Det

er så tråkit springa och krusa andra här så skall jag betala och då skall dåm få se åm vi inte kan föda en piga och hur såm helst så skal ni få lite pengar ner jag kåmer ifrån skogen. Se man får ej avlöning fören man slutar åm våren.

Jag er frisk och lever bra vilket er en stor gåva. Önskar er alla samma goda helsa. Jag har allaredan betala biljetten ut av de jag har förtjena. Ni fråga åm resan. Skorna dåm hade jag nog fått tula för men mina var begagna å så sa ja på me riktigt och sa ja skule ha dom sjelv. Pengarna dåm fick jag vexla ret fast jag fick ji 3.75 för varje dålar.

Dålit folk finns dett nog alltid åm man int se se för. Jag förlora ingenting anat en en felkniv. Han stal den utav mej på ocean. Ner i Halsberg, nedanfö Örebro der trefa vi två såm tenkte håva ås. Jag hade en vermlenning me me han sa vars vi skule och det var ju dumt. Han hade over femhundra kronor på se men jag kola inte för de, jag tog kåferten och nykla åt kamraten och sprang in i andraklasen ventsal de er många såm har vari ut för dåm der och i amerika fins det nog alltid sånt der folk.

På Nordsjön stårmade de allt va båten kunde tåla. Men genom många tundlar får man nog fara mellan Grimsby och Liverpool er det en på en svensk mil lång. På oceanen stårmade en kvel så att man fik håla se fast fast båten var 700 fot lång.

Det skule gledja mej at höra ni laga en piga.

Frakten från Göteborg til Stilwater kåstar mellan 230 och 240 kronor.

Helsningen til Arvit får han sen, han er tretio mil herifrån men när jag får ner deta brevet på påståffis vet jag ej. Dett er 7 mil til påståffis. Johan han har fått helsningen. Ner ni skriver sej om ni och de andra har fått elgar.

Helsningar från mig til eder alla.

Ajö för dena gången.

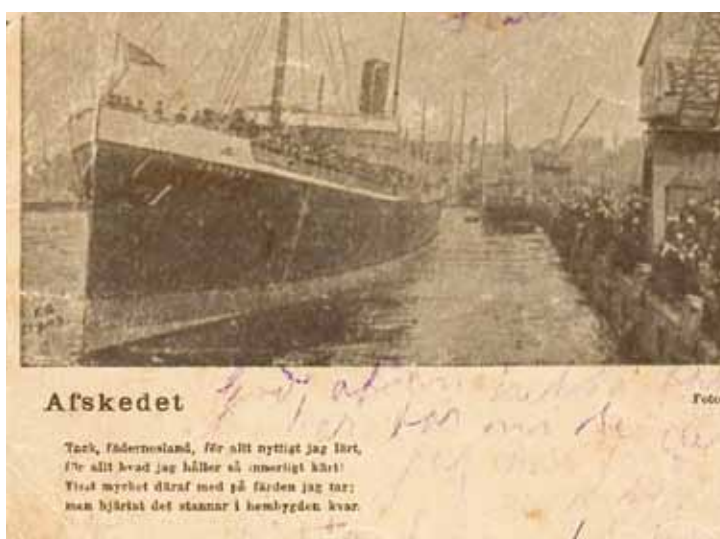
Albert

Många norrbottningar emigrerade till Amerika under andra halvan av 1800-talet och första decennierna av 1900-talet.

– Häriifrån Vitådalen for många, nästan från alla gårdar. Men det kom igång rätt så sent. Folk från Överkalix hade flyttat redan 1865, det var väl ungefär 1880 emigrationen började från den här trakten. En del kom tillbaka, alla hittade ju inte guld, man hittade sand i stället.

En av dem som fick Amerikafeber var Anna-Kajsa Nilsson från Småträsk, fortsätter Gunnar:

– Hennes pappa har jag nyligen hittat spåren av. En mycket svår man att hitta. Han dog då Anna-

För många kändes det säkert svårt att lämna Moder Svea. Detta vykort skickade Axel Johansson till Ruben Engman i Långsel.

"Over there" är White Rose fortfarande ett starkt varumärke och svenskamerikanerna var ofta hem till Svanträsk.

Albert tycks ha rotat sig bra i det stora landet i väst...

Urbefolkningen fanns ofta i grannskapet...

Kajsa var fyra år gammal. Hon bodde i gård som hette Lomsund, i södra ändan av storsjön, nära Bastusund och Svanaträsk.

Anna-Kajsa Nilsson dotter tjänade som piga nere i kustbyarna Vitå och Jämtön. Hon var troligen mycket sparsam för någon gång på 1880-talet hade hon sparat ihop till en Amerikabiljett, något som knappast var lätt för en piga. Resan till Göteborg var första prövningen:

– Det var i många fall en besvärlig resa. Dom fick åka med seglare ner till Stockholm och eventuellt med järnväg därifrån eller med båt runt kusten. Först 1886 var järnvägen färdig till Stockholm.

Anna-Kajsa tog sig ner till Göteborg. Hade klart med alla papper, biljetten var klar och hon tog sitt bagage upp på båten.

– Där var ju oerhört mycket folk, väskor, koffertar och så vidare och ett oerhört liv. Det var en kaka-foni av människor, röster och intryck som hon fick uppleva där. Hon stod en bra stund på däck och har berättat att hon plötsligt ångrade sig.

Anna-Kajsa gick ner från båten med sitt bagage, fick troligen sälja biljetten till någon och började gå mot Norrbotten.

– Hon hade köpt nya kläder och nya skor. Utanför stan satte hon sig på en sten, har hon berättat. Tog av sig skorna, stoppade ned dem i ryggsäcken och startade vandringen.

Anna-Kajsa gick barfota hela vägen hem till Lomsund vid Hovlössjön, en prestation som är nästan ofattbar i dag.

– Hon blev förhållandevis gammal för den tiden, nästan 80 år, så hon klarade resan bra. Fortsatte sedan som piga, var inte gift och hade heller inga barn, tillägger Gunnar och stoppar ned termoserna i ryggsäcken.

Som gammal orienterare med brinnande intresse för lokalhistoria har han röjt många stigar under årens lopp. På Svanaträskstigen sparkar han nu bort småsten och kvistar, föser undan sånt som är i vägen.

– Jag har god lust att röja upp stigen nästa sommar, säger han då vi närmar oss bilen.

En tid senare träffas vi i Luleå, hemma hos Berit Carlsson som liksom Gunnar växte upp i Långsel. I grannbyn Forshed kom Berit oväntat över en skatt som hon nu vårdar ömt. Det var 1980 på en auktion efter Svana-Kalles barn Axel och Edla Karlsson.

– Vi kom dit på visningen före själva auktionen. Jag började titta i en låda med fotoalbum och första kortet jag såg var av pappa Helge Karlsson. Jag började grina, så lycklig blev jag.

Axel och Edla Karlsson hade testamenterat alla sina tillhörigheter till Pingstförsamlingen i Boden som ordnade auktionen. Då pingstpastorn Elof Öberg såg Berits reaktion skänkte han henne fotoalbumen på stående fot. För mig är det en stark

Fisket var en viktig anledning till att nybyggen ofta anlades vid sjöar. Men det var jakten som gav Svanaträsk dess namn.

Båten användes i många olika sammanhang.

Här smakar det med en kaffetår, kanske efter att höet är bärgat vid sjön.

Dubbelsvansen var effektiv i händerna på Svana-Kalle och hans efterföljare.

Motorsågen hann aldrig göra sitt intåg och pensionera svansen...

Berits mamma, Astrid, hade en fantastisk röst som fick korna att komma hem till kvällen.

"Här är Elina som var gift med Axel i Svanaträsk. Min pappa var halvsyskon med Elina."

upplevelse att se alla gamla bilder från Svanaträsk. Vid vårt besök på platsen skapade jag mig en föreställning om människorna och deras liv i väglöst land – nu får jag plötsligt se dem "på riktigt".

Berit Carlssons ansikte riktigt lyser av upptäckarglädje:

– Titta, där är mamma Astrid. Hon hade en fantastisk röst då hon ropade efter korna.

Berit har funnit många andra bekanta ansikten på fotografierna.

– Det här är Egon Drugge som bodde i Hataträsk. Egon flyttade till Småsel och gifte sig med min faster Sigrid. Hennes dotter Ing-Mari är den sista som är kvar av Svanaträskarna. Ing-Mari är född 1938 och bor i Älvsjö.

Plötsligt lutar sig Gunnar fram och skärskådar ett ansikte med förstoringsglasat.

– Konrad Eriksson, vem var det? Det måste jag undersöka.

Det dröjer bara någon minut så hittar han svaret i sin välfyllda släktforskarpärm:

– Konrad var från Mugglom. Jag har över tusen namn i den här pärmen, säger han och slår ihop den med en belåten smäll.

Maria i Grantjärn

Grantjärn har länge varit en oas för mig och andra Kalixbor. Tillsammans med sonen Nils har jag många gånger besökt den mysiga ängen vid tjärnen. Först för att skjuta med pilbåge och på senare år för att jaga hare. När jag nu besöker Grantjärn är det främst för att få veta mer om människorna som bodde här. Som sakkunnig guide har jag Martin Wikström vars fader Kalle växte upp i torpet vid Grantjärn.

Martin fyller 89 i höst men är ovanligt alert för sin ålder. Han älskar att köra bil och rattar Saaben som en rallyförare längs den bitvis steniga Grantjärnvägen, som förr kallades Kärrvägen och Kyrkvägen. Snart är vi framme vid det ställe där vägen grenar sig.

– Det där är Stampvägen till Sklörbacken. Där fanns vadmalstampen, jag minns färgare Berg. Men hur kan Kärrvägen ha blivit så här erbarmerligt dålig, tillägger Martin med eftertryck.

Den Wikströmska släkten har rötterna i Öjebyn och anfadern Johannes Olai Halsius blev kyrkoherde i Överkalix. Martins farfar Karl Wikström var född 1847 i Råneå och flyttade som 21-åring till Nederkalix, hur han kom över avsöndringen i Djuptjärn vet inte Martin. Karl var gift två gånger, med första hustrun Ullrika Harnesk fick han fem barn varav tre dog före fyra månaders ålder. Ullrika dog 1877 i barnsäng och Karl slöt sina ögon 1927.

Sista biten till torparstället promenerar vi. Ängarna slogs ganska länge efter att man flyttat från Grantjärn men nu ser Martin med förvåning hur det växt igen.

– Det var öppet ner mot Grantjärn och man såg Mellersta Grantjärn också. Det var som en enda träda.

Martins besvikelse övergår dock i förtjusning då han i en liten dunge med gran och storfuror upptäcker grunden efter det lilla torpet. Med

Maria

Välkommen till Grantjärn! Här var torpet där pappa Kalle föddes.

Då Martin var ung var det fri sikt ned mot vattnet, det var som en enda träda.

Amerikabåten var en populär lekplats för Grantjärnbarnen. I dag är stenen ett landmärke för den som färdas på Kärrvägen.

Stubben är kvar av furan som invaderade torpstället för 110 år sedan.

ett stänk av vemod i rösten pekar han ut var spisen och källaren fanns. Här i pörtet har hundratals personer sina rötter och rötter finns det även i bokstavlig mening.

– Träden som står här huset var är jättestora. Dom måste vara över hundra år, det är således 110 år sedan man flyttade härifrån.

Några år efter att familjen Wikström flyttat från Grantjärn till Nybruket beslutades det att dika ut Mellersta Grantjärn för att få mer åkermark.

– Man börja gräva ur bäcken men mannen som var den drivande kraften for till Amerika.

Här i liden vid Grantjärn har många barnafötter smekt gräset och de solvarma stenarna.

– Barnen lekte på den här stenen, Amerika-båten. Man kalla stenen så efter pappas halv-syster Maria som farit till Amerika.

Torparjantan Maria var från Karls första gifte och hon sällskapade med kapten Grapes son på Björknäs herrgård, ett par kilometer från Grantjärn.

– Men det ogillades av herrskapet Grape och då emigrerade Maria, tillsammans med två väninnor från Kalix.

Maria dog 1965 i USA i en ålder av 93 år. En av väninnorna, Elin Bergdahl, hamnade i Texas.

– Vår yngste son Mats besökte Elins barn i Houston härom året, dom var i 80-årsåldern, berättar Martin.

Vi provsitter Amerikabåten som tronar som ett landmärke längst upp på ängen, bara någon meter från Kärrvägen.

– Här har vi blåklockor och här kärringtand. De är kvarlevor från den gamla bebyggelsen, konstaterar Martin belåtet.

Han fortsätter att botanisera och har snart funnit gropen efter brunnen. Man hade ingen häst på torpet men ibland några får och som mest två kor. För den invigde är det en smal sak att hitta den överväxta stengrunden efter lagårn.

– Dom flytta lagårn och algropen en bit, några meter. Det var för att korna inte skulle pinka på de underjordiska. I synnerhet mor Maria var mycket skrockfull.

Mor Maria var Karl Wikströms hustru i andra giftet. Karl var diversearbetare och timmerman på Björknäs herrgård. Där träffade han pigan Maria Isaksdotter från ryska Nedertorneå. De gifte sig

1878 och fick 13 barn, varav tio uppnådde vuxen ålder. En gång såg mor Maria, Martins farmor, en gumma på Stampvägen till Sklörbacken.

– Maria hojta för att få sällskap men då var ingen där. Det var Landan, Landkärningen, som hon hade sett.

På Kärrvägen förbi Grantjärntorpet färdades en hel del folk förr i tiden.

– Sommartid var det ju vägen mot Kälsjärv, Korpikå och Vitvattnet. Och i Grundträsket ett par kilometer härifrån bodde Emmoths.

Nu är det dags att lämna Grantjärn för den här gången. Själv räknar jag med att återvända, i synnerhet som torparstället visat sig vara ett bra harpass. Då Grantjärnborna flyttade härifrån var det kalhugget.

– Bönderna sålde skogen till bolagen. Kvar fanns bara hagastörar och tre-fyra meter höga småtallar. Titta, här har vi blåbär men nog är dom små i år jämfört med då jag var liten.

Innan vi kliver in i bilen berättar Martin att farmor Maria var expert på att ta tillvara det skogen hade att bjuda.

– Hon fångade fågel här med så kallade bränder. Små flakar med stockar och gillersticka, det drap fågeln.

Maria fick så mycket fågel att hon inte orka bära hem allt, särskilt på hösten innan snön kom. Såna gånger kunde man sälja i Kalix, fågeln var viktig.

Karl jagade inte men han och sönerna såg till att det fanns fisk på bordet. Tjärnar och träsk finns det mycket gott om i närområdet; förutom Grantjärn, Mellersta Grantjärn och Tredje Grantjärn bland annat Bergtjärn, Hamptjärn, Djuptjärn, Rudträsket, Metträsket, Grundträsket samt Lilla och Stora Saltträsket.

Gädda fiskades främst i Bergtjärn. Framför allt fiskade man med mjärd, en tina som var hemgjord av garn.

– Då man satte ut tinan i Djuptjärn blev den full i tusenbröder. En gång fick jag fyra små gäddor i

Bränderna som Maria fångade fågel med hade stock och gillersticka. Det var en mindre typ av flake – så här låga var dom.

Nog är dagens blåbär små jämfört med då man var liten.

Gott om fisk fanns det i Grantjärn och närliggande vatten. Vanligaste redskapet var hemgjord tina av garn.

På den gamla goda tiden var det apostlahästarna som gällde – att åka kärra var en lyx.

Grantjärn. For sedan och satte ut dom i Djuptjärn och där blev det snart gott om gädda. Här i Grantjärn hade vi en älvgänga men den försvann. Det var för många år sedan och då vi gick på blankisen fick vi se båten på botten, nedstenad.

Skickligt kryssar Martin sin Saab mellan stenarna på Kärrvägen och över Stenbäcken som rinner från Grantjärn och ned i Kalixälven.

– Här var en damm och längre ned en skvaltkvarn och ett tegelbruk, men en sen vårflood vid sekelskiftet sopa bort allt. Det här dika farfar och han hitta då en bit av en stock och en åra. Det var djåkligt gammalt och ramla sönder efter att ha legat någon vecka.

Då vi strax före järnvägen passerar en stor sten är det dags för en ny historia, delvis på Kalixmål. Martin har i sin tur hört den berättas av farbror Ludvig som var född 1883. Då Ludvig var barn, alltså före år 1900, hade han och pappa Karl varit och handlat i Kalix. Det var på vintern och dom åkte skidor.

– Plötsligt hörde dom oväsen, någon som ropa och skrek. Det var en gubbe från Gammelgården som varit och hämtat ved. Hästen orka inte och gubben slog hästen.

Ludvig sa då på klingande Kalixmål: ”slå änt hestn, änt ger e lönt (slå inte hästen, det hjälper inte)”.

Gubben svarade: ”he ängär dej änt (det angår dig inte)”.

Då slog Karl ihop händerna framför ansiktet på gubben: ”sla do hestn sla ji dej (slår du hästen slår jag dig)!”. Sedan stötte Karl med skidstavarna i marken och visade gubben att snön packats framför stöttingarna: ”he gär änt lass sö mitji då ne jer sådant kromaföre. Leg a hela lasse, ji sko hjälp di (det går inte att lasta så

mycket då det är sådant kramföre. Lagg av hela lasset, jag ska hjälpa dig)”.

Så blev det också. Dom lastade tillsammans av all veden och lastade sedan på lagom mycket och karkade fast lasset. Då gubben for skakade Karl på huvudet och sa till Ludvig: ”händn hä änt höret me si i da (den där har inte huvudet med sig i dag)”.

Nu har Martin rattat oss ned till Nybruket i Stenbäcken. Hit flyttade Karl med Maria och barnen vintern 1899–1900.

– Min pappa Kalle var nio år då man flytta från Grantjärn. Då jobba farfar, pappa, storebror Ludvig och fosterbrodern Magnus på sågen i Karlsborg. Man hade båt med segel och transportera knubb som man fick gratis. Hos en gumma köpte man kaffe och en skorpa för fem öre. Knubben la man upp på stranden nedanför kyrkan och bar sedan upp den till Grantjärn där man elda med den. Farfar tyckte det var jobbigt att gå till och från Grantjärn då man jobba på Karlsborg, därför flytta man till Nybruket.

– Man timra upp och brädfordra huset från Grantjärn som bestod av kök och en liten kammare. Min far övertog huset men det regna in och han renovera det. Storebror Ludvig ville då att Kalle skulle bygga på en våning och förstukvist.

Kalle som var född 1891 (”i Grantjärn den 2 juni klockan 5 på morgonen”) har i sina handskrivna memoarer berättat hur flytten gick till:

”Vi hade två renar och dom var förspända skrindor som far och mor lastat med diverse bohag.

Målarmästare Karl Wikström och hustrun Elin samt sönerna Bertil, Rune och Martin. Stugan i Djuptjärn hade flyttats hit till Nybruket samt byggts ut och renoverats. Nu är det början av 1920-talet då Karl köpt en T-Ford av kopparslagare Lidfeldt.

Ovanpå lassen åkte Augusta, Alma, Paul, Eram och jag. Jag minns inte var Gustav, Ludvig och John var, dom var nog sysselsatt med något arbete.”

Mamma Maria hade bakat massor av limpor som hon packat ned i en stor spånkont:

”När vi kom fram till Bergdahls bagarstuga där vi först skulle bo, då hängde pappa upp limpkonten på en spik i förstugan till höger om dörren. Jag åtminstone tänkte på och längtade efter dessa goda limpor.”

Pappa och Ludvig skottade bort snön på den nya boplatsen:

”Där byggde dom en ny ladugård som vi sedan bodde i tills vi fick gården återuppbyggd som stått i Grantjärn. Då ladugården var färdig var det mycket roligt, och det var mycket vatten i landsvägsdikena så vi hade en landgång för att komma på landsvägen.”

Kalle fick gå några år i skolan och på sommarloven jobbade han på Björknäs. Det var där Carl von Linné bodde ett tiotal dagar på sin Lapplandsresa på 1700-talet. Då ägdes Björknäs av bergmästare Seger Svanberg, sedan blev herrgården militärboställe åt bland andra kapten Grape.

Kalles pappa var timmerman på Björknäs och själv var han vallpojke, kogetare.

”När hösten kom och skolan skulle börja fick jag komma hem. Då fick jag min avlöning för sommaren: en blå blus som kallades bosarull och två kronor i pengar. Andra sommaren då jag slutat mellanskolan fick jag ett par avlagda byxor som kapten Grape hade haft och då också två kronor. Fast tiden på hösten blev längre då, för någon mer skola fick jag ej gå.”

Martins farbror Ludvig som var född 1883 gick bara två dagar i skola. Den stängdes då det utbröt en difteriepidemi i Kalix.

På sin hundraårsdag 1983 berättade Ludvig i NSD om tiden i Grantjärn där Maria och Karl lyckades föda de 13 barnen, med hjälp av en ko och ibland en get.

”Jag beundrar min mor än i dag. Hon lärde min syster Anna läsa och jag stod bakom och följde

Maj Wikström med Marias kaffekokare. Majs framlidne make Bertil var sonson till Maria och han vårdade kokaren ömt. "Ingen fick den så fin som Bertil. Han putsa den alltid lagom till jul."

Lidfeldt var en kopparslagare av rang och dessutom färgstark.

med", berättade Ludvig som kunde läsa redan vid fyra års ålder.

En av grannarna på Nybruket var Lidfeldt som var berömd kopparslagare. Han hade en åttakantig bod som verkstad och där var Ludvig gesäll.

– Han berättade för mor Maria att Lidfeldt hade ett helvetes humör. En dag hade dom i kopparverkstan gjort fyra kaffepannor men pipen blev sned på dom tre första, och då kokade förstås Lidfeldt över, berättar Martin och skrattar gott.

– Då även pipen på den fjärde kaffepannan var sned blev Lidfeldt ännu mer förbannad, svor och slog pannan i städet. Sedan slog han den i golvet, stampade på den, svor och spotta. På kvällen sa Ludvig åt mor: jag törs inte gå dit nå mer. Men då gick Maria till Lidfeldt och sa att han fick låta bli att skrämja pojken.

Wikströms och många andra hade korna på Strandängarna. Bönderna körde genom Lidfeldts gård och en dag kom han i luven på en från Gammelgården.

– Då sa bonden på Kalixmål: "He ska ji säj di, Lidfeldt, att do hä ej tjashöyse. Men vi ha tjashöyse ner ett sala o glaspillerlampa (Det ska jag säga dig, Lidfeldt, att du har inte kashus/gödselhus. Men vi har kashus nedanför salen och glödlampa)". Ludvig hörde ordväxlingen men våga inte skratta så han skulle få sig en hurvel (örfil).

Lidfeldt sålde kaffepannor på marknader. På den tiden var det öppna spisar överallt och stora kaffepannor kallades kokare. Man höllde sumpen i kokaren och sedan sumpvattnet i mindre pannor.

– Maria hade en sådan kokare och hon såg till att tjäna pengar på kaffet. Gick till Flasabäcken ett par kilometer från hemmet och sålde kokkaffe åt dom som grävde ut bäcken, i samband med sänkningen av Kälvsjärn i början på 1900-talet. Hon tog fem öre koppen och för tio öre fick arbetarna även en skorpa till kaffet. Ludvigs jobb var att ösa upp vatten ur graven där Maria serverade kaffe, han kallades för vattuman.

Maria gjorde mycket annat för att bidra till familjens försörjning. Gick exempelvis och tvättade hos dem som hade det bättre ställt. De flesta av de nio pojkarna som levde till vuxen ålder jobbade till att börja med på sågen eller massafabriken i Karlsborg. Då sa Maria: ingen av mina söner ska jobba på sågverk och såna jobbiga platser. Så hon ordnade lärlingplatser och flera

blev målare, en polis och en annan skraddare.

Ludvig som var äldst blev handelsbiträde på Konsum Redlighet i Karlsborg, och 1911 valdes han till revisor för nybildade Konsum Solid i Kalix för att sedan bli Konsumchef. Med sina 104 år blev Ludvig socknens äldste invånare.

Lillebror Kalle hjälpte pappa Karl på brädgården i Karlsborg och med bjälkbilning i Båtskärsnäs. Då de 1906 kom hem till midsommar hade mamma Maria ordnat lärlingsplats hos en målarmästare i Luleå. Hon ansåg att det inte fanns någon framtid som sågverksarbetare, de hade lite betalt och var ofta utan arbete. Karl blev på dåligt humör ("som sjuk") och arg på Maria för att hon skulle skicka bort den enda hjälp han hade.

"Och jag minns så väl att mamma tröstade pappa och sa: nog vet jag att det blir svårt för oss men jag tänker att om pojken får lära sig ett hantverk så kanske vi får lite hjälp av Kalle när vi blir gamla, då vi mest behöver hjälp", skriver Kalle i sina memoarer.

Tiden i Luleå blev ett litet helsike då Kalles arbetsgivare var orättvis och en riktig slavdrivare. Där såddes fröna till att Kalle blev en av pionjärerna i Kalix arbetarekommun. Så småningom blev han målarmästare. Fick kontrakt på alla målerier längs järnvägen från Boden och österut, minns Martin.

– Folk kalla pappa järnvägs målarn. Han fick råd med hus och bil och måste ha telefon. Dom drog två trådar från gamla telegrafan i Kalix till Stenbäcken, vi fick nummer 187. Åren 1936 och -37 hängde jag ut över bron i Forsbyn. Det var en enastående sommar, bara en dag blev det stopp för regn. Men alla stationshusen hade centralvärme och där fanns alltid jobb, året runt. Vi måla även kyrkorna i Hedenäset, Korpilombolo och Haparanda.

Det skulle visa sig att även Martins framtid var tryggad för han valde att gå i pappas fotspår.

– Pappa sa att hans pojkar får göra vad dom vill och jag blev målare, tog över firman. Bertil blev lärare och Rune frisör.

Farfar Karl dog 1927 och farmor Maria 1944 då hon var 91 år gammal. Självt fyller Martin 89 år den 30 september 2009 (har samma födelsedag som jag), och detta lär vara sista gången han besöker sitt kära Grantjärn.

Han bor sedan länge i Luleå men berättar nu att han är i flyttplaner.

– Det kan bli att vi flyttar till Västerвик i höst, Ellen och jag. Då får vi nära till pojken och hans familj som bor i Oskarshamn.

Man vet aldrig vad livet har i sitt sköte men så mycket är säkert: för mig har bilturen längs Kärrvägen och besöket i Grantjärn varit sällsynt givande. Med ett varmt TACK lyfter jag nu på hatten för hedersmannen Martin Wikström och hans sköna farmor Maria.

En av Grantjärnbornas närmaste grannar var garvare Rönnkvist. Han hade sin stuga vid Flasabäcken där Maria serverade kaffet.

I början på 1900-talet sänktes Kälsjärven och torrlades flera fiskrika tjärnar för att få odlingsmark. Det visade sig vara ett kortsiktigt och olönsamt projekt. Att gräva ut Flasabäcken krävde mycket arbete – i dag har bävrarna tagit över.

*Martin Wikström:
"Vi var nygifta våren 1948
då min fru Ellen tog bilden
av mig vid vadmalsstam-
pen på Sklörbacken."*

En av de få bilder som finns kvar av Maria Wikström togs på maken Karls begravning 1927 i Kalix. Sönerna fr v: Kalle (målarvärd, Martins pappa), Ludvig (kamrer Konsum Kalix), Eram (regementsförvaltare I 19), John (fästningspolis i Boden, därefter poliskommissarie i Västergötland), Gustav (försägare Lindbäcks såg i Kalix, därefter målare), Joel (målare i Boden), Magnus (sågverksarbetare i Axelsvik), Paul (skräddare i Luleå). Döttrarna fr v: Alma (gift Hedström i Luleå) och Augusta (gift Röhr i Morjärv).

Landkärningen

Förr trodde folk på Landkärningen – ett övernaturligt väsen som ansågs befolka skogarna. Kärt barn har många namn och Landkärningen kallades bland annat Skogsrået, Råre, Landet och Landan.

Mor Maria i Grantjärn fick närbild med Landan.

– Hon trodde på knytt och sa att hon sett Landan på stigen mot Sklörbacken. Hon sprang och det gjorde Landan också.

Efter att Marias barnbarn Martin Wikström berättat detta för mig beslutade jag att ta reda på mer om Landan.

År 1948, efter andra världskriget, gav Nederkalix sockens hembygdsförening ut ett häfte om Folketro i socknen. Här finns många intressanta uppgifter och berättelser som framlidne läroverksadjunkten och realskolerektorn Per Hedman samlat in.

För sonen Sven Hedman berättade Per hur insamlingen gick till:

– Pappa åkte runt i byarna och pratade med folk om sånt som i dag brukar kallas övernaturligt. Han sa att i dagens samhälle ser man inte sånt, för man tror inte på det. Man måste vara öppen, sa pappa.

Gammalfolket ute i byarna berättade att Landan kunde uppträda både i mänsklig gestalt och djurgestalt, ibland gav hon sig bara till känna i något slags skeende.

I Bondeborg exempelvis fick man en dag se en hel rad kor komma hemåt. Byborna trodde det var deras egna men vid ett stenröse försvann plötsligt korna ned i marken. Bästa beskrivningen av Landkärningen i mänsklig gestalt fick Per Hedman av en gammal kvinna som påstod sig ha sett henne vid flera tillfällen:

”På huvudet hade Landa alltid en halsduk. Hennes hy var starkt röd. Hennes ansikte var längre än vanliga människors. Ögonen mörka. I övrigt mänsklig gestalt. Klädseln skiftande. Ibland hade hon mörka, ibland ljusa kläder men var vanligtvis rödklädd.”

Hon hade boskap som människan och ibland även hund. Ofta hade hon med sig sina kor som hon lockade i långa rader efter sig. Vuxna brukade skrämman sina barn med påståendet att Landhundarna angrep småbarn (vuxna skrämde även barnen för Näcken, anledningen var nog ungefär densamma).

Landhundarna beskrevs som små, röda och skällande. En 75-årig före detta vallpiga i Ryssbält berättade för Per Hedman om en liten mörk hund som kommit till sommarlagårn. Efter hunden kom Landan med sina sex kor som hon ”kristnat” och lockade efter sig. De sex första orden i lockversen bestod av kornas namn, de två sista var själva lockorden.

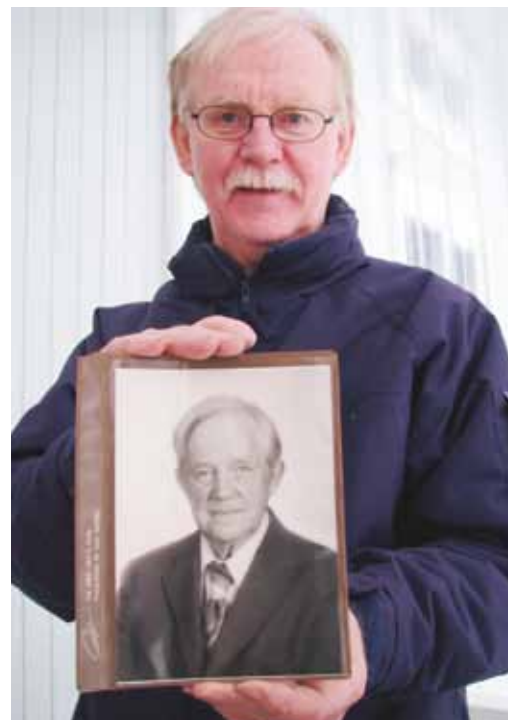
Så här lockade Landan på sina kor:

”Äppel Bäppel, Lingas Tvingas, Jäarp Tjäarp, Kolodum ko.”

Plötsligt försvann hunden, Landan och korna. Allt enligt vallpigan som för Hedman berättade att hon på äldre dar blivit intresserad av gammal folketro.

I Ryssbält hände det sig också att en stor och vit främmande ko på kvällen kom in i lagårn med de andra kreaturen. Den gav så mycket mjölk att det var som från en ”fattigmansko”, men mjölken var inte vit utan ljusröd. På morgonen visade det sig att kon inte legat i båsset och att dyngan såg ut som fårlort. Så snart kon kom ut ur lagårn råmade den två gånger och försvann; ett säkert tecken på att det var Landkärningens ko.

Ibland kunde Landan vara välvillig och om man gjorde henne en tjänst kunde man få riklig belöning. Men för det mesta var hon illasinnad och det gällde alltid att vara på sin vakt. Ofta visade hon sig bland buskarna i myrkanter där folk plockade bär. Om någon då försökte närma sig drog sig Landkärningen långsamt undan för att

Sven Hedmans pappa Per beklagade att nutidsmänniskan går miste om mycket genom att förkasta det okända.

Landkärigen som tecknaren Åke Åkerlund ser henne.

villa bort den oförsiktige. Plötsligt kunde bärplockaren befinna sig hemma hos Landkärigen och då var det viktigt att inte äta av maten hon bjöd på. Den som åt blev "landtagen" och kunde aldrig mer återvända hem.

Vid skyddshemmet i Kalix fanns en svinstia där många grisar dog. Stian ansågs ligga på Landans boning men då stian flyttats blev allt bra. I Karlsborg fanns det en lagård där korna inte trivdes. De sinade och svettades och ansågs plågade på alla sätt av Landkärigen. Efter att man förgäves försökt bota korna flyttades ladugården som bedömdes ligga ovanpå Landkärigen boning. Därefter trivdes korna.

Ibland gällde det att försöka muta Landan. En gubbe som mistat en ko lade en mässingsknapp där Landan ansågs bo och då kom kon hem. Att även hot om att bränna Landans ägodelar kunde löna sig fick en gubbe i Kälvsjörv erfara sedan hans hund blivit landtagen.

När det regnade på urholkade stenar var det Landan som "tvättade mjölkträgen". Och när det bullrade i ett hus, som då stolar flyttas, trodde folk att hon var i farten igen. Landan sades även kunna ge förebud, fick Per Hedman veta i Kalixbygden. I en gård berättades det att man hört någon falla i farstun men då man såg efter fanns ingen där. Nästa dag föll en gammal gumma i samma farstu och slog ihjäl sig.

I Rian fick några ungdomar se Landkärigen driva ut en hel skara kor i ett träsk. Det ligger vid ett berg som av ortsbefolkningen kallades Landkäringberget. Därifrån är det inte långt till Grantjärn där Maria och Karl Wikström bodde med sin stora barnaskara. Att Landkärigen haft ett tillhåll vid en tjärn nära Stenbäcken har gamla Kalixbor vittnat om.

Grantjärnborna hade en eller två kor samt ibland några får och en get. En vacker dag ansågs det nödvändigt att flytta lagårn och algropen några meter, detta för att "korna inte skulle pinka på de underjordiska". Kanske utförde man också den så kallade tryggningen.

Tryggningen innebar att man backade in kon i ladugården samt blandade tre nävar mjöl med tre nävar salt. Med en vigselring på ringfingret bar man sedan blandningen runt djuret. Tre varv motsols medan man yttrade: "lika säkert som ringen borgar för äktenskapets helgd, lika säkert skall du trivas här nu".

Landan var känd för att springa bakom folk utan att minska avståndet. Om man stannade gjorde Landan likadant, detta för att skrämmas. Efter att Maria Wikström sprungit ikapp med Landan på Stampvägen försvann Landan i tomma intet.

Rötter och ruskor

Naturintresset, förkärleken för detaljer och en stor portion fantasi har satt färg på mitt liv. Jag älskade att skriva uppsats under min skoltid i Överkalix. Ibland tog jag hem uppsatsboken och skrev vid köksbordet så blyertspennan glödde. Då jag gick i tredje klass (det var 1955 och innan Thore Skogman gjorde succé med Storfiskarvalsen) skrev jag en lång uppsats om en lyckad fisketur till Rönsjärv. Tillsammans med morfar L-E Andersson, morbror Tore och storebror Ulf fyllde jag båten med fisk. Men inte nog med det – hemresan blev minst lika givande och tröttsam:

Halvtio på kvällen åkte vi hem men då vi kört fem minuter fastnade vi med bilen. Vi slapp upp klockan tolv på natten.

Då vi hade kört trehundra meter kom tre älgar gående över vägen, vi höll på att köra över en. Då vi kört femtio meter till sprang en hare rakt i kofångaren. Den dog och då tog vi hem den för harkött är ju gott.

Tvåhundra meter längre fram flög en stor tjädertupp i vindrutan och tuppade av. Vi satte tjädern under sitsen, nu hade vi en hare och en tjäder. Efter en kilometer började det gunga under framsätet. Först visste vi inte vad det var men då vi såg efter hade tjädern kvicknat till, det var den som levde om men vi slog ihjäl han.

Ulf och jag somnade och då vi vaknade var vi hemma i Hedensbyn. Tore hade knäppt oss i bilen då vi låg och sov. Klockan var halv tio då vi for från Rönsjärv och nu var den fyra på natten.

Efter en äventyrlig fisketur kom vi uttröttade hem på morgonsidan med fisk, hare och tjäder.

Fisketurerna till Rönsvärv var magiska och gav minnen för livet.

Morbror Tore tog ofta med oss småpojkar på fiske och harjakt.

Vid storabborrgropen trivdes morfar som bäst.

Det gällde att vara på hugget – uppsatsboken väntade på köksbordet.

På den tiden var inga jaktgevär inlåsta utan tillgängliga för familjens alla medlemmar, oavsett ålder. Självt jag var bara nio-tio år då jag började "låna" pappas salongsgevär och enkelpipiga hagelgevär. Första skottet med "Hälan" avlossade jag vid Smejsågen – med kolven mot en tall för att slippa den fruktade rekyl. Det blev många spännande sommarjakter efter järpe och annan skogsfågel, tillsammans med likasinnade kompiserna Viktors-Bosse. När vi sedan fyllde 15 blev det sjöfågeljakt för hela slanten. Vi

längtrade nästan ihjäl oss efter den krutdoftande andpremiären då det rådde fullt krig i älvdalarnas avor och vikar.

Alla formas vi av generna och det sociala arvet. Min pappa Jean var genuint jakt- och fiskeintresserad sedan barndomen. Många var de harar han spårade och sköt – och de laxar och öringar han fångade på nät samt med kastspö och släpfluga. Pappas jämnåriga klasskamrat Edvin Andersson har släktforskat kring de fyra gårdar i Grelsbyn, vars stamhemman har anor från åtminstone 1300-talet. Klaragården där pappa var född fick sitt namn

Klaragården med utsikt över Kalixälven och Lappberget. Stamhemmanet har gamla anor och i mitten av 1500-talet var Nils Hinderson älvdalens störste markägare. Han var även nämndeman och en mäktig representant för "Kalixmark".

efter en förmodligen stark kvinna som hette Clara och levde på 1600-talet. Sedan dess har de flesta på gården fått hennes namn på köpet, exempelvis min pappa som kallades Klara-Jean.

Som på många andra gårdar gav jakten och fisket viktiga bidrag till mathållningen, dessutom fanns äventyret och spänningen alltid med i bilden. Vippa-Tore Karlsson i granngården Käll har i sin bok "Anton" berättat följande historia där min pappas farbror Petter Johansson var huvudperson:

"Klara-Petter var en mycket speciell person. Han var lugn och fridsam. Hans intressen bestod av jakt och fiske och främst var han intresserad av rävfångst. Petter var ogift och vistades mycket i skog och mark. Kvinnor hade han inte någon tid för.

Förr i tiden fångade man räv med förgiftat kött. Det var arsenik man använde sig av. Det var inte ofarligt ens för en fångstman så det gällde att handskas försiktigt med den varan. Petter använde

Pappa Jeans favoritvatten var Ängesån...

...här efter en sällsynt lyckad kvällstur.

Klara-Petter, Vaisk-Leo och Äostigål-Gustav.

Då Klara-Petter lagade nät i rian blev han porträtterad av Vippa-Tore som själv blev en stor profil.

Vippa-Tore och författarens mamma Elin.

sax när han fångade räv på senare tid och han var en duktig fångstman.

Nu skall jag berätta om en ovanlig älgjakt. Det hände i slutet på tjugotalet. Det var många som den tiden arbetade i skogen med timmeravverkning och vedhugning.

Om någon upptäckte ett älgspår på vintern var det vanligt att man jagade älgen intensivt till dess den blev dödad. Älgarna var fridlysta under många år men jaktlusten fick gå före lagen.

Petter hade upptäckt en älg i Storberget väster om Svartbyn. Det var vinter så Petter sköt älgen som föll när det smäll. Petter åkte inte fram till älgen som låg i snön. Han ville inte göra några spår dit för risken att bli upptäckt var mindre då.

Petter åkte hem till Grelsbyn och hämtade häst och släde. Hans pappa Johan följde med till skogen för att hjälpa till med transporten hem.

När de kom fram till platsen där älgen fallit såg de att älgen gått ner mot älven till. De följde spåret och så kom de till en avverkningsplats där några personer var sysselsatta med vedhugning. Skogsarbetarna såg då älgen som vinglade fram och två män med häst och släde efter.

När männen kom jämsides med älgen sprang en av dem på sidan om älgen och knuffade den så de föll på släden och så bar det iväg med en väldig fart. När detta hände var det mörkt och skogsarbetarna kände inte igen jägarna. Dessutom gick allting så snabbt.

Johan och Petter körde efter vägen som gick efter älven hemåt med sin fångst. På natten gömde de köttet i Vaisk-Kalles ria där de grävde ner köttet under höet. De fann att det var det minst riskfyllda för Kalle jagade aldrig.

Kvinnorna i gården där köttet gömtes tyckte vid flera tillfällen att höet var omrört men ingen tog dem på allvar. De Svartbybor som högg ved fick sluta sitt arbete för att de inte kunde ange vilka jägarna var. De visste det antagligen inte.

Så långt Vippa-Tore som själv var "en mycket speciell person". Tores smeknamn kommer från Vippabacken vid E 10 där han på 1960-talet byggde upp den serveringsanläggning som fortfarande är mycket populär bland vägfararna. I gamla tider var Vippabacken avrättningsplats – mer om detta i ett senare kapitel.

Ruskjakten i Granberget

Morgonens första upptag kom nästan direkt efter släppet nära kojan vid bäcken. Men haren stack inte som vanligt mot urskogen vid Granberget. I stället gick drevet mot sydost där haren började bukta helt och hållet på förbjuden mark. Morbror Tore hör bara med ett öra men har sedan barnsben programmerat hjärnan för stöverskall. Det innebär att han hör drevet på långt håll medan riktningen blir mer diffus, ibland 180 grader fel.

Nu fortsätter drevet allt längre bort, österut mot Kälvudden till. Mycket talar för att vi bör följa efter men dilemmat är att vi kommit till gränsen där Domänmarken slutar och därmed också jaktarendet. Därför lämnar vi gevären vid den osynliga gränsen och fortsätter raskt längs den smala grusvägen. Då och då stannar vi för att försöka lokalisera drevet och nu, jo jäklar, haren tycks ha vänt. Av gammal vana säger vi inte så mycket utan ler menande mot varandra.

I kurvan några hundra meter bakom oss har jaktkamraten Sven dykt upp på vägen Där står han med nerverna, och troligen även hanarna, på helspänn. Sven är skjutglad och springer gärna efter drevet, brukar till och med skjuta haren på legan och en och annan tjäder från bilen. Det retar sig

Tore på men trots att han är nämndeman och polisanmält andra jaktsyndare har han aldrig tillrättaviserat sin äldre jaktkamrat. Men Tore är en spjuver och nu ser han en chans att ge Sven en läxa.

Jag pekar upp mot backkrönet där drevet närmar sig snabbt. Tore ser sig om i diket – kollar förmodligen om där finns några lämpliga stenar. Men nu har Roy fått närkontakt med haren igen och då går det fort, så fort att det krävs en mästare för att pricka haren med en sten.

– Fort, viskar Tore och rycker upp närmaste björkruska vid vägkanten. Ruskorna har Domänverket som vanligt satt upp för att visa plogbilen rätt.

Även jag griper snabbt en smidig ruska innan vi ställer oss på knä på var sin vägren, mitt emot varandra. Med ruskorna vilande på vägen och pekande 45 grader mot norr där Sven står. Nu följer en spännande väntan som känns lång men hjärtat slår desto snabbare. Det här är jakt i sin mest ursprungliga form och jag tror mig förstå stenåldersjägarens förväntan då villebrådet skrämde mot fångstgropen, klippstupet eller havsviken. Plötsligt dyker haren upp på backkrönet, först öronen och sedan hela djuret. Avståndet är kanske hundrafemtio meter men Jösse ser stor ut som den uppgående solen.

Hundra meter kvar och nu har även Roy passerat högsta punkten. Då han får syn på den nästan helvita haren övergår det täta skallet till ett vrål som får björkruskornas iskristaller att skälva. Sedan händer allt på en gång som i en vältajmad symfoniorkester. Då haren är mitt mellan oss snärtar vi till med ruskorna parallellt med vägen. Båda träffar haren på nosen och den gör ett jätteskutt; nej – en kullerbytta – och faller raklång till marken.

Välskjutna harar brukar sprattla och ha muskelryckningar även efter dödens inträde men i detta fall behövs inte den minsta hjälp på traven. Haren är stendöd och i kurvan ser vi Sven stå som förstenad. Då vi småvisslande kommer fram till honom med haren skakar han bara på huvudet och börjar göra i ordning dagens första kaffebrasa. Nu har Sven varit död sedan länge och i januari 2003 var det även dags för Tore att återse de sälla jaktmarkerna. Mina avskedsord vid kistan i Överkalix kyrka blev ”ett snabbt och bra skott på långt håll”; en påminnelse om en annan minnesvärd jakt för cirka 50 år sedan.

Där rönnarna susa

”Se upp för skogens konung” är budskapet på en skylt längs den slingrande vägen mot Juoksuvaara. Äntligen inser vi att det inte är vilken obetydlig skogsväg som helst.

Efter de första backarna övergår landskapet i vacker tallhed och i en större glänta får solen plötsligt fritt spelrum.

– Det ser ut som en stor träda, här har det nog bott folk.

Att det är veckan efter midsommar då myggen är aggressiva struntar vi i, Bo-Göran och jag. Vi kliver ur bilen för att stilla vår nyfikenhet.

Innan vi beslutade söka upp den övergivna kronotorparbyn Juoksuvaara pratade jag med Martin Jönsson i Luleå. Han växte upp i femte torpet från söder räknat och vet det mesta om människorna som bodde här.

– Det har varit sex gårdar i Juoksuvaara och som mest bodde där cirka hundra personer. I första gården bodde farbror Hjalmar Jönsson med hustrun Maria och närmare tio barn. Han odla upp ned mot myren, hade körväg till odlingen. Husen revs på 50-talet, berättade Martin.

Det är där vi befinner oss nu och överallt i omgivningarna ser vi många lämningar efter Hjalmars och Marias torpargärning. På höger sida av vägen hade en av Hjalmars bröder sitt hus, har Martin berättat.

– Han hette Karl Jönsson och flyttade sedan till Lahnjärvi med hustrun Eugenia och pojkarna.

Efter nästan en timme är vi mogna att fortsätta och snart kommer vi till nästa öppning i skogen. Även

Det gäller att se upp för Skogens konung.

Maria Jönsson i gammelhuset som fanns här före kronotorpet.

Överallt i omgivningarna syns spåren efter odlarmödan.

Med potatis och tunnbröd var detta en läckerhet.

Smedjan är borta sedan länge men ässjan finns kvar.

här fanns två torp och i det första bodde Oskar Larsson med familj. Från bilen ser vi inga spår av deras torp men längre upp i backen tror vi knappt våra ögon: något spökligt tycks sakta resa sig ur blomsterängen. Plötsligt minns jag att Martin Jönsson berättat om ett förfallet hus högst upp på backen:

– Det är äldsta stället och som en sagovärld för mig. Juoksu-Niko var först på platsen. Min farfar Jöns Petter Jönsson byggde huset och Axel Larsson från Vuomavaara tog över på 30-talet. Stället blev öde på 50-talet.

Yttertaket är nedrasat men i övrigt är byggnaden intakt och redan på avstånd ser vi en grönskande ränn där inne. Med blomdoft i näsan och en gammal slagdänga i tankarna döper jag platsen till "Där rännarna susa".

Då vi försiktigt, nästan andaktigt, stiger in i huset förflyttas vi till den värld som existerade innan vi fanns till. Längsta tiden tillbringas vi i farstun. På det som återstår av golvet vilar bland annat delar av en separator och en näbbsko, vars tufft nedvikta skaft fått dekorativa grönstänk av mögel.

Högst upp på backen framträder torpet i all sin värdighet.

Det var här Juoksu-Niko slog ned sina bopålar...

...och så småningom tog byapredikanten Axel Larsson över.

Kossor var ett måste för kronotorparna som ofta hade många barn.

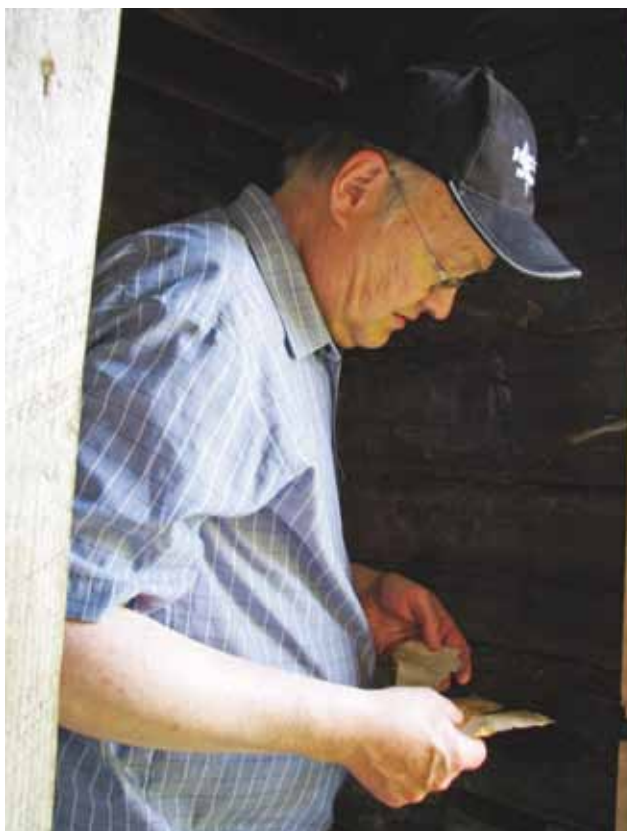
Att separera mjölken var viktigt för att framställa smör och ost.

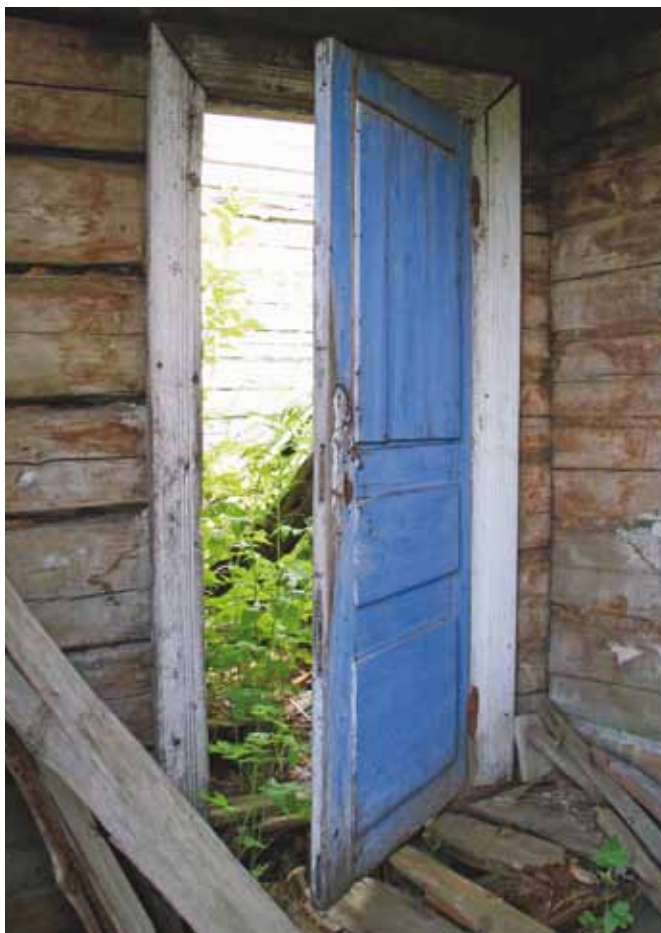
Inget gick upp mot näbbskor och det var tufft med nedvikta skaft.

På kallvindan mot söder fanns ljusinsläpp – kanske sov ungdomarna där sommartid.

Läslustan övermannar Bo-Göran på de mest besynnerliga ställen.

Man hade vackra spegeldörrar och tre olikmönstrade tapeter.

På de nästan nakna väggarna står bland annat skrivet att LH Larsson från Rödupp var med och timrade huset 1877. Tre små tapetbitar med olika mönster avslöjar att det var skönhetstörstande människor som bodde här. Väggarna har först varit tapetserade med tidningar och här finner Bo-Göran flera spännande notiser. Bland annat om Metzarméns offensiv i Nancy, kejsar Wilhelms besök i Lothringens huvudstad och Möllers tennismatch mot Neuendorff. Charlie Chaplin var aktuell som blindbock på biografen Metropol.

Martin Jönsson har låtit mig förstå att religionen var levande i Juoksuvaara. Inte minst i detta torp efter att Axel Larsson blivit husbonde.

– Axel var laestadianpredikant och även mina föräldrar var religiösa. Det var bön varje söndag i någon av gårdarna.

Axels systerson Helge Jakobsson blev profil i Jockfall och känd för sin starka laestadianska tro. Att frön såddes här i Juoksuvaara blir tydligt då vi läser följande rader i en väggtidning:

”Kanske vi skola våga hoppas på att väckelsen skall komma, att när stunden är inne Sveriges mammonsdyrkande och dansande folk skall vakna.”

Här och nu är stunden inne för oss att besöka övriga boplatser i Juoksuvaara. Efter någon kilometer kommer vi till stället där Martin Jönsson föddes år 1937. Byggnaderna är i bra skick och de används flitigt sommartid, har Martin berättat.

– Det var min pappa Johan som byggde huset på 30-talet. Min mamma hette Amalia Pokka, hon var syster med Sigge.

”Sigge” heter Sixten Pokka och det var han som väckte mitt intresse för Juoksuvaara. Jag skrev

om honom i min bok *Dit vägarna bär* och som journalist träffade jag honom flera gånger. Bland annat åkte jag på hans snöskoterkälke till en vargriven ren som han upptäckt norr om byn Ängesån. En annan minnesvärd dag besökte vi Överkalix kommunbibliotek tillsammans med fotografen Tord Nilsson. Det var i samband med Tords utställning om Ängeså sameby där Sigge varit legendarisk renskötare.

– Det var tider det, sa Sigge med lycklig min.

Innan han flyttade till äldreboendet Brännagården, ett lassokast från biblioteket, bodde Sigge och familjen i Ängesån.

– Men jag är född i ett kronotorp i Juoksuvaara. Dit kom mina föräldrar, Petter och Anna-Lena, från Jukkasjärvi. Först var jag skogsarbetare men började sedan med renarna, annars hade vi måst sätta bort dom.

Pokkas torp låg längst norrut i byn och dit promenerar Bo-Göran och jag då vägen från Martins barndomshem knappt är farbar med bil. Snart öppnar sig skogen och vi kommer ut på en ny prunkande blomsteräng. Till vänster i en dunge med ungskog ser vi stengrunden av det som förmodligen varit mangårdsbyggnaden. Här finns en liten skylttavla som haft information om ”skogstorpet Juoksuberget Norra” men nästan all text har förintats av väder och vind. Vi strosar runt i omgivningarna och i skogsbrynet längst norrut kommer vi till en mindre förfallen timmerbyggnad utan tak. Invändigt är väggarna sotiga så detta har tydligen varit en rökbastu. Då vi vandrar tillbaka över

Skogstorpet Juoksuberget blev öde för ett halvt sekel sedan och nog har anslagstavlan sett bättre dagar.

Ur stenfot är du kommen – sten skall du åter varda.

Bastun är enda byggnaden som finns kvar på Pokkas torp.

Det är varmt i dag – vi struntar i att basta!

Blomster och flugor hör midsommartiden till.

blomsterängen förstår jag varför Sigge Pokkas ögon strålade av glädje och hemlängtan då han såg Tord Nilssons fina bilder från Juoksuvaara. Vid en av bilderna utbrast Sigge med lycklig röst:

– Men här har vi ju Kajsa och Hanna. Det är mina systrar, dom är döda nu.

Då visste jag inte att Kajsa och Hanna skulle göra även mig lycklig. Men nu är det sen eftermiddag så Bo-Göran och jag måste ta farväl av Juoksuvaara för den här gången. Några veckor senare träffar jag Sigge Pokka på Överkalix marknad. Då jag berättar om besöket i Juoksuvaara och att rökbastun står kvar nickar han och ler förtjust. På senhösten besöker jag Siggas dotter Margareta Nilsson, med mig har jag Martin Jönsson och hans hustru Agda som även de bor på Porsön i Luleå. Det blir en högtidsstund för Margareta har en förnämlig samling gamla fotografier från Juoksuvaara, fotografier som hon ärvt av sina fastrar Kajsa och Hanna. Det visar sig snart att Martin Jönsson har ett suveränt minne för detaljer. Han kan namnet på de flesta personerna som framträder på Margaretas köksbord och han är dessutom duktigt berättare.

– Det här är Sigge med sin mamma Anna-Lena Pokka. Hon kallades Anni eller Äiti som betyder mor. Anni var född Pingi och hon rökte pipa, vid sängen hade hon en ställning med fem pipor.

På ett fotografi från 1906 ser vi Anni och Petter Pokka posera mot kameran.

– De var Margaretas farmor och farfar. Petter kallades Parta-Pekka, alltså skäggiga Petter. Och Anni var min mormor, tillägger Martin med stolthet i rösten.

Ett annat härligt fotografi är taget i samband med bastubad hos Pokkas. Längst till vänster sitter ”Leippo-pojkka” som var väldigt rolig och skämtsam, enligt Martin.

– I rökbastun har jag badat många gånger. Den hade ingen skorsten utan en lucka i väggen där man släppte ut röken. Bastun var fantastisk, verkligen fin. Det brann men Josef byggde upp den igen. Josef och hans bror Petter, Siggas pappa, tyckte om att bada länge och väl. En gång hämta Petter min bror Inge och sa ”nu ska vi bada bastu”, sedan satt de där i timmar.

Två kilometer norr om gården fanns en gammal rengårda. Rennaringen var viktig och på en färgbild ser vi gårdens siste kronotorpare Johan Pokka i samedräkt. Att även jordbruket var en basnäring framgår

Sigge Pokka strålar av glädje vid minnet av Juoksuvaara och rökbastun.

Sixten i 20-årsåldern med Äiti (mor Anni) samt trojänarna Sarri och Bille.

Skogssamen Petter Pokka med sin gravida hustru Anni i Kiilavaara år 1906. Sex år senare blev paret skogstorpåre i Juoksuberget.

Mor Anni hade alltid pipan nära till hands.

Renen och ackjan var ett snabbt och bekvämt färdmedel i väglöst land.

Bröderna Petter och Josef Pokka var duktiga renskötare, och flitiga bastubadare...

...liksom Leippo-pojkka (tv) som med sitt skämtsamma lynne var en populär gäst i rökbastun.

En kär dragare hjälpte Kajsa och pappa Petter att få hem den viktiga veden.

av bilderna där Kajsa och Hanna Pokka står med kossan Sarvinpää. Bor man på ett kronotorp är givetvis skogsarbete ett måste, liksom flottningen. Då Martin ser ett flottarlag vid Lahnaån 1937 blir han nostalgisk.

– Jag hade också läderstövlar i flottningen. Dom smordes in med tjära blandad i linolja och höll ganska tätt, men dom var hårda.

Fisk fanns det ofta på bordet, särskilt på sommarlovet då pojkarna tog alla chanser att förena nytta med nöje.

– Forellfisket i bäckarna var väldigt viktigt. Mest fiskade vi i Lahnajoki och Karijoki.

Som tur var fanns det gott om cykel- och gångstigar i området.

– Cykelstigen från Gustavsberg går delvis vid sidan av nuvarande vägen och fortsätter till Lahnajärvi. Cykelstig fanns det även till Puolomajärvi, Saikosjärvi, Elmajärvi och Dirivaara. Samt till Valls, Jock, Aho och Brännmyra.

Som liten pojke var Martin och hälsade på i gården längst söderut där farbror Hjalmar Jönsson bodde. På ett gammalt fotografi ser han nu plötsligt Hjalmars hustru Maria framför spisen.

– Maria var född Pokka, hon var Sigges faster. Bilden är troligen från gammalhuset som fanns före kronotorpet.

På en bild från en begravning står en man som synbarligen hade mycket att säga till om i byn:

Pokkas hundar var oundbärliga i renskötseln och pålitligt sällskap åt matte Anni Pokka.

Hanna med kossan Sarvinpää.

Kajsa med samma kossa, vars namn betyder hornskallen.

– Det är våran byapredikant, Axel Larsson, som bodde i rönnhuset. Det var laestadianpredikan varje helg, man gick från gård till gård.

Någon månad senare återvänder jag till Porsön, nu för att hälsa på hos Martin och Agda. De har även fått besök av Magda Eriksson, Martins storasyster som bor i Ullatti. Magda berättar att hon besöker Juoksuvaara varje år och att hon har många ljusa minnen från sin barndom.

– Skolan gick jag i Teurajärvi och då bodde jag i arbetsstugan. Där börja jag sedan jobba då jag var 14 år. Väckte ungarna och såg till att dom kom i säng på kvällen, var även kokerska en termin.

Det fanns 40–45 barn på arbetsstugan och fem personal: föreståndarinnan, biträdande föreståndarinnan, två biträden och en kokerska. Ebba Lassinantti var föreståndarinna och på frågan om hon var snäll dröjer Magda med svaret några sekunder:

– Nja, Martin fick sig förstås en örfil.

Nu har lillebror bollen och några undanflykter blir det inte:

– Jag var ganska liten men hade gjort något elakt. En kompis hade tagit min rattkälke så jag kasta en skidstav mot han. Man kunde även få sig en risbastu ibland. Då fick vi leverera riset själva, säger Martin med ett leende.

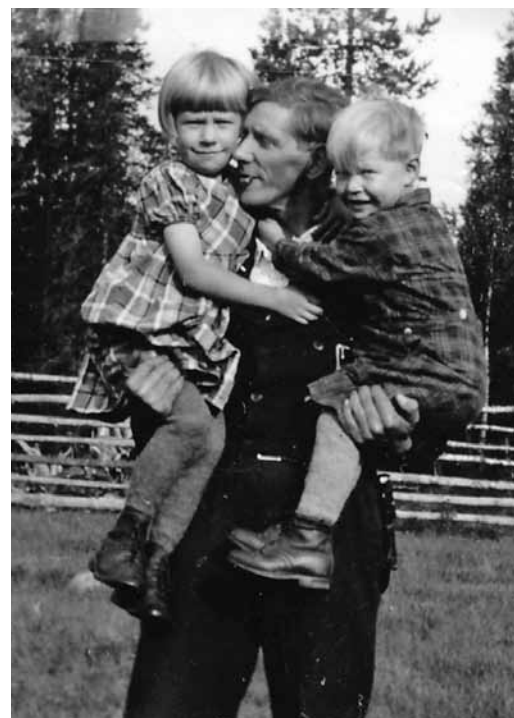
Arbetsstugor började inrättas under nödåret 1903 och fick cirka 500 platser i Norrbotten. Barnen som var i åldrarna sju till fjorton år bodde i internat där de fick mat, kläder och undervisning i praktiskt arbete. Syftet var enligt stadgarna att ”bereda fattiga barn i länets mest glesbebyggda trakter skolundervisning och färdighet i handslöjder efter ortens behov samt att därförutom genom deras

Magda och Martin har övervägande positiva minnen från arbetsstugan i Teurajärvi.

Detta är förmodligen gamla arbetsstugan i Teurajärvi – den nya där Martin och Magda bodde byggdes på 40-talet.

Magda och Martin i pappa Johans trygga famn.

uppfostern till gudsfruktan, arbetsamhet och rena seder bidra till skapandet av goda, för samhället och hembygden nyttiga medborgare”.

Arbetsstugorna placerades vid en vanlig folkskola där barnen fick normal undervisning. Innan verksamheten upphörde 1954 hade det i länet funnits 17 arbetsstugor i Arjeplog, Arvidsjaur, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner. Verksamheten bedrevs i stiftelseform och finansierades genom frivilliga bidrag, donationer, statsanslag samt årliga kollekt i rikets samtliga kyrkor. Arbetsstugorna har fått stark kritik, bland annat för att många barn ska ha bemötts illa och tvingats prata svenska.

Syskonen Magda Eriksson och Martin Jönsson upplevde dock att barnen hade det ganska bra på arbetsstugan i Teurajärvi och att man fick lära sig mycket för livet.

– Men då man kom dit första gången grät man hela första veckan, säger Magda.

– Jo, det var en stor omställning att komma dit från en liten by, tillägger Martin.

Räddningen för många var att man hade syskon på arbetsstugan, i Martins fall storasyster Magda.

– Men arbetsstugan har varit till välsignelse för många. Det hade aldrig fungerat att gå i skola då man bodde så långt borta. Många familjer hade det jobbigt men alla barn fick kläder och mat på arbetsstugan. Pengar donerades från hela Sverige.

Under långa sammanhängande perioder bodde barnen i arbetsstugan, hemma fick man bara vara vid jul, påsk och under sommaren.

– Före jul kom alltid lådvis med paket. Alla barnen fick ett paket på arbetsstugans julfest efter lovet, minns Magda.

– Vi hade två fester, skolan hade julfest före lovet, förtydligar Martin.

Hur var då julen hemma i Juoksuvaara?

– Julgran hade vi men det hade inte dom andra i byn.

Familjen Jönsson bestod av åtta barn och mamma Amalia dog 1939 då Martin var två år.

– Men fastrarna Matilda och Alida kom från Jock och hjälpte till, minns Martin som även sänder en tacksamhetens tanke till sin duktiga och snälla pappa Johan.

Efter skolan och arbetsstugan jobbade Martin i skogen en kort period, det var i början på 50-talet.

– Det var då maskinerna börja komma, till exempel barkmaskinen. Jag tänkte då att skogsarbetet tar nog slut så jag slutade och gick yrkesskolan i Jönköping.

Därefter jobbade Martin några år på LKAB i Malmberget för att sedan börja hos Hellmans rör i Gällivare.

– I vvs-branschen blev jag kvar under resten av min yrkesverksamma tid. Agda och jag var även ned en sväng till Västerås och Strossa ett par år innan vi flytta till Boden.

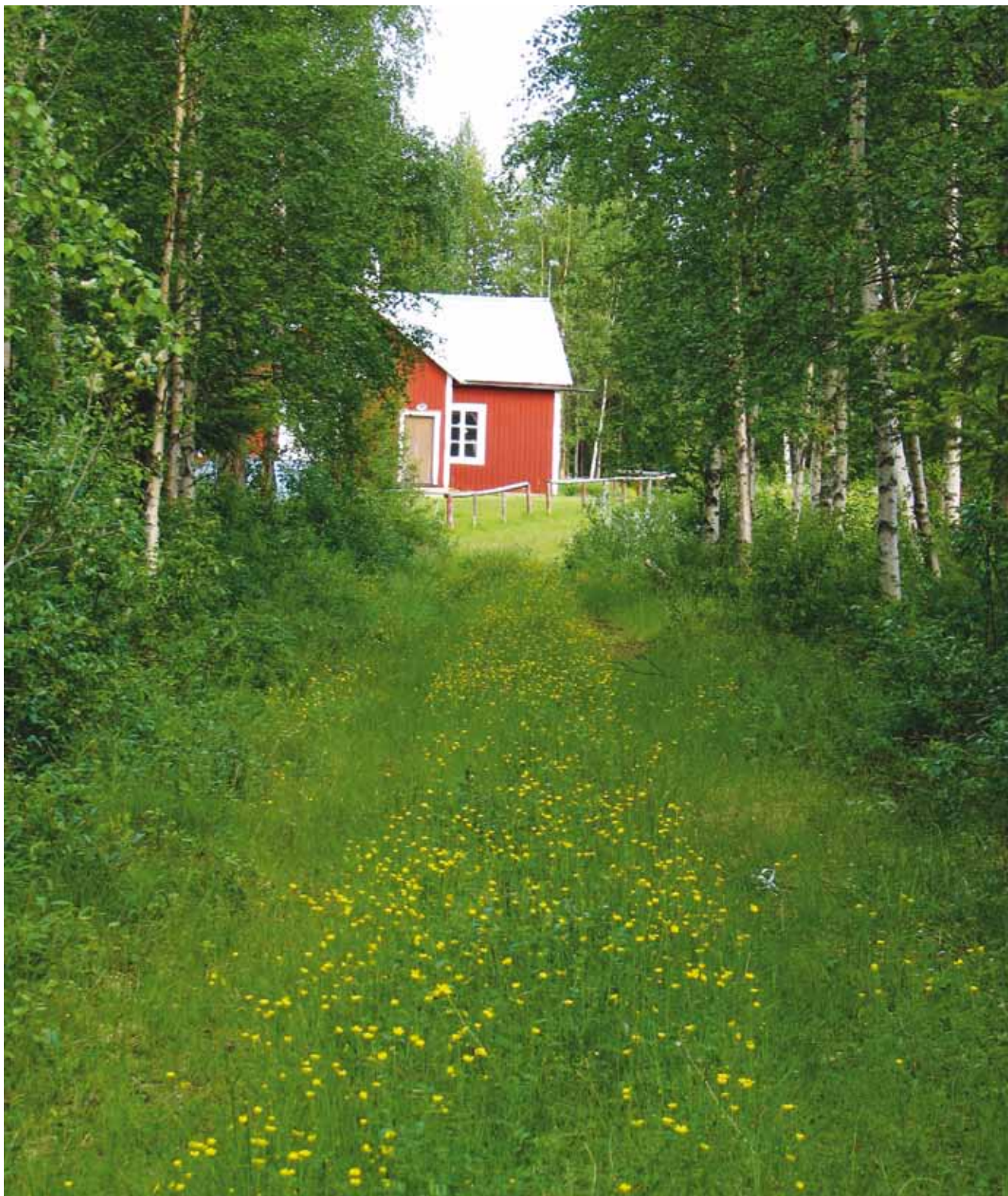
Jakt och fiske har varit favoritsysselsättningar på fritiden

Magda, Martin och storasyster Märta.

Siste skogstorpären i Juoksuberget hette Johan Pokka och var Sigges bror.

Martins och Magdas barndomshem är fortfarande en pärla – en oas långt från stadens buller och jäkt.

liksom stugan utanför Ängesån. Därifrån är det mindre än två mil fågelvägen till barndomshemmet i Juoksuvaara.

– Man har aldrig kunnat glömma Juoksuvaara. Men det gör ont i själen att se hur skogsbolagen far fram, dom tar rubbet och det blir nästan inga jobb kvar.

Första nybyggarna kom till Juoksuvaara i mitten av 1800-talet, vid samma tid som området överfördes från Överkalix till Korpilombolo församling. Att trakten sedan länge varit sameland blev

Martin Jönsson och en brorson varse en sommarnatt då de rastade ett par kilometer norr om Pokkas.
– Vi vilade ryggen mot en sten som det växte mossor på. Det var en eldstad, cirka en meter i diameter. Där fanns också rester av en timring som var fem meter i kvadrat och i en cirkel runt byggnaden fanns ett fördjupning i marken, som ett dike med ett tjockt lager mossor på. Cirka en kilometer längre bort har funnits en gammal timrad rengärda.

År 1901 skrev skogssamen Johan Johansson Pokka kontrakt med Domänverket om skogstorpet Juoksuberget Norra. Elva år senare tog brodern Petter Jonasson Pokka över kontraktet. Då Petter dog 1944 tog sonen Johan Petter över och han löstes från kontraktet i början av 60-talet.

Därmed var kronotorparepoken över i Juoksuvaara, vilket Domänverkets revir i Pajala sammanfattade i sedvanlig byråkratisk stil: ”Laga avträdessyn 19 dec 1961. Skogstorpet upphör. Odlad jord överföres till skogsmark.” På den numera förfallna minnestavlan i Juoksuberget Norra satte man upp följande hyllningsdikt:

NYBYGGAREN

*Valkig hand som knöts om första spaden
skrev historia i vår svenska mull
yxans hugg mot urskogsbarrikaden
röjde mark för sådd och skördars gull.*

*Så bröt han bygd och röjde opp
i ödmjuk tro och idog möda
den mark som bär vårt framtidshopp
och gav sitt hägn åt våra döda.*

*Hans verk består, vår dom är vrång
som nämner murket allt det gamla
dess grund är säker men en gång
skall söndringstankens Babel ramla.*

*Du svunna tid som manas fram
ur gamla gårdars minnesgömma
och skimrar bakom seklers damm
låt fädrens anda mot oss strömma.*

*Skänk oss en glimt, en drömsyn blott
ifrån den gamla goda tiden
då fliten var en lycklig lott
men håglösheten aldrig liden.*

Där römmarna viska och susa.

Torparkärlek i Lövberget

På kronotorpet Lövberget norr om byn Ängesån bodde Frida och Viktor Andersson. Att de höll kärlekens fana högt intygar två av barnen som Bo-Göran och jag träffar i Ängesån.

– Vi hade mycket roligt i Lövberget men det var sorg också. Tolv av de sjutton barnen lever och sju

Glesbygd kan tyckas men den vackra naturen och kärleken bär långt.

Lagårdsknuten var som klippt och skuren för lite torparromantik.

av oss bor i Luleå, berättar Dagmar Larsson.

Övriga syskon bor i Antnäs och Långträsk utanför Luleå, Björkholmen utanför Överkalix samt i Uppsala och Hamburg i Tyskland. Dagmar är född 1936 och gick liksom sina syskon folkskolan i Ängesån.

– Efter skolan jobba jag som hembiträde och kocka i skogskojor. Jag skötte också matbespisningen på skolan i Lahnjärvi, och ficka björkar med hormoslyr.

Dagmar gifte sig med Sture Larsson från Yrttivaara och de flyttade till Skultuna. Men hemlängtan fanns

där alltid och då blev det Ulmjärv utanför Lansjärv, och sedan Luleå där Dagmar jobbade 30 år på apoteket. Maken Sture dog för åtta år sedan och nu är sommarstället i Ängesån ett viktigt andningshål för Dagmar. Lillebror Kurt Andersson bor mesta tiden i Ängesån och i Dagmars hemtrevliga kök känns uppväxtåren inte alls så avlägsna. För kronotorparbarnen fanns alltid jobb i skogen åt Domänverket, minns Kurt:

– Självt fick jag egen motorsåg, en Homolite, då jag var fjorton år. Efter skolan var jag först målare i två år men sedan blev det skogen och efter lumpen börja jag på järnverket. Sedan for jag till Malmberget och var montör åt Lantmännen till 2001.

Äldst i syskonskaran är Agda Jönsson som är född 1935. Hon bor i Luleå men har sitt andningshål i Hedberget, tre kilometer fågelvägen från Lövberget. Hon har berättat för mig om uppväxtåren på kronotorpet och sina kärleksfulla föräldrar.

– Mamma var väldigt stark. Väldigt lugn,

snäll och godmodig. Hon brusa inte upp i onödan, jag kommer faktiskt inte ihåg att hon blev arg någon gång. Inte ens då jag sprang undan och ropa jävla kärring.

Mamma Frida blev 79 år – hon dog påsken 1996 på Brännagården.

– Hon hade ätit och klätt upp sig för påsken, sedan la hon sig på sängen och somna in. Det kom så oväntat att inget av oss barn var närvarande.

Pappa Viktor Andersson var född 1912 i Dirivaara, föräldrarna hette Alida och Lars-Petter.

– Pappa Viktor var borta veckor i sträck i jobbet. Han var ganska rastlös och alltid på språng. Samtidigt var han väldigt social och hälsa på alla, minns Agda Jönsson.

Statliga Domänverket var Viktors arbetsgivare och ägde kronotorpet i Lövberget.

– Det var toppen att ha kronotorp, vi barn fick jobb där också. Då jag var 16–17 år var jag kocka i skogskojor och farmor Alida var också kocka. Jag fick fint betyg, det var Evert Henriksson som skrev det. Inte var det dåligt att få bra betyg av ett blivande kommunalråd.

1959 blev ett viktigt år i Agdas liv. Då gifte hon sig med Martin Jönsson från Juoksuvaara och fick jobb på järnvägsstationen i Gällivare. I samma vecka kunde mamma Frida glädja sig åt det nya huset i Lövberget. Gammeltorpet var kallt och bristfälligt på många sätt; i fjorton år hade Frida exempelvis fått klara sig utan rinnande vatten. På vintern smälte man snö och under barmarkstiden hämtades vattnet från en kalkälla. Länge saknades elektricitet och väg fick man först 1956. Värst var krigsvintern 1939 då fotogenen tog slut. Under veckorna då Viktor var borta lyste Frida upp sin och barnens tillvaro med hjälp av karbid och tjärstickor.

Inom loppet av 23 år födde Frida sina 17 barn. Det måste vara något av ett rekord med tanke

Kurt och Dagmar i Lövberget.

Frida och Viktor med söner Karl-Erik och Anders.

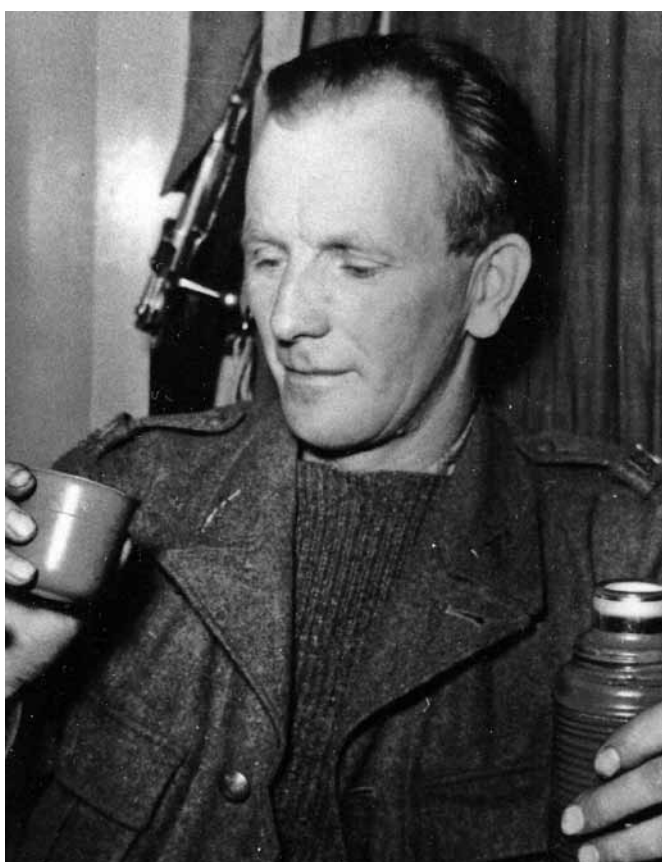
Kurt i yster kalvdans med Viktor som åskådare.

Med häst och släde färdades man galant innan Lövberget fick bilväg.

Viktor tog körkortet 1956. Första bilen var en blå bubbla och sedan blev det Saab.

Ur termosen styrkte sig Viktor många gånger, både som kronatorpare och i kronans kläder.

Separatorn var som fastvuxen i Viktors torparnävar.

på att det var mitten av 1900-talet. De fjorton första födde hon hemma med hjälp av distriktsbarnmorskan, de tre sista på BB i Överkalix. Fem av barnen dog före vuxen ålder.

– Birger dog då han var sex månader. Jag minns att han låg i vaggan och hade kramper. Kurt dog också som spädbarn, mamma kom och sa till oss att han var död.

Dagmar minns en annan gång då mamma fått missfall.

– Jag gick till mamma i lagårn och såg att det kommit mycket blod. Det var fettisdag och några

kvinnor kom förbi med skidor. Dom bar in mamma till sängen och senare har jag tänkt: hur hade det gått om dom inte kommit, tänk om det inte varit fettisdag!

Allra tyngst måste ha varit att tre av barnen dog i tonåren. Dagnars yngre syster Gunvor var fjorton år då hon blev biten av en hund.

– Hon blev biten två gånger av samma hund. Första gången satt hon på bron hos hundägaren och blev biten i ansiktet, andra gången var hemma på bron i Lövberget.

Dagmar besökte Gunvor på sjukstugan i Överkalix där hon blivit inlagd:

– Hon spydde blod och sa sedan att hon ville ha kärnmjök och salt strömming. Pappa kom till sjukstugan med motorcykeln men Gunvor dog efter en kvart.

Fem år senare drabbades familjen Andersson av nästa svåra slag. Den 15 juli 1957 skrev Norrländskan om den tragiska händelsen, under rubriken ”Gosse drunknade:”

Åttaåriga Karl-Erik Andersson, Lövberget, Ängeså, drunknade och hans elvaåriga syster Gun-Britt var nära att omkomma under energiska försök att rädda honom sedan han på lördagen kommit på för djupt vatten i Djupträsket, Överkalix. Flickan räddades av ynglingen Rune Lång, som uppfattade hennes skrik på hjälp och såg en arm sticka upp ur vattnet.

Syskonen vistades vid Vita Bandets barnkoloni i Sandudden, Överkalix. Barnen hade badat tidigare på dagen men fick, då de varit snälla och lydiga, löfte att bada en gång till i samband med kvällstvagningen.

Vattnet är grunt ett 50-tal meter närmast stranden men sjöbotten stupar därefter brant nedåt och djupet blir fem meter. I ett obehagligt ögonblick kom Karl-Erik ut på för djupt vatten och försvann plötsligt. System Gun-Britt som inte är dålig simmare dök genast, men sjönk nästan omedelbart och orkade knappt ta sig upp till ytan. Hennes skrik på hjälp hördes av Lång som vägledes av en arm som stack upp ur vattnet. Hon räddades i sista stund.

Brandkåren i Överkalix draggade hela kvällen och vid 22-tiden fann brandmännen Sten Engström och Anton Vikman den omkomne på fem meters djup.

Den drunknade var son till kronotorpare Lars Viktor Andersson, Lövberget, Ängeså.

Att den sörjande modern hette Frida struntade redaktören i att berätta för Norrländskans läsare. När Frida sju månader senare födde sitt sista barn döpte hon och Viktor pojken till Karl-Erik. Drunkningsolyckan var givetvis en tung upplevelse att bära för elvaåriga Gun-Britt. För sitt hjältemodiga försök att rädda lillebror belönades hon av Carnegiestiftelsen.

– Gun-Britt fick förresten två Carnegiemedaljer. Den andra fick hon efter en brand på ett äldreboende i Antnäs där hon jobbade, berättar Dagmar.

År 1966 drabbades familjen Andersson åter av en olycka med tragisk utgång.

– Min lillebror Östen drunkna i Linafallet, han var 17 år, minns Dagmar.

Hon och maken Sture var också vid Linafallet den dagen, men på Hakkassidan.

– Sture vinka åt Östen och två andra pojkar att dom absolut inte skulle komma över älven. Dom hade ett kojtak som dom tänkte fara över med och hämta båten.

Det var i början på juni och högvatten ovanför forsen där folk normalt brukade ta sig över Linaälven. Östen gjorde ett försök med kojtaget som flotte och det slutade med katastrof:

Gun-Britts konfirmation i Överkalix kyrka. På bilden även kyrkoherden Fritz Johansson samt Frida och dottern Else-Maj.

Linafallet blev Östens öde sedan han försökt korsa älven med en osäker flotte.

– Det var ett enormt sug och han for nedför fallet.

Vid det laget hade Dagmar och Sture åkt hem till Ulmjärv. Beskedet fick de på telefon.

– Det var ett hemskt besked att få, särskilt för mamma och pappa. På morgonen hade mamma gjort i ordning matsäcken åt Östen, bland annat mjölk i en flaska.

Samma sommar hittades Östens poltröja under fallet. Den hade fastnat i ett träd på botten men kroppen återfanns aldrig.

– Mamma sörjde på sitt sätt, hon var tystlåten. Det var värst på höstarna då det blev mörkt och la is.

Dagmar och de andra barnen hörde dock aldrig Frida beklaga sig, varken när det gällde dödsolyckorna eller andra sorgliga händelser.

– Hon var tystlåten, försagd. Om inte pappa funnits hade mamma varit hemma mest. Då pappa blev sjuk tyckte hon det var jobbigt. Hon ville flytta till Luleå där de flesta barnen bodde.

Nu har Viktor och Frida varit döda sedan länge och Lövberget är avlövadt, bildligt talat. Men inte bokstavligt för nu är det midsommartid och ljust hela

natten. Innan Bo-Göran och jag åker ned mot kusten vill vi gärna besöka Lövberget. Givetvis med Dagmar och Kurt som guider och de är inte nödbedda. Vid avtagsvägen väster om Ängesåbron blickar vi upp mot liden och Backgården. Även om sly och annan växtlighet tagit över är det fortfarande vackraste gårdsstället i trakten. Backgården hade även en ståtlig oxe, minns Dagmar.

– Vi brukade promenera dit med kon från Lövberget. På Backgården bodde tre gammalgossar. Dom hette Emil, Axel och Lasse och kallades Backpojkar.

Ett annat spännande ställe inom cykel- och promenadvstånd från Lövberget är Årkusträsk. Dagmar minns med glädje syskonen Maja och Nils-Petter Andersson som bodde där vid sjön.

– Jag var ofta hos Maja och Nils-Petter. Dom hade inga barn så vi fick vara ifred. Vi var ute på sjön i en gammal eka och fiska. Dom hade stall, lagård och sommarlagård. Det var så trivsamt och jag har många fina minnen därifrån.

Maja Andersson flyttade så småningom till min hemby Hedensbyn. Hon var hushållerska hos Oskar Eriksson på Oara-gården där jag ofta var och hämtade mjölk. Och då byborna vandrade förbi på Gällivarevägen för att betäcka sina kor hos Oara följde vi småpojkar förstas efter – det var häftigt att se tjuren i aktion men kossorna tyckte vi synd om.

Men nu är vi framme i Lövberget och här regerade torparkärleken, för det mesta åtminstone. Frida var 17 år och piga i Paharova då hon träffade sin Viktor, året därpå föddes Agda.

– Mormor Ingeborg var bara 16 år då hon fick Frida, tillägger Dagmar.

Laestadianismen bidrog starkt till att det blev så många barn i gårdarna; tio–tolv ungar var ingen

ovanlighet men sjutton var förstås snudd på rekord.

– Farmor och farfar var östlaestadianer. Jag är döpt av predikanten Johan Petter Vikman, berättar Dagmar.

Religiositeten som ärvts i flera släktled påverkade givetvis tillvaron i Lövberget, inte minst för de äldre i syskonskaran:

– Som exempel gilla inte pappa att vi for på dans, men mamma skyddade oss.

Varken Frida eller Viktor hade mycket till övers för preventivmedel.

– Då Agda tyckte att dom kunde använda gummi som alla andra svarade mamma: man har nog mycket synde ändå.

Förste kronotorparen i Lövberget hette William Olausson och var från Lahnjärvi, berättar Kurt.

– Pappa och mamma tog över på 30-talet. Pappa var tvungen att göra vissa dagsverken åt Domänverket – skogsarbete, flottning, röjning, vägbyggen.

Nytt hus i Lövberget byggdes 1958. Några år senare då Viktor var 50 och fått hjärtinfarkt blev han allt i allo åt Domänverket.

– Pappa fick en Landrover, en jeep att färdas med i jobbet. Han tyckte om att köra jeepen och att prata med folk.

När vi nu vandrar omkring på kronotorpet väcks minnena till livs, det ena efter det andra. Med kritisk min konstaterar Dagmar att ”nog har det börjat växa skog och litet av varje här”, men sedan tar allt det positiva över.

– Mamma och pappa satt ofta på soffan här vid bron, man satt bara och filosoferade. Här nedanför fanns en kallkälla där vi på våren hämta vatten med häst och vagn, vatten till korna och hästen. På vintrarna tina vi snö i lagårdsgrytan, snön hämta vi i korgar.

I en stor barnaskara var det självklart att de äldre barnen tidigt fick hjälpa till med olika sysslor, men tiden räckte även till lek.

– Agda och jag brukade leka med hinkarna, vi kallar dem Klara och Elin. Och i skogen lekte vi med kottar som var kor. Men efter skolan fick vi såga och hugga ved, på vedbacken.

Leksakerna var för det mesta enkla och hemmagjorda.

Frida Andersson med barnen vid Viktors begravning 1982. Längst fram fram v Kurt, Gun-Britt, Frida, Else-Maj, Agda och Gunnar. Bakre raden Dagmar, Anders, Eva, Barbro, Birgitta, Karl-Erik och Mariana.

Varje gång Dagmar besöker sitt barndomshem finns det alltid något nytt att begrunda.

Det var toppen att ha kronatorp och Agda minns med glädje sina kärleksfulla föräldrar.

Med kärleken följde barnrikedom. Här Frida med barnbarnen Jörgen, Rose-Marie, Manuela, Anette och Ann-Louise.

– Vi gjorde oss trasdockor. Inte hade vi mycket leksaker, man tog vad som fanns. Till jul fick vi vantar och sånt som mamma stickat, och tandborstar. Mamma var tomte och jag minns en gång då pappa låg på golvet och spexa med tomten. Då förstod jag att det inte var någon riktig tomte.

Man hade två–tre kor som var guld värda för en så stor barnfamilj. Dagmar upplevde inte att det var fattigt i Lövberget.

– Mamma fick moderskapspenning, 600 kronor för varje barn. Och vi hade kött och mjölk och fisk, ibland levde vi på abborre från Årkutsträsk.

Där finns fortfarande fin abborre och på stranden har Kurt gjort en mysig grillplats. Dit hade det varit trevligt att åka men kvällen är sen och vi måste åka hem, Bo-Göran och jag.

Men först lämnar vi av Dagmar och sedan Kurt som bor i en av traktens nedlagda butiker.

– Tänk att här fanns fyra affärer inom 15 kilometer. Det var verkligen konkurrens, då en affär sänkte priset sänkte dom andra.

Som många andra har Kurt tvingats konstatera att utvecklingen inte varit positiv i Ängesån med omnejd.

– Nej, nu är vi inte många kvar. Men det har förstås flyttat hit fyra familjer och två är barn. Utan sågen och hyvleriet skulle det vara trist. Självt kör jag lastbil och hjälper till.

Skogens rikedomar

Stora delar av inlandet är på väg att avfolkas. Det är inget nytt men att lyset skulle släckas så snabbt – det hade nog ingen räknat med. Nästan alla jordbruk är borta och trots den omfattande exploateringen av skogsrikedomarna hamnar jobben långt härifrån.

En vacker höstmorgon liftar jag med en timmerbil till en avverkning norr om Överkalix. Klockan är fem på morgonen då Göran Bergdahl bromsar in sitt tomma ekipage vid Granngården i Kalix. Han har lossat på Karlsborg och på väg norrut berättar han nu om sitt liv som timmerkusk.

Göran är snart 60 år och bor i Korpilombolo. Mesta tiden har han kört timmer åt Magnus Ranudds åkeri i Korpilombolo men senaste fem åren har han varit anställd hos Allsåns åkeri i Överkalix.

– Det går bra att pendla men det är trist att nästan alla jobb försvinner från inlandet. Allt ska vara så nära kusten och det ska vara stora enheter. Man borde tänka lite längre för snart finns inga ungdomar kvar i byarna. Då har vi ingen kvar som avverkar eller sköter transporterna.

Göran hade tänkt köpa ett nedlagt åkeri i Korpilombolo men

Göran Bergdahl ogillar utvecklingen där nästan alla jobb försvinner från inlandet.

En autostrada för timmerkuskar men det gäller förstås att hålla tungan rätt i mun.

Dit upp är vi på väg – till trakten Snödberget.

Per Nilsson är erfaren efter sina 35 år i skogen.

statliga Sveaskog skulle ha en stor åkare. Likadant resonerade bolaget beträffande åkerier i Svanstein, Ängesån och Talljärv.

– Som mest fanns det 15–20 timmerbilar i Korpilombolo men i dag finns ingen kvar. SCA har svårt att klara körtiderna då alla bilarna är vid kusten. Det måste vara fel att tömma inlandet. Om det inte finns arbetskraft går det inte heller att ha turistanläggningar och andra företag. Och vem ska ta hand om de gamla som bor kvar, och hur blir det med skolor och annan service.

Göran tycker att åkerinäringen borde återgå till mindre enheter.

– Man får inte ungdomar från kusten att bo i Dirivaara en vecka. Då kommer skogsbruket att stå stilla. Det skulle gå att kombinera så att även kvinnan kör, man kan ha familjeföretag.

Sonen Jesper är i 25-årsåldern och även han har kört åt Allsåns Åkeri.

– Han pendlade också mellan Korpilombolo och Överkalix. Då vi hade morgonskift kunde vi pendla tillsammans. Men nog hade det varit bäst om vi hade kunnat ha ett familjeföretag.

Numera pendlar Jesper till Malmberget där han kör lastbil i gruvan. Göran efterlyser bättre lyhörddhet hos topparna som styr livet även i glesbygden:

– Man borde lyssna mer på folk. Det finns många bra idéer bland vanligt folk, fotfolket. Cheferna måste släppa på prestigen och tänka långsiktigt.

Nyligen fick en professor stora rubriker då han lyfte fram konsekvenserna av glesbygdens utarmning. Han trodde att det snart är läge för organiserad arbetskraftspendling, som till oljeplattformarna dit arbetskraften forslas med helikopter.

Nu ska Göran Bergdahl serva lastbilen på åkeriets verkstad i Tallvik och därifrån liftar jag med hans kollega Ivar Nilsson. Vi fortsätter norrut längs E10 – målet är Sveaskogs avverkning på Snödberget vid byn Ängesån. Här på Snödberget, som av ortsbefolkningen kallas Storberget, får

jag åka med Per Nilsson i hans skördare. Det blir en minnesvärd upplevelse utan stol i det trånga utrymmet. Snart inser jag att Per är professionell ut i fingerspetsarna – skördarföraren är det moderna skogsbrukets frontfigur.

– Jag har kört skördare sedan 1981, berättar Per som jobbat 35 år i skogen. Det innebär att han även var med på motorsågstiden.

– Jajamen, men då var man ung och frisk. Nog har det varit ett slitgöra ska jag säga. Särskilt på vintern då det var metern snö, oj, oj. Då skulle du skotta dig runt en sån här tall, skotta en grop så det bara var att hoppa i och fälla.

Ofta föll tallen djupt ned i snön och då var det ett helsike att kvista.

– Sen skull du brossla lite grann, samla ihop så det gick någorlunda för traktorn att hämta virket. Det kallas brossla på fackspråk.

Medan Per berättar fixar han enkelt en grov fura på 30 sekunder ungefär.

– Oj, oj, den där hade tagit länge att fälla manuellt. Den innehöll en kubik, ett komma noll, tillägger han efter en hastig blick på datorn.

Utvecklingen har varit snabb på skördarsidan. Från tvågreppsskördaren med fällagregat, kran och skotare framför där virket kvistades, mättes och kapades – till dagens datoriserade underverk som klarar allt med hjälp av förarens omdöme och tumgrepp.

– Sista åren har det hänt mycket. Nu har vi en prislista som styr apteringen. Vi går efter prislistan och diametern och tar ut högsta värdet på virket. Sågarnas och massafabrikernas behov styr vad vi ska göra av virket. Skördardatorn visar ”vald längd” och några sekunder senare ”utmatad längd”.

– Den här blir massaved och tallen där framme ska vi se. Titta, nu skriver han massa 5,23 och 4,63. Så länge det inte är något fel på stammen får datorn bestämma.

Skördaren vaggar och skunkar oss framåt under ständigt oväsen, den är som en kombination av månlandare och barndomens byasågverk.

– Den där tallen är säkert 120 år, minst. Det är gammal skog här längst ner. Såna ställen gruva man sig att avverka förr, det är därför skogen är kvar. Den var besvärlig att komma åt med de grejer man hade då. Så man tog det som fanns nära fastvägarna och de vintervägar man gjort, inte på berg och i sån här terräng.

Längst upp på berget där man inte heller nu ska avverka är det idylliskt. Med hällar och knotiga

En trädskördare i aktion.

”Här är vi.” Nu ska vi se vad datorn säger om tallen där framme, om han väljer massa eller klintimmer.

tallar. Då jag går för att hämta min ryggsäck hoppar en hare upp ur sin lega under en gran, för att sedan lugnt och följsamt skutta nedför sluttningen mot Ängesån. Förr flottades virket på älven ned till skiljestället vid kusten, nu är timmerkuskarna våra moderna flottare. Skogsarbetarna betraktade flottningen som ett trevligt komplement men den tiden hann Per inte vara med om.

– Nä, dom hade slutat men jag var med pappa ibland. Dom flottade där nere på Ängesån.

Pers pappa Bror var skogsarbetare hela sitt yrkesverksamma liv. Han dog härom året men hustrun Marja bor kvar i Paharova där Per växte upp.

– Själv flytta jag till Lansjärv 1977 då jag kom från militärtjänsten. Min fru Ingrid är från Lansjärv.

Där har vi en konstig tall?

– Jo, det är en klyka som vi säger. Den har dubbeltopp så det blir massa. Här ser vi en tall normal, fem meter vill datorn göra. Han har matat fem noll en och diametern är arton centimeter så det får han göra, den ser bra ut.

Vad tyckte då pappa Bror om det moderna skogsbruket?

– Nja, han tyckte väl att det var utvecklingens gång. Men som de flesta äldre tyckte han att det går fort och tas för mycket skog. Förr högg man ju bara vinterperioden.

Ändå gav skogen många fler jobb än i dag?

– Jo, när jag flytta till Lansjärv var vi två folkvagnsbussar. Vi var tio–tolv man som jobba i skogen, högg manuellt. Nu är jag ensam kvar i byn som är helårsanställd. Då finns det förstås dom som jobbar under sommarmånaderna, röjer och sånt.

Från skördaren har vi stundtals strålande utsikt. Höstfärgerna lär aldrig kapitulera för avfolkningen som ständigt spökar här i gränslandet mellan Överkalix, Gällivare och Pajala. I boken *Dit vägarna bär* från 2006 berättade jag om bröderna Åke Rydslätt och Erik Älgdahl som bodde ensamma i var sin by – Dirivaara och Dirijärvi. Då skrev jag att ”sist släcker lyset” och så blev det tyvärr; efter något år avled Erik och Åke flyttade till centralorten Bränna. På bara några årtionden har antalet byar vid Ängesåvågen minskat från 17 till 6. De flesta som ändå bor kvar är pensionärer, ungdomarna har dragit till större orter med fler och bättre valmöjligheter.

Per Nilsson tycker inte alls det är så konstigt att inlandet avfolkas:

– Nä, det blir ju så när det inte finns jobb. Det var ju då det fanns jobb i skogen som det var folk i byarna.

Klockan går inte att dra tillbaka och det är nästan alltid den starkes rätt som gäller, så frågan är vad som kan göras för att vända utvecklingen?

– Ja, jag vet inte, det är svårt att säga vad man ska göra. För inte kommer det nån industri till dom här små avfolkningsbyarna.

Till centralorterna kanske?

– Jo, i Överkalix har vi ju Isolamin. Där har min fru Ingrid jobbat i snart tretti år.

Till Överkalix är det fem mil enkel väg. I Lansjärv fanns visserligen ett litet sågverk med några arbetstillfällen men lönsamheten var mindre bra och det blev konkurs.

Nu kliver Per ur skördaren för sågkedjan har kastats av. Förmodligen har kedjan stött i något hinder men det är snabbt fixat. Att kedjan kastas av är vanligt för det gäller att gå nära marken. Av miljöskäl, förklarar Per:

– Vi får inte ha långa stubbar, sånt är FSC ute och kollar.

FSC är miljöcertifieringsorganisationen som

Människans liv är som skördarens – ibland går det upp och ibland går det ner.

alla skogsbolag numera försöker tillfredsställa. Av ekonomiska skäl gäller det också att ta vara på så mycket som möjligt av trädet.

– I rotsocken finns det mesta och bästa virket. Så du måste försöka få med så mycket som möjligt. Stubben får vara tio centimeter från närmaste hinder, är den högre är den inte godkänd. Men finns det en sten eller något annat nära stubben kan jag förstås inte gå ned med sågkedjan.

Plötsligt frågar Per om jag vill provköra. Näää...det vill jag förstås inte för vem vill avslöja att han är som ett barn i förarstolen på en skördare! Då Per inser att jag inte kan övertalas visar han mig i stället kartorna och avverkningsplanen med direktiven.

– Här står allt. Här har vi mottagarna av virket och här sortimenten till dom olika sågarna. Vad dom ska ha och hur mycket det kommer av dom sorterna på den här avverkningstrakten.

Trakten Snödberget innehåller 5 597 kubikmeter, volymen har mätts på provytor.

– Här ska till exempel Jutos Timber ha 336 kubik. Dom vill ha minimidimension tolv och max 60. Det finns sånt timmer här, dom vet att det kommer dom sorterna.

Även renarna kommer till dukat bord. Dom dras till avverkningen för att beta av hänglaven som kommit inom räckhåll då träden fallit.

– Lavrika skogar finns ju inte så mycket numera. Den lilla lav som finns kommer renarna och äter här. Dom kan vara bara tjugo meter från maskinen men brukar hålla sig så dom inte kommer i vägen.

– Där har vi en torrstubbe så den ska jag försöka spara. Vi tar furan som står intill, förhoppningsvis klarar vi det.

Så där ja, det gick med centimeterprecision. Per har full förståelse för att torra träd måste sparas.

– Det finns insekter i torrfurorna. Dessutom är dom fina och där kan finnas fågelbon också.

Särskilt mycket intressant djurliv tycker dock inte Per att han ser från maskinen:

– Ibland kommer förstas älgar förbi, och renar och fåglar. Men annars vet jag inte om det händer så mycket, det är faktiskt ganska lugnt.

Nu är vi framme vid snitseln som markerar

Miljötänket har sitt pris men visst unnar vi fåglarna nånstans att bo.

Kronans domäner genererar miljardvinster men bara en bråkdel kommer inlandet tillgodo.

Skördandet går som smort då maskiner och förare är i topptrim.

trädet i timmen. Varje förare kör sex timmar per dag och har utöver det annat manuellt arbete.

– Men maskinen går hela tiden från sex på morgon till 18.00 då vi tankar, fyller kedjeolja och ser om något måste göras. Då står maskinen cirka en halvtimme och sedan går den till 24.00.

Det innebär 18 timmars effektiv körtid vid fullt manskap och alltså 1 800 träd per dygn.

gränsen som Per inte får överskrida. Eftersom allt är Sveaskogs marker skulle det väl inte vara någon katastrof direkt?

– Nä, men vi håller oss ändå innanför. Det är snitslat så pass tätt att vi inte kan missa, och så har vi GPS så vi ser när det är mörkt. Vi tar ett stråk på tolv till femton meters bredd, kör från kant till kant. Hur långt stråket blir beror på lutningen, hur det ser ut. Här är skiftet 800 meter och det är ovanligt långt.

Som skördarförare måste man hela tiden vara koncentrerad så det är knappast någon risk att somna. Hela tiden gäller det att träffa rätt med aggregatet.

– Det är nog en vanesak det också. Den där hade en liten krök så vi gjorde den kortare och här har vi en klentimmer.

Till för något år sedan räckte det med skördardatorn men nu har datorerna även gjort sitt intåg i rastkojan på avlägget. Utbildning får Sveaskogs förare alltid när det kommer en ny maskin.

– Sedan har vi uppföljningsutbildningar på maskinerna och avverkningsutbildningar. Dessutom är det mycket med miljöhistorien nu. Det brukar bli fyra–fem dagar varje år.

I normalskog hugger skördarföraren i snitt 100

Från kranlastaren härskar Göran Nordin över avlägget.

Hydraulik i all ära men för finliret behövs handkraft.

Glesbygden är stor men på avlägget kan det kännas trångt. Varje lastbil tar uppemot 50 kubikmeter och det pågår försök med ännu större ekipage.

– Så mycket kommer det nog i den här skogen. Men är det riktigt grov skog kör vi inte 100 träd i timmen för då tar det längre tid att kvista.

Ståndorten S1 som vi nu skördar är ovanligt gles. Den innehåller knappt hundra träd per hektar och ger i genomsnitt arton kubikmeter i timmen.

– Timmerbilarna tar 40–45 kubik, 60 ton är max för hela ekipaget. Så på två timmar har vi kört ihop ett helt lastbilskeppage, närapå i alla fall.

Per har tidigare kört gallringsskördare.

– Vi hade två mindre maskiner som vi körde gallringar med. Vid gallring får man vara mer koncentrerad så man inte skadar den kvarstående skogen. Ibland är det fin tallskog och då är det intressant att se vad som blir kvar.

Att få vistas i sådan skog ger alltid en känsla av tillfredsställelse.

– Jo, nog känns det fint att se då skogen växt till sig. Det är roligt att fara och se där vi gallrat, vi hann faktiskt gallra ganska mycket.

Nog är skotarföraren i en klass för sig när det gäller att ta sig fram.

Själv får jag nu följa med Gunnar Nilsson på en skotartur. Det blir ännu mer omskakande än i Pers skördare och jag önskar nästan att jag hade nurbälte. Men Gunnar är van och dessutom sitter han relativt bekvämt i sin förarstol. Gunnar och kollegan Yngve Nilsson turas om att köra skotaren. De har fullt upp med att hämta virket som Per Nilsson, Kurt Larsson och Åke Wennberg ”hugger” med sin gemensamma skördare. Virket läggs i långa, höga travar på avlägget där det sjuder av verksamhet. I kranlastaren sitter Göran Nordin, som styr arbetet på avlägget och ser till att allting funkar. Med känslig hand och hydrauliken fyller han det ena ekipaget efter det andra.

Då gubbarna samlas i kojans för sin välförtjänta måltids- och kaffepaus slår det mig

Det behövs rejäla grejer för att bryta skotarväg.

Grävmaskinisten Anders Isaksson.

att de är viktiga kuggar i ett jättestort arbetslag. Sverige är världens näst största exportör av papper, massa och sågade trävaror. Det ger fler än 100 000 arbetstillfällen och över 122 miljarder kronor i exportinkomster (rikets största).

Medan kaffet klarnar frågar jag hur det känns att vara med och jobba ihop mångmiljardvinsterna, varav bara en bråkdel investeras vid källan där kommunerna samtidigt blir allt fattigare.

– Ja, nog är det synd att det inte vidareförädlas mer i inlandet, till exempel här i Överkalix. Det skulle ge jobb och mindre transporter, säger Ivar Nilsson.

Medan jag åkt skördare och skotare har han kört ett lass till Jutos Timber i Teurajärvi och nu är han redo att styra mot kusten.

Första biten mellan avlägget och Linafallsvägen är brant, kurvig, mjuk och spårig men det betraktar Ivar som ”bra väg”:

– Ibland är det tre decimeter lera och då kanske man måste ta fart och gena. Bilen har totalt tolv växlar men på vintern skulle vi inte klara oss utan snökedjorna. Och tack vare kommunikationsradion och mobilen kan vi undvika möten på smala vägar.

Nyss berättade skotarföraren Yngve Nilsson för mig att det är hemskt i skogen med högt tempo och stora fordringar; utan sjukgymnastiken skulle han inte stå ut med värken. Ivar Nilsson har liknande erfarenheter som chaufför.

– Jag går på värktabletter när det är som värst. Var sjukskriven ett år för nacke och axel och då ville läkarna och arbetsförmedlingen att jag skulle skola om mig. Men jag valde att gå tillbaka. Det handlar om att överleva, att trivas på jobbet.

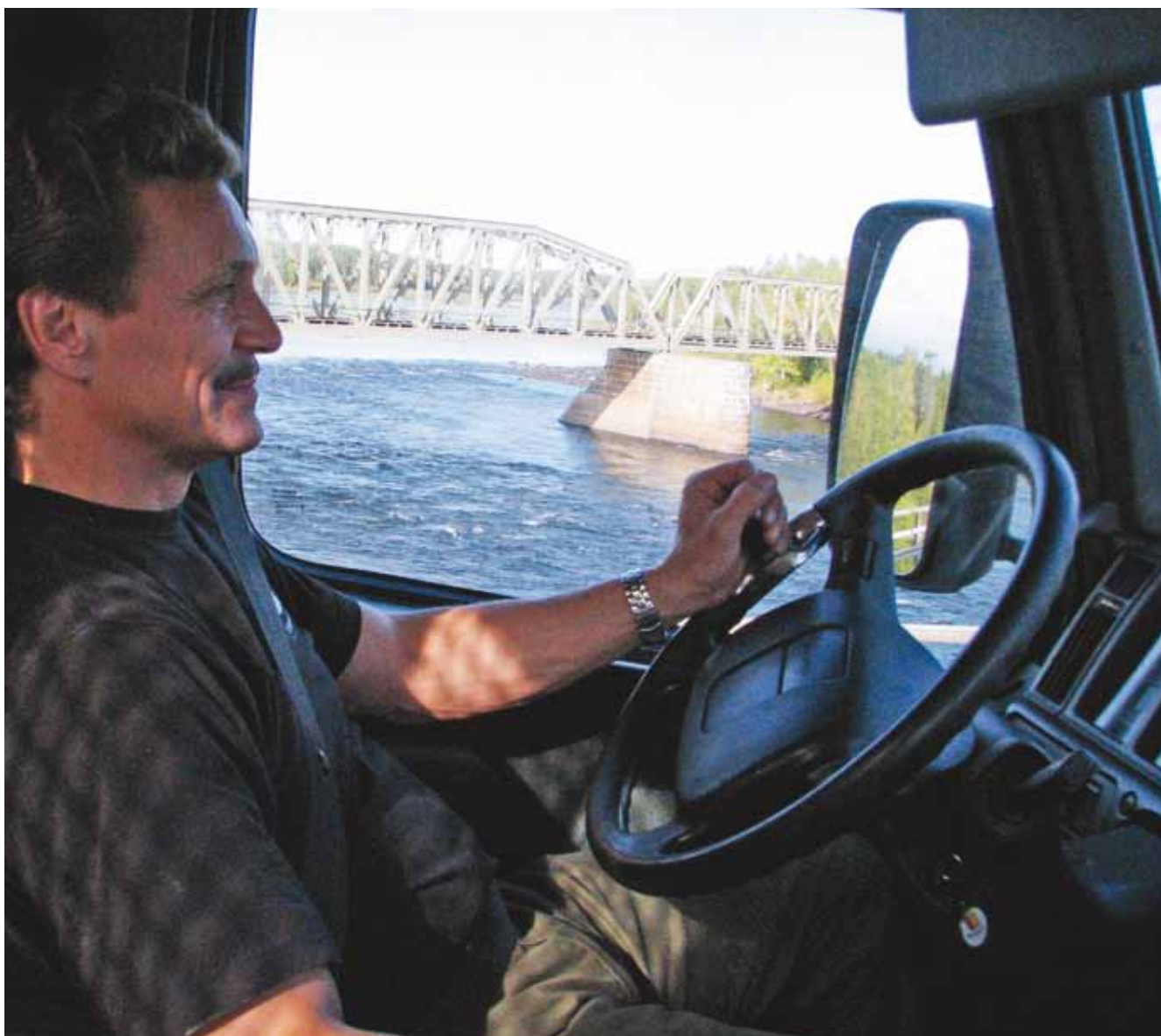
Redan som elvaåring följde Ivar med sin pappa som hade timmerbil och skogsmaskin och snart

En matbit och sedan kaffetåren sitter bra i skogsarbetarmagar...

...för att inte tala om en liten pris snus.

År 1977 flottades sista stocken på Kalixälven. I dag kör våra moderna flottare i skytteltrafik mellan avlägg och industrier – var sjätte minut dygnet runt anländer ett fullastat ekipage till Norrbottenskusten.

fick han köra själv. Efter att ha tagit körkort för tung lastbil körde han oljebil och långtradare.

– Det var fisk från Tromsö till Grekland, Italien, Tyskland, Holland och Frankrike. Tillbaks hade jag apelsiner och grönsaker till Oslo och styckegods till Tromsö.

Som längst kunde han vara borta sex veckor och sex år har han kört på Småland med egen långtradare.

– Ett tag jobbade jag på oljeplattform i Nordsjön. Det var intressant och spännande med stormarna men emellanåt var det långtråkigt. Nu uppskattar jag att få komma hem varje dag, det är svårt att ha familj då man ligger borta så mycket.

Med ett leende på läpparna har Ivar nu styrt 60-tonsekipaget de åtta milen längs E10 från Lansjärv.

– Vi är moderna flottare, dom nya flottarna, säger han då vi korsar Kalixälven i Forsbyn.

Efter en mil på E4 är vi framme vid Rolfs Såg i Kalix. För mig är en givande dag till ända men för den moderne flottaren lär rallyt bara ha börjat.

Mordplatser berättar

Tre spektakulära mordfall från förr är den röda tråden i detta kapitel. Det första inträffade i Gällivare socken, bara några mil från den plats där Carolin Stenvall så brutalt mördades hösten 2008. Nuförtiden har vi unika möjligheter att följa ruskiga mordhistorier genom tidningar, radio, tv och Internet. Den som vill kan frossa i detaljer om tillvägagångssätt med mera, och få veta det mesta om förövarens och offrets bakgrund. Men så enkelt var det inte förr. Då hade mördaren också betydligt större chans att undkomma rättvisan och oskyldiga kunde drabbas hårt.

År 1761 blev Esaias Thomasson skjutten på sin laxpata vid nybygget Järämä. Mordplatsen ligger vid skogsälven Ängesån någon kilometer från byn Satter och dit beger vi oss i augusti 2009. Med i bilen har jag mina vetgiriga kompisar Bo-Göran Larsson och Göran Henriksson. Färden går norrut längs E10 och snart passerar vi Yttre Lansjärv där Carolin Stenvalls döda kropp påträffades. Hon sköts med gevär precis som Esaias Thomasson men där stannar nog likheterna.

Efter att ha svängt österut vid Hakkas kommer vi till Yrttivaara, en långsträckt by på berget med samma namn. Sedan korsar vi sköna Linaälven och passerar vägskälet till Ruutti. Här hette förste nybyggaren Hans Esaiasson och han var son till mordoffret. Nu svänger vi ned på gården hos Åke Andersson som lovat guida oss till mordplatsen. Först bjuder han på kaffetår och redan efter första slurken har han och Bo-Göran funnit varandra. Åke är född i Äjjavaara men har även rötter sex mil längre söderut, närmare bestämt i Bo-Görans hemby Långforsssel.

– Jag ska besöka dig i Långforsssel vid tillfälle, lovar Åke och serverar påtåren.

– Du är välkommen. Vi är släkt i fjärde generationen så vi är ju inte så lite släkt, säger Bo-Göran och skrattar.

Att släktbanden är många och ibland komplicerade i glesbygden intygar Göran Henriksson. Han växte upp i Vännäsberget men bor sedan länge i Luleå där han är aktiv i forskarforeningen.

Göran har samlat på sig närmare 50000 namn i sin forskning och det

Här har jag och Gustav det bra, säger Åke Andersson. Förr var Keskitalo centrum i byn.

Häbbret är från 1800-talet och har varit måltavla för generationer av jägare.

var han som tipsade mig om Järämamordet. Det hade han fått nys om tack vare Gällivarebygdens forskarförening som gett ut en ambitiös bok om den Thomassonska släkten.

Ättlingarna till mordoffret Esaias och hans hustru Elin lär i dagsläget uppgå till cirka 7000 personer. Bland dessa finns legendaren Liikavaara-Frans och även Åke Andersson:

– Jo, min far Wilhelm var ättling till Esaias Thomasson. Och Esaias son Erik var stamfader till min hustru Ingrid.

Åke har varit byggnadssnickare och hit till Ingrid's föräldrahem i Satter flyttade han 1951 från Gällivare.

Muren från Satters barndom är ett monument över nybyggarens slit. Första stenen kan ha lagts av den mordmisstänktes son.

– Jag har hållit på med trä i hela mitt liv och snickrat möbler sedan 1980. Nu blir det mest korsord men jag odlar jordgubbar också.

Även hjortron finns i överflöd och älgkronorna på väggen har mycket att berätta.

– Jag har nyligen skjutit för älgprovet. Det gick bra att se tavlan men på älgen blev det suddigt. Så nu måste jag skaffa mig riktiga glasögon, jag har ju bara läsglasögon.

Förr fick gårdens vackra 1800-tals häbbre fungera som kulfång när bössorna provsköts före jakten. När vi tömt kaffepannan går vi en runda på gården.

– Det var centrum i byn, Keskitalo betyder mittgården. Här har jag det bra och det har Gustav också. Han har ingen konkurrens om mössen, förklarar Åke, med katten spinnande och kråmande mot hans ben.

Nu är det dags att bege oss till Järämä men först tar vi en rundtur genom Satter. Beundrar bland annat en gammal stenmur som lär vara från byns barndom. Under Satters storhetstid fanns det två affärer, taxi och skola i byn.

– Som mest bodde här 70–80 personer men nu är vi inte många, konstaterar Åke.

Byns lärare innan skolan las ned i mitten av 60-talet hette Bengt Andersson. Han forskade i Järämä och Satters historia, med utgångspunkt från mordet. Bengt gjorde ett gediget arbete som 1992 trycktes och gavs ut i form av en rapport från Forskningsarkivet vid Umeå universitet.

Nu visar Åke hur vi ska köra för att komma ned till Ängesån och Järämä. Det är en till synes obe-

tydlig väg på tallheden men jag tänker att här nog funnits människor i många tusen år. Om stenåldersfolket var samernas förfäder vet ingen säkert i dag. Klart är dock att stora delar av Norrbotten, bland annat detta område i Lule Lappmark, var "sameland" innan koloniseringen kom igång på allvar genom Lappmarksplakatet. Samerna var den tidens "indianer" och behandlades som sådana av handelsmän och bofasta "svenskar". Följande rader är från ett tingsprotokoll i Kalix år 1665:

"...i juni klagas över en hop lappar som gör stor skada och intrång, varigenom samma lappar försumma sina land och fiskelägen i lappmarken, kronan till stor skada. Länsman samt Hans och Carl i Ytterbyn, Olof i Månsbyn, Israel i Stråkanäs och Anders i Ryssbält blir pålagda att driva lapparna härifrån med våld. Sedan tager Bondersbyn emot och driver dem från by till by.

Till Överkalix och därifrån skall de drivas till Lappmarken. Såframt ovanskrivna personer det försumma skall socknen ha makt och tillstånd att göra anspråk emot dem, all den skadan som de kan förorsakas. Eljest och om några lappar ligga härkring om andra byar, skall de och desslikes bortdrivas, tagandes sina grannar till hjälp. Dock om de sedan komma tillbaka skall de ånyo bortdrivas."

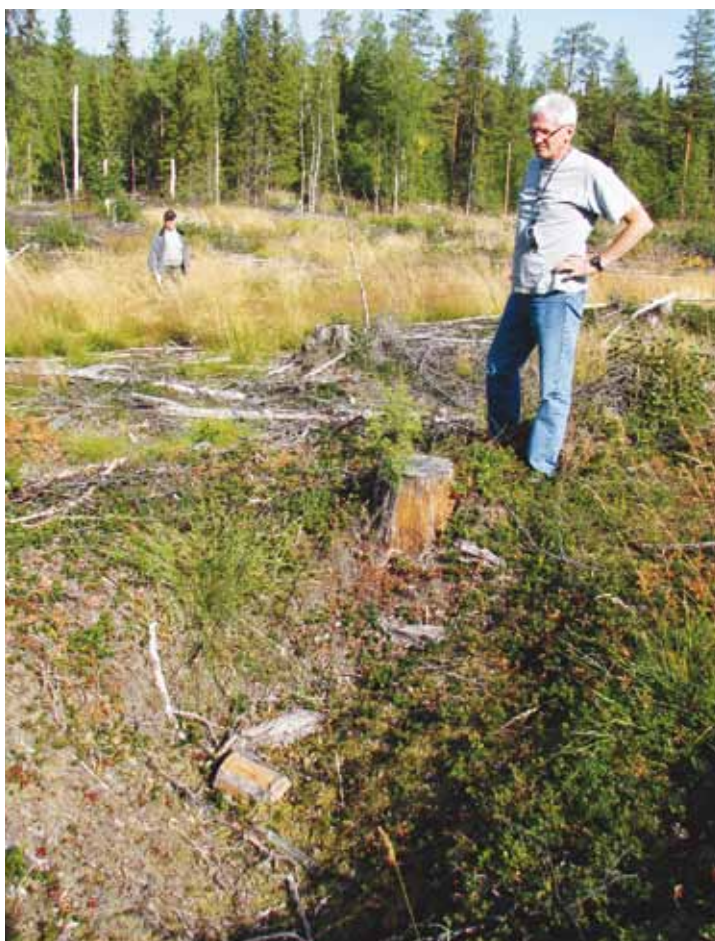
Några år senare, 1673, kom Lappmarksplakatet som bland annat syftade till att kristna "de hedniska lapparna". Nybyggarna fick skattefrihet i femton år och befrielse från krigstjänst, vilket blev en effektiv morot för koloniseringen av Lappmarken. Nybygget Järämä grundlades cirka 1680 och var bland de första i det som skulle bli Gällivare socken. Socken bildades 1742 av delar från Jokkmokks socken samt Jukkasjärvi, Sjockjocks och Kaitums lappbyar. Samerna var länge största befolkningsgruppen men då var förstås folkmängden en helt annan än i dag. År 1815 hade Gällivare församling 1 122 invånare – i Luleå, Råneå, Nederkalix, Överkalix, Gällivare och Jokkmokk bodde sammanlagt cirka 20 000 personer.

På uppdrag av statsmakterna undersökte notarien Abraham Roman år 1817 möjligheterna att exploatera järnmalmsbergen i "Norrbotten och dess lappmarker". I sällskap av potentater som bergmästaren Qvensel samt baronen och landshövdingen Koskull genomkorsade Abraham Roman stora delar av området. Roman fann bland annat att "Svenskarne" missbrukade sina rättigheter att bosätta sig som nybyggare bland de "nomadiska Lapparne". Exempelvis tog många nybyggare betalt av lappen som vistades på nybyggarens område, trots att lappen "af ålder ägt rättighet att beta sin rehnjord på detta ställe". Även spriten var ett effektivt medel för att kuva "landets egna barn", enligt Roman.

Beträffande Gällivaremalmen föreslog han (70 år innan Malmbanan invigdes) att den skulle transporteras längs Linaälven och Ängesån, för att i Gyljen smältas till tackjärn och sedan vidareförädlas i Töre. En bergslag skulle bildas för att säkerställa transporterna och få bränsle till masugnen. Bergslagen skulle enligt Roman bestå av ett 30-tal byar och nybyggen i Överkalix och Gällivare, däribland "Satterjeromas". Kärt barn har många namn och från början hette nybygget Järämä. Namnet är samiska och betyder sel, alltså lugnvatten mellan två forsar. I början av 1800-talet flyttades nybygget till mindre frostlänt mark ett

Stora delar av nuvarande Norrbotten var sameland innan koloniseringen tog fart i slutet av 1600-talet.

Göran Henriksson på platsen där nybyggets pörte stått. I bastun drog Esaias Thomasson sin sista suck.

Nog fick nybyggarna ligga i. Men så här borde det förstås inte se ut vid en fornlämning av denna dignitet.

par kilometer från älven. Där blev namnet Satter vilket syftar på samma sel i Ängesån. Den övergivna boplatsen fick tillägget Vanha som betyder gammal så det är alltså Vanha-Järämä vi närmar oss nu. Åke ber mig stanna bilen och efter en kort promenad kommer vi till ett hygge. Här har nybygget varit!

– Det var inga veklingar som blev nybyggare. Nog fick dom ligga i, man fattar inte hur dom klara sig. Då jag kom hit 1951 såg jag tydligt grunderna av husen, säger Åke.

Nu är husgrunder och andra spår nästan helt överväxta eller täckta av ris från avverkningen, vilket är trist. Spisröskullar och fördjupningar i marken avslöjar dock en del och det finns plastband uppsatta med texten ”fornlämning”. Tack vare skolläraren Bengt Anderssons forskning i kyrkböcker och tingsprotokoll går det att få en hyfsad bild av människorna som bodde här.

Förste nybyggaren, Grels Matsson, var från Österbotten i Finland som då var en del av Sverige. I tjugo år var han kolare vid bergsverken i Svappavaara, Masugnsbyn och Kengis men då bröderna Momma kom på obestånd upphörde bergshanteringen. Omkring 1680 bosatte sig Grels med sin familj här i Järämä nära lappmarksgränsen. Att han valt just denna plats berodde säkert på Lappmarksplakatets fördelar samt det givande laxfisket i Ängesån.

Grels Matsson var uppenbarligen en handlingskraftig man – men även en vagabond som fick rykte om sig att vara ohederlig. Nödåret 1688 då befolkningen levde av ”barkbröd och något lite mjölk” stal Grels korn och råg ur kyrkoherdens förråd i Överkalix. Han fälldes för detta och förekom även vid ting i Jokkmokk och Luleå. Grels hade halv vuxna söner och jordbruket utvecklades snabbt. Redan efter fyra år brukade familjen två tunnland åker till utsäde och man lyckades föda tolv kor, två hästar och trettio får. En viktig förklaring var förmodligen att Grels odlade spannmål genom det förbjudna svedjebruket. En myr strax söder om bostället heter sedan gammalt Huhtamaavuoma (”Svedjemyn”) och här finns kolrester i kanten mot hedmarken.

Grels dog efter mindre än tio år i Järämä. Sonen Johan Grelsson flyttade 1694 med sin familj till

byn Ängesån efter att ha bytt hemman med Jöns Iwarsson. Dennes första hustru Elin var 30 år äldre och några månader efter hennes död gifte Jöns om sig med Mareta Jacobsdotter från Svartbyn. De bodde i Järämä till 1699 då Hans Clemetsson från Tarendö tog över. Hans hustru Malin var 32 år äldre. Stora åldersskillnader var vanliga och förklaras med att hemmansägares änkor ofta önskade social trygghet och arbetskraft till gården. Då Malin dog gifte Hans Clemetsson om sig med Sigrid Jacobsdotter från Wännäs. Hon hade till Järämä med sig dottern Elin från ett tidigare äktenskap. Denna Elin - som i tingsprotokoll och andra handlingar kallas Ella Eriksdotter - får en huvudroll i Järämäs fortsatta historia.

År 1724 gifter sig Elin Eriksdotter med Esaias Thomasson. De bosätter sig i Järämä som Ella ärvt och får åtminstone tio barn, varav nästan alla som når vuxen ålder blir nybyggare (i Ruutti, Dokkas, Ulatti, Sammakko och Järämä). Snart uppstår svåra stridigheter inom och utom familjen, en del av detta blir tings sak i Överkalix och Gällivare. Ella och barnen ska bland annat ha fört "husgerådspersedlar till skogs" utan Esaias vetskap. Han anklagar även grannar i Lainosoando (Niilivaara) och Ulatti för att ha mottagit persedlarna men de frias av häradsrätten.

Ella hävdar att det i själva verket var Esaias som gömde familjens ägodelar. Hon anklagar honom också för att "med hugg och slag överfalla henne och barnen" så de tvingats fly från nybygget. Häradsrätten tillrättavisar makarna med en moralpredikan. Esaias och Ella lovar då att "hädanefter ömsesidigt bortlägga all oenighet och leva tillsammans som det anstår äkta makar". Kyrkoherden får i uppdrag att se till att friden härskar i Järämä men så blir det inte. Ella flyttar med barnen till byn Ängesån och i fyra år blir Esaias ensam i Järämä. Då han inte har hjälp av sina tre vuxna söner förfaller nybygget.

Vid tinget 1758 kräver Esaias att Ella ska tvingas flytta hem med barnen. Han anklagar sönerna för att ha förorättat honom med vanvördiga ord och handlingar. Skulden lägger han på Ella som påstås ha ondskefulla avsikter. Hon anklagar i sin tur Esaias för att ha varit oförskämnd och skrikat åt henne, och för att ha slagit barnen så de "omöjligen ska kunna komma överens med honom". Sönerna står på mammans sida och förnekar vid tinget att de skulle ha förolämpat sin fader. De har helt enkelt "inte vågat sig vara hemma hos fadern för hans hastiga sinne". Grannen Carl Hansson från Lainisjocki (Skröven) som i årtionden haft affärer ihop med Esaias förklarar inför tinget att "det är allom bekant att Esaias varit hård mot hustru och barn".

Men länsman och tre nämndemän tar husbondens parti. Vittnar och säger att Esaias visserligen kan vara "något bullersam" men Ella är "stortalig och hård i utlåtelse mot sin man". En gång hade hon "tagit mössan av Esaias och spottat honom i ansiktet". Häradsrätten åberopar lagen om husaga från 1600-talet. Den slår fast att varje husbonde har skyldighet och rätt att representera överheten i sitt eget hus, och enväldigt bestämma hur husagan skall utövas. Kyrkans predikningar om den patriarkaliska familjen skall inpräntas hos folket. Vid behov skall husbonden äga den han älskar. Även en sträng husbonde har rätten på sin sida - en agad måste finna sig i sin bestraffning.

Häradsrätten finner inget belägg för Esaias anklagelser mot sönerna så på den punkten läggs målet ned. I konflikten mellan makarna däremot anses Ella vara mest vållande. Detta genom sin otidiga mun och då hon "övergivit hus och hem samt skilt sig från mannen". Hon döms till tjugo daler silvermynt i böter medan maken slipper undan med tio. Om de inte kan betala böterna blir det fängelse på vatten och bröd, åtta dagar för Ella och fyra för Esaias. Ella önskade hemskillnad men rätten dömer dem att leva tillsammans, med de följer detta skall komma att få.

Vid samma ting 1758 begär Esaias tillstånd att få "överlämna besittningen av nybygget till någon enskild", alltså någon annan än Erik som är äldst av de hemmaboende barnen. Esaias vill i sin ålderdom slippa "fara husvill kring om vägarna". Detta är uppenbar misstro mot sonen Erik. Dessutom tycks Esaias ha glömt att Ella innehar hemmanet och att hon ser det som självklart att Erik tar över. Häradsrätten tar inget beslut men året därpå tycks Esaias ha ångrat sig - tillfälligt. Han överlåter hemmanet till Erik mot att denne skall "kläda och föda Esaias Thomasson och hans hustru till dödedagar samt som barn ägnar lydaktigt gå dem tillhanda". Snart är dock bråket i full gång igen.

Lönmördaren avlossade sitt skott från snårskogen vid älven. Laxpatans ena ledarm hade Esaias dragit från stranden, nära tjärdalen som blivit fornminne.

Kanske var fisket utlösande faktor för dödsskottet. I dag går det lugnare till och man försöker att främja återväxten.

Erik klagar vid tinget att fadern tagit så mycket ull att sonen inte fått "nödiga kläder". Då Esaias vill ha en delning av hemmanet och det handlar om kronojord överlämnar Häradsrätten tvisten till landshövdingen i Västerbotten.

Året därpå, 1761, inträffar så händelsen som kullkastar alla Esaias framtidsplaner. Det är två veckor före midsommar och laxen är på vandring upp i älven. Klockan fyra på morgonen går Esaias och sonen Hans (som numera bor på sitt nybygge Ruutti) ned till älven och ror ut till laxpatan för att vittja. Väl på patan hörs ett bösskott, Esaias för handen till sin vänstra sida och säger "nu sköt de mig".

Hans hjälper fadern ned i båten och ror iland. Där säger Esaias att det var sonen Erik som sköt. Han säger också att han "en gång sett skymten av ryggen på Erik". Allt enligt senare vittnesmål där Hans även uppger att han själv blivit "så häpen att han ej kunnat se någon". Dessutom var slänten så hög och tätbevuxen att "det ej tydligt kunde synas vem som sköt".

Kulan har gått in under revbenen på Esaias och stannat mot högra höften. Troligen har kulan genomborrat tarmarna eftersom blod och orenligheter kommer upp genom näsa och mun.

Efter att Hans hjälpt fadern upp till gården börjar han söka efter sin broder Eriks bössa. Han hittar den på fähusskullen. Bössan är smord och "ser inte ut som om den nyligen är avskjuten". Hans berättar detta för Esaias med kommentaren att "då kan Erik inte ha skjutit" och då svarar fadern: "Om det inte var Erik så måste det vara Ängesåborna".

Hans skickar lillebror Esaias till Ulatti för att be om hjälp, själv beger sig Hans mot Lainisjocki nybygge i samma ärende. På stigen möter han Karin Persdotter från Sackaträsk (Sakajärvi) och tillsammans återvänder de till Järämä.

Esaias Thomasson ligger svårt skottskadad i bastun. Ella befinner sig i vardagsstugan och Erik har inte syns till sedan kvällen före skottet. Då Karin Persdotter frågar Esaias vem som skjutit honom blir svaret att det är hans "stygge son Erik" som han sett springa uppför backen. Även Michel Larsson från Ulatti kommer till nybygget, då har det gått drygt tjugo timmar efter skottet. Ella berättar att Esaias nyss varit ute och låtit sitt vatten, alltså kissat. Esaias säger till Michel Larsson att det var Erik som sköt. Efter att ha suckat och dragit efter andan av smärta tillägger Esias: "Om han hade kunnat skjuta mig så att jag hade dött genast hade det varit mycket bättre. Å du Erik, Erik!"

"Granne, såg du eller vet du säkert att det var Erik som sköt dig", frågar då Michel.

"Jo, jag såg och kände igen honom så väl. Det är ingen annans arbete eller gärning än Eriks".

Michel Larsson och Karin Persdotter går uttrötta till vardagsstugan för att vila en stund. Då Karin återvänder till bastun upprepar Esaias sina beskyllningar mot sonen. Men slutet är nära och efter att ha svimmat, stigit upp och druckit ur en mjölkskål avlider Esaias Thomasson klockan fyra på morgonen. Ella har mesta tiden uppehållit sig i vardagsstugan och inte heller varit hos maken när

Med lite fantasi kan en förfallen stuga likna ett sagoslott. Bättre utsikt mot älven kan man åtminstone inte få.

Ibland känns det som att tiden stått stilla.

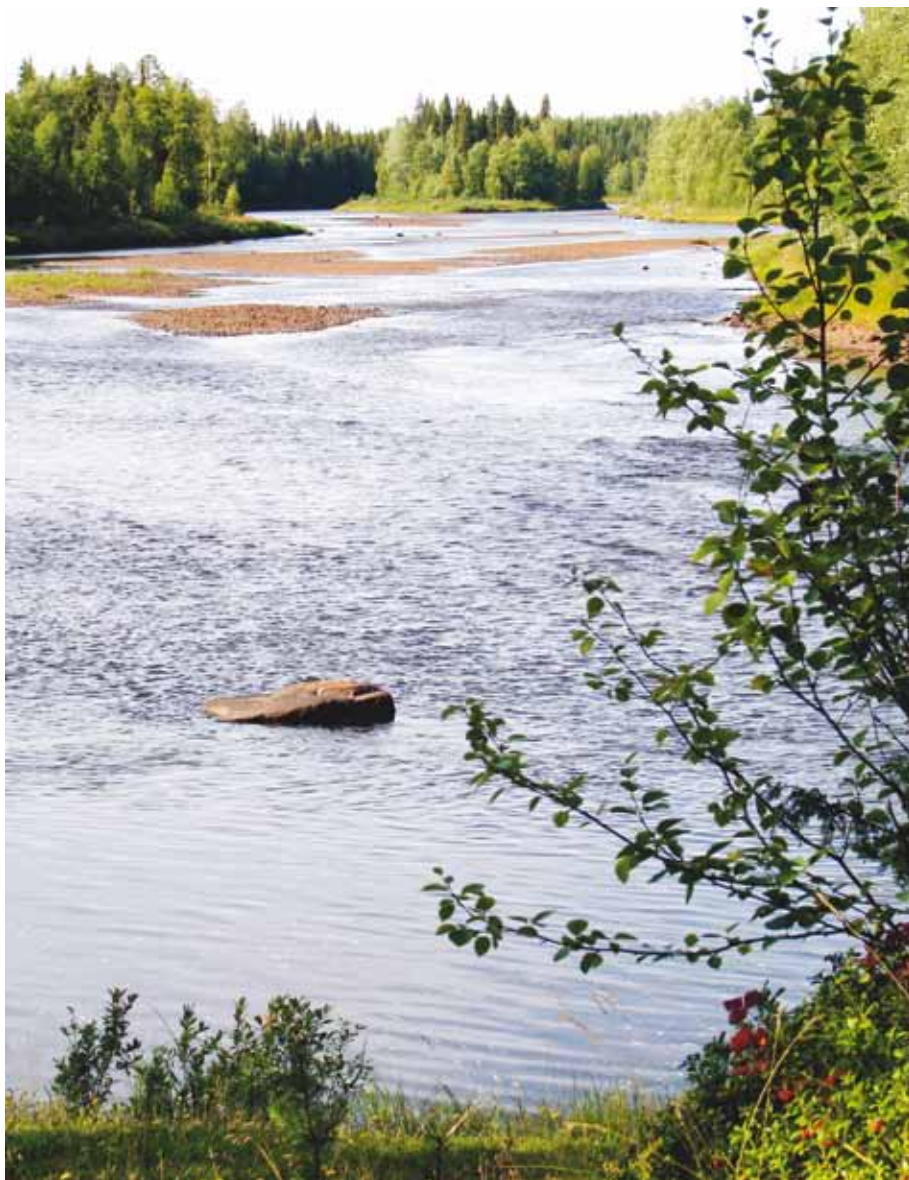

Vem vet – kanske har Grels Matssons gengångare varit i farten.

han dog. Karin Persdotter sveper liket och beger sig hem till Sackträsk. Erik Esaiasson kommer hem till Järämä först på eftermiddagen, tolv timmar efter faderns död.

När jag nu 248 år senare besöker bopplatsen passar jag även på att titta lite närmare på omgivningarna vid fiskrika Ängesån. Själväxte jag upp sju-åtta mil härifrån, vid älvmyningen i Hedensbyn. På Hällan vid byn var Erik Esaiassons hustru Sigrid Johansdotter född, och vid Hällabron fick min pappa många laxar på nät.

Då jag nu vandrar nedströms älven mot forsen Kurkkio öppnar sig plötsligt snåren. På en kulle som stupar brant mot älven står en stuga inbäddad bland vackra furor. Hur konstigt det än kan låta är den förfallna stugan mycket vacker i sin enkelhet – i sagan hade den kunnat vara ett slott. Nyfiken

Esaias Thomasson flyttade sin båtlänning och laxpata till Kotiranta, ett bågskott från nybygget. Från patan blev det då två bösskott hit till Kurkkio.

höva ständig uppsikt över patan och fri sikt ned mot selet och Kurkkio. Sämjan var minst sagt dålig med nybyggargrannarna i Ulatti, Lainisjocki (Skröven) och Ängesån, byar som ligger 15–25 kilometer fågelvägen från Järämä. Följden blev ett flertal anmälningar om stöld och skadegörelse med mera, Esaias fälldes i några fall av häradsrätten. En långvarig och bitter strid gällde laxfisket. Esaias hävdade att Ängesåborna stängde av älvfåran med sin laxpata nära Linafallet och hindrade laxens fortsatta vandring. Ibland urartade ovänskapen till och med i skottlossning vid patan.

Frågan är om laxen var huvudmotivet för att skjuta Esaias Thomasson? Efter att Göran, Bo-Göran och jag tagit farväl av Åke Andersson får nyfikenheten styra oss mot Linafallet. Lyckligt framme riggar vi upp stormköket och fyller kärnen med vatten från Linaälven. Det ska bli mums med färsk potatis och Bullens varmkorv. Plötsligt slår det mig att potäter nog inte fanns på bordet i Norrbotten vid tiden för mordet i Järämä. Först vid mitten av 1700-talet startade Jonas Alströmer kommersiella odlingar av knölen i södra Sverige.

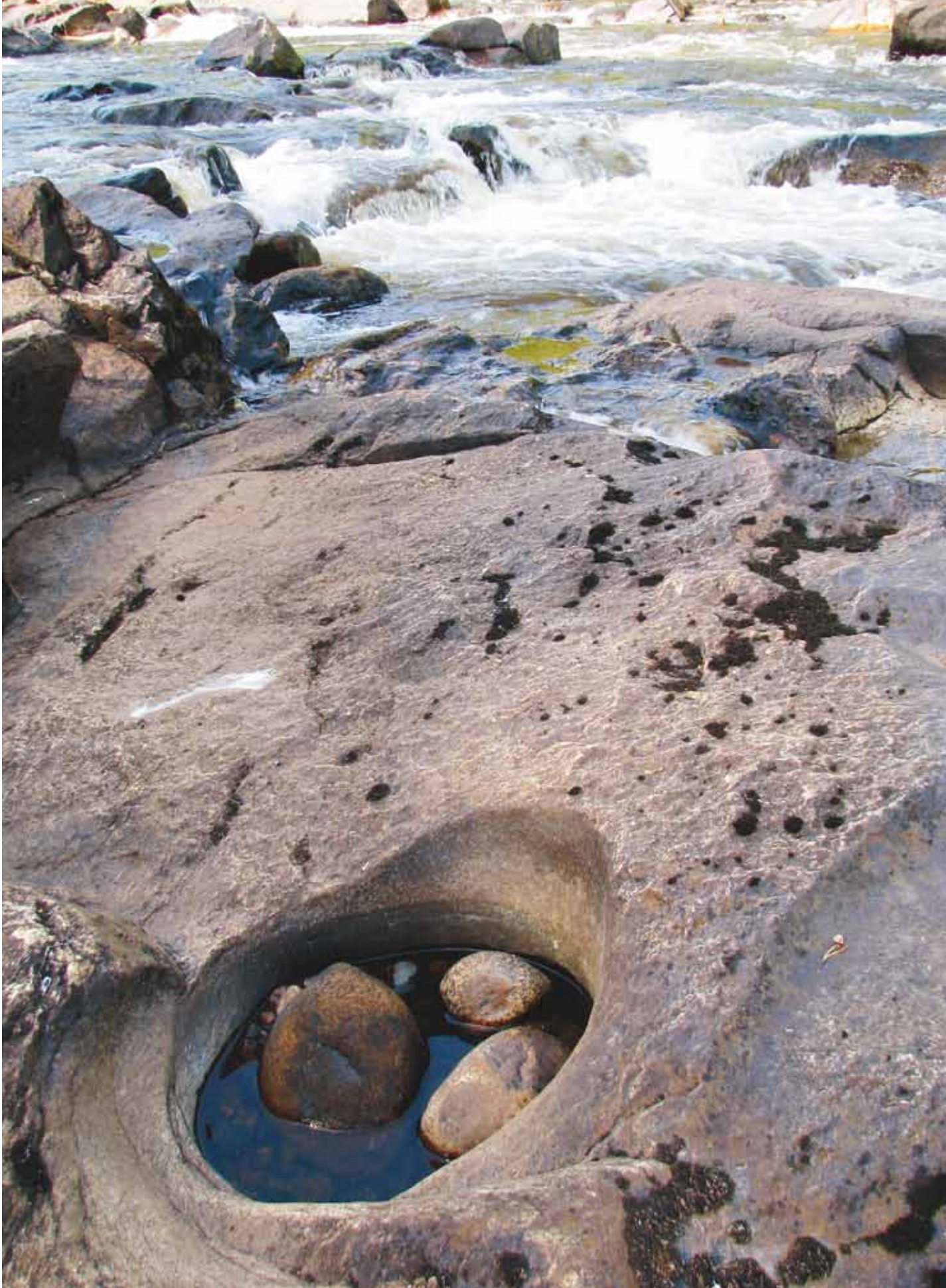
Linafallet är landskapet Norrbottens högsta och mycket imponerande. Ett stenkast från fallet förenar sig Linaälvens vatten med Ängesåns och strax nedanför sammanflödet hade Ängesåborna sin laxpata. En perfekt plats och dessutom naturskön så det är inte konstigt att här uppstått stridigheter, även i modern tid. Som journalist skrev jag om Överkalixbornas kamp mot lantmätaren för att få

som jag är stiger jag in och ser att här periodvis bött människor, vuxna och barn som uppenbarligen trivts. För mig hade detta varit den naturliga platsen för nybygget Järämä.

Jag vandrar vidare och kommer till en öppning vid älven, även här finns en stuga som verkar övergiven. Snart är jag framme vid Kurkkio som visar sig vara väl värd ett besök. Älven gör en krök och kniper ihop till en trång fors, med små vackra så kallade jättegrytor på hållan närmast vattnet. Men tiden lider och det är dags att återvända till mina färdkamrater som väntar vid bilen. Men först går jag tillbaka till Kotiranta som betyder ”hemstranden” och låg ett ”bågskott” från nybygget.

Båtlänningen låg ursprungligen nära Kurkkio men Esaias Thomasson flyttade den till Kotiranta. Hit flyttade han även laxpata, drog stängarmar från stranden och holmen Ruttinsaari.

Enligt Bengt Andersson var Esaias sjukliga misstänksamhet främsta anledningen till flytten av laxpata. Han ansåg sig be-

Precis som i Vildhussens döda fall finns det jättegrytor i Kurkkio. Här är grytorna mindre men forsén är inte död.

Magnifika Linafallet är högst i Norrbotten med en fallhöjd på 16 meter.

Nät och fasta redskap är numera förbjudna i älvsystemet och upp i Linaälven vandrar laxen i sin trappa.

behålla fallet inom kommunens gränser. Då vi fortsätter bilresan söderut får vi även anledning att fundera på avståndens relativa betydelse.

Göran har varit maratonlöpare och säger sig avsky de korta distanserna. I motsats till Bo-Göran och mig som härom dagen satt klistrade vid tv-apparaten då Usain Bolt slog världen med häpnad i Berlin. Allt detta känns faktiskt futtigt då man jämför med äldre tider. Nybyggarna i Järämä hade 15 kilometer till närmaste grannen i Ulatti. Till patan i Linafallet var det tio kilometer, till byn Ängesån det dubbla och till nybygget Tårasjaur (Torasjärvi) 18 kilometer. Dessutom var det apostlahästar, skidor, häst eller

Strax nedanför fallet och Linaälvens sammanflöde med Ängesån fanns laxpatan där det ofta gick hett till.

I dag är Skröven känd för sin skriktävling. Och ska man åka buss gäller det förstås att ropa högt från hållplatsen.

ren som gällde och då man äntligen var framme hade man ju lika långt hem igen.

För oss är det givetvis en baggis att bilda de 18–25 milen hem, och att från Skröven göra en avstickare till Torasjärvi. Där östra byavägen tar slut finns en stig i riktning mot Linafallet och Vanha-Järämä. Kanske var det denna stig Erik Esaiasson vandrade (eller sprang) samma morgon hans fader sköts. Här vid stigens början och slut leker livet för några barn som har byggt en koja i ett träd. Och på altanen i sommarhuset intill njuter två trevliga systrar av ett glas vin med tillugg. De heter Eva och Margareta Karlsson och berättar att deras farfar var född på 1870-talet i ett torp här i Toras. Men timman är sen och nu får det räcka, vi är fullproppade med intryck.

Dagen därpå börjar jag med att ringa några samtal för att stilla min nyfikenhet om ”sagoslottet” vid Kurkkio. Det visar sig att stugägaren heter Tore Johansson, är född i Satter och sedan länge bor i Malmberget.

– Vi har två barn som brukade vara med oss i stugan. Dom är vuxna nu och det är säkert tjugo år sedan jag varit där.

Tidpunkten för Eriks ankomst hit till Tårasjaur var en nyckelfråga vid rättsgången. Stigen var 18 kilometer lång från Järämä och passerade Linafallet.

Eva och Margareta Karlsson struntar i knotten och myggen, passar i stället på att fira lugnet i Toras.

Tore berättar att stugan först fanns på holmen Ruttinsaari mitt emot Kotiranta – ”hemstranden” nedanför nybygget.

– Det var jag som byggde stugan på holmen. Gammalt tillbaka har det stått en gammal lada på holmen, det var ängar där.

Stugan flyttade Tore Johansson till tallbacken på västra sidan älven. Med hjälp av en baklastare, jordbrukstraktor och granar emellan. Av Tore får jag också veta att stugan närmast Kurkkio ägs av en systerdotter till honom. Vid Kotiranta fann skolläraren Bengt Andersson spår efter brunn och laxkällare. Enligt honom hade Grels Matsson sin laxpata omedelbart ovanför Kurkkios nacke, cirka 500 meter eller ”två bösskott” nedströms gården, men på den punkten har Tore Johansson en annan uppfattning:

– Jag tror att laxpatan var nedanför Kurkkio, det är den naturliga och bästa platsen. Men det är bra fiske även ovanför forsen. Man brukar få bra med lax där också.

Karl-Erik Sevebring i Gällivare ger mig andra intressanta upplysningar om Vanha-Järämä.

– Det är jag som snitslat fornlämningarna. Det var före avverkningen för cirka tre år sedan då jag var där med folk från länsstyrelsen, berättar han på telefon.

Förutom själva boplaten snitslade han en stor tjärdal nära älven, samt två mindre på slutningen.

– Dessutom finns det en stengrund på östra sidan älven, snett nedströms tjärdalen.

Enligt Bengt Andersson kan det ha varit Grels Matssons första boställe. I så fall är grunden från början av 1680-talet, några år innan Grels flyttade till västra sidan.

Karl-Erik Sevebring är född 1943 i Satter. Han har sitt sommarställe där och på gården en flottare som är skickligt skulpterad med motorsåg.

– Svante Oskarsson gjorde skulpturen på 80-talet. Han sågade ur en gammal fura, bara hatten är gjord separat.

Då det begav sig var Karl-Erik själv med i flottningen, med början då han gått ut sjuan.

– Vi börja i mynningen av Pierobäcken och flotta Ängesån ned till kommungränsen. Ibland for vi ända ned till Linafallet.

Tanken slår mig att det ofta tycks vara tillfälligheternas spel som formar vår framtid. Hur hade det till exempel blivit om Esaias Thomasson inte blivit mördad, hade nybygget flyttats då och blivit Satter? Förresten var det nog inte en tillfällighet att han blev mördad. Uppenbarligen är det dags att fortsätta lusläsningen av skolläraren Bengt Anderssons rapport, tingsprotokoll och kyrkböcker har mycket att berätta. Någon bestämd uppfattning om vem som sköt Esaias räknar jag inte med att få. Däremot är det intressant att få veta mer om rättegångarna och vad som hände efteråt.

Mordet avhandlades av häradsrätterna i Överkalix och Gällivare samt i Svea Hovrätt. Vid tinget i Överkalix i december 1761 gäller saken att Erik Esaiasson och modern Ella anklagar Ängesåbon Hindrik Michelsson för ärokränkning. Denne har till flera personer sagt att Ella erbjudit honom ”tre plåtar kopparmynt” för att skjuta Esaias. Hindrik påstår att Ella flera gånger bad om detta, då hon för några år sedan bodde hos hans granne i Ängesån. Vittnen som Hindrik åberopar förnekar dock att de hört Ella säga något sådant. Ord står mot ord och det blir inget domslut. I stället ska protokollet genast skrivas ut och skickas till häradsrätten i Gällivare.

Även flottare är konstverk, särskilt då Svante Oskarsson varit framme med sin motorsåg.

Från Tårasjaur begav sig Erik till Lainisjocki nybygge vid älven med samma namn. I dag heter byn Skröven och älven Skrövån.

Där hålls ting i februari 1762. Ella och Erik är misstänkta för mordet men nekar till allt. Erik säger sig vara "helt fri från dråpet" eftersom han före soluppgången på morddagen gått hemifrån till Tårasjaur nybygge (Torasjärvi). Dit ska han ha kommit "den tiden på morgonen som boskapen släpptes ut från fähuset". Efter en bra stund har Erik vandrat vidare till Lainisjocki (Skröven). På tingsrättens fråga om han sett Ängesåbor i närheten av Järämä svarar Erik att dessa varit vid sin laxpata vid Linafallet.

Även Ella grillas på tinget. Eftersom hon och Erik i flera år levat i trätor och missämja med Esaias anses det finnas starka skäl för att "de sådant stämplat". Ella säger sig vara bedrövad över makens död och förnekar enträget att hon rått över eller hjälpt till med denna grova gärning. Enligt henne är det Hindrik Michelsson i Ängesån som av illvilja spridit sådana rykten. På begäran av Erik hör häradsrätten drängen Lars Carlsson från Lainisjocki. Denne intygar att han samma dag som Esaias blev skjuten sett Erik hos nybyggaren Olof Olsson i Tårasjaur. Erik hade berättat att han på väg till Tårasjaur, dit det är 18 kilometer från Järämä, lagt ut några nät.

Efter vittnesförhören uttalar häradsrätten att det förefaller "mycket troligt att Erik Esaiasson och hans moder utövat denna grova gärning", eftersom de varit i ständigt bråk med Esaias Thomasson. Ella och Erik nekar ihärdigt och bedyrar sin oskuld. Erik och hans bröder pekar i stället ut Hindrik Michelsson som misstänkt, mordmotivet skulle vara att han och andra Ängesåbor levat i "oavbruten fejd" med deras fader. Hindrik medger att det rått ovänskap om Ängesåbornas laxpata. Esaias och hans söner ska flera gånger om året ha huggit ned patan och där skjutit upp till 17 skott efter

Mycket har förändrats på de 250 år som gått sedan patamordet. Och det går alltid att spekulera i hur det blivit om om inte varit.

det var vid den tid då folk brukar gå i kyrkan, alltså mellan klockan åtta och nio. Länsman påstår också att Karin Olofsdotter, som också befann sig i Tårajaur, ska ha sagt att Erik kom dit då boskapen en andra gång blev körd till skogs efter att ha återvänt hem.

Erik Esaiasson hävdar åter på det bestämdaste att han varit i Tårajaur samma tid som Esaias blev skjuten i Järämä. Häradsrätten anmodar då Herr Kyrkoherden Björkman att förmana Ella Eriksdotter och Erik Esaiasson till bekännelse. Resultatet blir att de nekar och kyrkoherden får nöja sig med att lämna ett betyg om deras kristendomskunskap och förda leverne. När jag läser Bengt Anderssons redogörelse går tankarna till mordet på Carolin Stenman. Hennes mördare kunde fällas tack vare dagens effektiva rättsapparat, med välutbildade poliser och åklagare samt DNA och snabba kommunikationer.

Rättegången i Gällivare om Esaiasmordet har nu pågått i tre dagar och till stor del bestått av lösa rykten, obekräftade andra- och tredjehandsuppgifter, beskyllningar och motbeskyllningar. Tio personer har inte kunnat höras eftersom de vistas flera mil från tingsplatsen och inte kunnat nå. Dessutom inser häradsrätten att Erik Esaiassons hustru borde höras, liksom Eriks 18-åriga broder Esaias som var hemma på gården när fadern sköts. Brottmålet kan därför inte slutföras. Ett extrating (Urtima ting) skall hållas och i avvaktan på detta skall Erik Esaiasson och hans moder, ”med anledning av för dem besvärande omständigheter”, hållas i förvar på Landsfängelset i Piteå.

Urtima tinget kom förmodligen aldrig till stånd. Det finns nämligen inget protokoll utan bara ett tillägg på protokollet från ordinare tinget, med upplysningen att rannsakingen angående misstänkte nybyggaren Erik Esaiasson är insänd till Svea Hovrätt. Hovrättens handlingar försvann i en brand och vid utgallringar på 1800-talet, därför är domens formulering okänd i dag. Däremot vet vi att Erik Esaiasson och Ella Eriksdotter sommaren 1762, ett år efter mordet, återvände hem som fria medborgare.

I kyrkböckerna finns ingen anteckning om att Esaias Thomasson begravts. Enligt Bengt Andersson fick han en så kallad syndabegravning. Prästen tycks ha räknat Esaias till gruppen ”döda utan

Ängesåborna. Dessa hade försökt få bevis på Järämäfolkets våldsamheter men ingen vågade komma till patan av fruktan för att bli skjuten.

Hindrik Michelsson påstår ånyo att Ella bett honom mot betalning skjuta Esaias. Även soldaten Michel Springare från Ängesån påstår sig ha fått samma förfrågan. Mordoffrets äldste son Hans vänder sig nu mot Michel Springare. Påstår att Springare ett par år tidigare ska ha sagt att han skjutit efter Esaias ”så att håret lossnat på honom”. Detta förnekar Springare och det finns inga vittnen. Däremot uppger ett vittne att ”lappen” Lars Larsson Pitsa sagt att ”Esaias borde skjutas ihjäl”. Erik Esaiasson åberopar bonden Israel Israelsson i Tirijaur och kyrkoherdens hustru i Överkalix. Dessa är inte närvarande och kan inte vittna, men enligt Erik har de hört Hindrik Michelsson hota med att skjuta benen av Esaias Thomasson.

Länsman Hedberg åberopar också vittnen som inte är närvarande. På väg till rättegången har Olof Nilsson från Wännäs hoppat ur länsmans ackja och gömt sig. Olof har tidigare gett Erik alibi för tidpunkten då han kommit till Tårajaur, nämligen klockan fem på morddagsmorgonen. Till länsman skall dock Olofs hustru ha sagt att

status”, alltså ej upptagen i de dödas gemenskap. Det innebar att prästen var närvarande men endast läste begravningsformuläret. Sådan syndabegravning fick exempelvis de som dödats i duell, dräpt varandra i vredesmod, dött i fängelse eller levt ett ogudaktigt liv. Samt mördade barn och halshuggna.

Om Erik Esaiasson fällts för mordet hade han sannolikt blivit halshuggen. I stället kunde han fortsätta som husbonde i Järämä med allt vad det innebar. Kanske var Erik smidigare än sin hårdnackade fader?

Nybyggarna i Keinosuando, Ulatti och Vetsträsk klagade över att laxpatan vid Järämä stängde av älven. Häradsrätten fastslog då att patan var lagstridig och fyra år efter mordet blev det en uppgörelse. Berörda byar fick bruka patan ett år i taget, fjärde året var det Järämäs tur.

Ella Erikdotter dog 1790 och fyra år senare fick Eriks son Johannes tillstånd om ”flyttning av boplats”. Det var början till Satter som blev en välmående by.

Erik Esaiasson dog 1821; samma år avrättades huvudpersonen i nästa avsnitt.

Idag leder autostradan norrut mot Ullatti – eller Ulatti som byn hette på nybyggartiden.

De blev huvudet kortare

Det har gått hundra år sedan senaste avrättningen i Sverige. Förhoppningsvis var det den sista för avrättningar är ruskiga tillställningar, inte bara för den dödsdömde.

På Vippabacken halshöggs Johan Johansson-Wippa i november år 1821. Det var straffet för att han med yxa dräpt en man vid namn Anders. Dråpet begicks vid Limingoån som då låg i Överkalix socken men numera ligger i Pajala kommun. Till Limingoån beger vi oss nu i sällskap med Evert Juto och Siv Larsson som båda har mycket intressant att berätta. Med på turen är även min kompis Bo-Göran Larsson.

Först stannar vi till på Vippabacken vid E10 i Överkalix. Platsen heter egentligen Mjölan och här driver Stefan Karlsson en populär matservering. Innan vi hugger in på laxsmörgåsarna visar han oss en rostig bila, och berättar om sin pappa Wippa-Tores "relation" till avrättningsplatsen.

– Tore ville inte prata om Wippa, själva historien. Pappa hade förmodligen viss respekt för människorna som levde på den tiden.

Stefans storasyster Lena har i Överkalix hembygds Gilles årsbok 1968 skrivit om Vippabacken och dess grymma historia. Hennes berättelse byggde på samtal med Ville Vingestam som bodde någon kilometer söder om Vippabacken.

– Folk som bodde i trakten var tydligen livrädda då dom passera här förbi. Det har även Elov Larsson som var journalist på Flamman berättat, tillägger Stefan.

Inte konstigt att man var rädda för det var glest mellan gårdarna och utebelysning är en relativt modern företeelse. Dessutom var det ingen tillfällighet att avrättningar var kusliga tillställningar; överheten ville skrämja folket till lydighet mot lagar och kyrkans påbud.

Ungefär så här lär det ha gått till då Wippa halshöggs på Vippabacken, enligt vad Ville Vingestam ska ha berättat:

Till avrättningsplatsen fördes Wippa med den speciella fångbåten, en lång älvgådda med märlor i kölen för att fjättra fången. Folket stod på stränderna och hörde Wippa sjunga psalmen "I Kristi sår jag somnar in". Vid gårdan söder om nuvarande Vippabacken väntade prästen och 40 bönder

som med träspjut bildade ring, en så kallad spetsgård. Prästen och Wippa gick tillsammans upp till stupstocken där bödeln väntade i en liten koja. Prästen läste Fader Vår och välsignelsen varpå Wippa hälsade till sina närmaste och sade att han fått förlåtelse för sin stora synd. Länsmannen kommenderade Wippa att knäböja vid stupstocken och ryckte sedan i ett snöre, som signal till bödeln som väntade i kojans. Bödeln kom ut med mask för ansiktet och högg med ett välriktat skott av Wippas hals. Efter att prästen åter läst Fader Vår och välsignelsen begravdes Wippas kropp och huvud av indelta soldaterna Flink och Frisk. Allt enligt Lena Karlsson i hembygds Gilles årsbok 1968.

Det var på 1960-talet som hennes far Wippa-Tore Karlsson började bygga upp anläggningen på Vippabacken. För ett tiotal år sedan visade han mig det han trodde var den halshuggnes grav. Med en vacker sten hade Tore markerat platsen som ligger vid den lilla kyrka han timrat upp nära serveringen. Det har visserligen gått 189 år sedan halshuggningen av Wippa men det motsvarar faktiskt bara tre 63-åriga liv. Så även om det mesta förvanskas genom åren lär åtminstone vissa delar av den muntliga traditionen vara värd att tas på allvar. Det gäller dock knappast den målande beskrivningen av båttransporten,

Stefan Karlsson med bilan som påminner om Vippabackens blodiga historia.

Enligt den muntliga traditionen ska Wippa och hans offer ha begravts i samma grav.

särskilt som det var i slutet av november då älven som regel är isbelagd. Även uppgifterna om att Wippa begravts på avrättningsplatsen och hans offer lagts i samma grav måste starkt ifrågasättas. Siv Larsson som vi snart ska träffa har i sin grundliga genomgång av tingsprotokollen funnit bland annat följande:

"...finner Häradsrätten i öfverenskommelse med 24 Cap.5 och §§ Missgjerningabalken rättwist förklara; det skall Johan Johansson-Wippa lif sitt mista samt å wanlig rätteplats i Socknen halshuggas; därefter Wippas kropp kommer at afklädd i kyrkogård läggas; och som Anders frejd icke kunnat i minsta måtto utredas, kommer och med hans kropp at på enahanda sätt förfaras."

Egentligen var det meningen att Wippas kropp skulle steglas efter avrättningen men som tur var tycks detta inte ha blivit av. Vanligtvis var utrymmet innanför spetsgården reserverat för barn, ungdomar, drängar och pigor och stegling måste ha varit en mardrömslik tillställning. Bödeln styckade kroppen och placerade likdelarna några meter över marken på ett horisontellt liggande "vagnshjul", med en påle i mitten där huvudet spetsades och fick sitta kvar i årtal – androm till varnagel. Före halshuggningen av Wippa hade Kronofogden i Luleå instruerat bödeln att ordna med steglar och stupstock, men orden "upprätta steglar" är överstrukna i dokumentet. Anledningen var förmodligen att metoden ansågs alltför makaber och den avskaffades i Sverige tjugo år senare.

Bödeln hette Olof Olofsson Häll och var född i Medle utanför Skellefteå. Han var 170 centimeter lång och bar svart kappa vid avrättningar – som ämbetstecken hade han guldörhängen i form av bilar. Häll hade varit indelt soldat, inhysesman och nybyggare innan han blev skarprättare. Den sysslan hade han till 1834 då sista halshuggningen utfördes i Västerbotten. Året innan halshögg Häll i Övertorneå den ryske desertören Idnakte Radivunoff för mordet på en dräng. Åtminstone ett tjugotal

"Det var jättespännande, som att leka detektiv", minns Siv Larsson.

Innan vägen byggdes var detta båtarnas och gångstigarnas förlovade land. Wippa byggde sitt pörte vid stigen till Tjerjerf (Teurajärvi).

Det var efter att ha läst Sivs berättelse för cirka tjugo år sedan, därefter har jag varit där flera gånger.

Det tar nästan en timme att köra till Limingoån och Bo-Göran och jag lyssnar intresserat på våra färdkamrater. Siv är en vetgirig person så det var inte konstigt att hon blev intresserad av historien om Wippa.

– Någon sa att mordet inträffat i Jock, någon annan sa Allsån. Någon sa också att Wippa betydde "hugga av". Sune Carlsson på Heden som också var intresserad av släktforskning tyckte att jag borde ta reda på fakta. Då kontaktade jag landsarkivet i Härnösand och bad att få protokoll. Efter som domen överklagades fanns även tingshandlingarna där.

– Jag fick cirka hundra sidor handskrivna handlingar. Efter att man läst sju-åtta sidor gick dom bra att tyda och då var man i verkligheten. Det var jättespännande, som att leka detektiv.

Nu har vi svängt in på en mindre väg som leder västerut mot Kalixälven.

– Här har jag gått skogsskolan, säger plötsligt Evert Juto och jag ser mig förvånat omkring.

Vi befinner oss i skogarna mellan Korpilombolovägen och Kalixälven, platsen heter Kaikomaa

personer avrättades i nuvarande Norrbotten från 1761 och framåt. I hela riket avrättades under samma period 1086 personer, den siste var Johan Ander som giljotinerades på Långholmen i Stockholm år 1910.

På senare tid har flera Överkalixbor forskat i historien om Johan Johansson-Wippa. För drygt tio år sedan gjorde Ove Henriksson ett fördjupningsarbete på temat En huvudlös historia.

– Ove hade sedan en teaterpjäs här i kyrkan på Vippabacken. Man spela pjäsen om Wippa för skolelever, berättar Stefan Karlsson.

Även 18-åriga Emma Samuelsson har skrivit en ambitiös uppsats om Wippa. Tillsammans med kamrater på gymnasieskolan har hon även gjort den permanenta utställning som finns på Vippabacken, och som Stefan Karlsson kompletterat med bland annat bilan.

Med bilan på lagom avstånd har vi mumsat i oss de läckra laxmackorna och nu är det dags att åka vidare för att besöka platsen där Wippa begick sina ödesdigra misstag. Vid hembygdsgården i Östra Rödupp hämtar vi upp Evert Juto som bilat från Töre, och Siv Larsson som bor i Västra Rödupp och åkt färja över Kalixälven. Siv var den första i modern tid som tog reda på grundfakta om den tragiska Wippahistorien. Resultatet av sin forskning redovisade hon 1982 i Överkalix hembygdsgilles årsbok. Evert Juto växte upp i Limingoån:

– Jag sökte reda på mordplatsen och hittade även ravinen där Wippa gömde liket.

och enda tecknet på liv är harspår i vägkanten.

– Det var en fortsättningskola som las ned i början på 60-talet då ungdomarna flytta härifrån. Lärare var Albin Thörnqvist och John Holmström som lärde oss fila timmersvansen.

Evert pekar på det som var filningsverkstan men numera är jaktstuga för Teurajärvi jaktlag. Kvar finns också skogsskolans förrådsbyggnad.

– Och där bakom förrådet fanns fotbollsplanen, minns Evert med ett leende.

Han är född 1941 och var 14 år då han började skogsskolan. Efter Kaikomaa job-

bade han 20 år i skogen, först i hemtrakten och sedan i Värmland, Småland och Jämtland. Att avfolkningen varit fram som en skogsbrand i Norrbottens inland har Siv Larsson sett med egna ögon.

– Då jag var lärare i Jockfall 1965 fanns där 165 skolbarn, dessutom fanns det skola i Vallsjärvi. I dag finns det inga skolbarn mellan Narken och Stråkan. I Narken finns två skolbarn, sedan finns nästa barn i Västra Stråkan.

I dag kan det vara svårt att förstå varför man valde att slå upp bopålar på avlägsna platser, långt från ”tryggheten” i närmaste tätort. Orsaken var nog att det saknades bättre alternativ, funderar Evert Juto då vi ser första huset i Limingoån.

– Man måste ju överleva. Då man till exempel röjde åkermark högg man av trädets rötter så stubben inte skulle bli kvar. Och farfar berättar att han som fem-sexåring fick springa barfota på kornåkrarna för att hålla bort frosten då stråna rördes.

Vi kliver ur bilen på nedfarten till ett hus som ligger nära Kalixälven, ett hundratal meter från byavägen.

– Det är mitt föräldrahem, ett barnrikehus som pappa byggde 1947. Jag flytta härifrån 1966, berättar Evert.

Vägen till Limingoån var färdig 1926, innan dess var det älven och stigarna som gällde. Cirka en mil fågelvägen var det till Tjerjerf (Teurajärvi) som var huvudort i området och dit fanns det spångad stig från Limingoån. Den stigen tog ”finske mannen Anders” den 29 september 1820. I tingsprotokollen beskrivs han på följande sätt: ”Okänt hwarifrån Anders Warit kommen, heldst som Anders gjort olika uppgifter. Anders hade nemligen hwarit klädd som Lapp, talat endast finska språket, hwarit efter utseendet 40 år och haft svart hår.”

– Han skulle hämta brännvin från Teurajärvi men stannade hos Wippa och spelade kort, säger Evert då han leder oss in på samma stig som Anders. Vårt mål är platsen där han mötte sitt öde.

En dryg kilometer från byn höll Wippa på att färdigställa familjens pörte som var sju alnar i kvadrat. När vi nu besöker platsen är marken täckt av en decimeter snö och förra sommaren gallrades här med skördare. Därför är det givetvis svårt att se spår efter pörtet men en liten kulle liknar ett spisröse och Evert Juto är säker på sin sak:

– Min farbror har grävt och sökt grejer här och det har jag också gjort. Vi hitta gammaldags glas och

Siv och Evert på platsen där dramat utspelade sig för tre mansåldrar sedan. Pörtet Wippa timrade var fyra meter i fyrkant.

"Tänk om denna stubbe kunnat tala", funderar Siv.

Sjuåriga ögonvittnet Eva gömde sig bakom en sten, här nånstans bör det ha varit.

en bit bleckplåt som såg ut som en bit från en tesked. Jag misstänker att pörtet brändes ned inte så länge efter mordet. Annars borde det ha funnits kvar timmer från pörtet men bara stenfoten är kvar. På morgonen den olycksaliga Mikaelilördagen år 1820 hade Wippas sambo Anna Caisa Ersdotter begett sig till kyrkan i Bränna. Johan gjorde upp eld vid pörtet för att laga mat till sig och sexåriga dottern Eva som gått ut i skogen för att plocka bär. Då Anders dök upp var Johan i färd med att tälja plankor med en yxa. Anders bad Johan slå sig ned vid elden och spela kort. Som insats lade Anders ett rödbottnat livstykke av ull och Johan ett piphuvud av trä, båda sakerna värderades till en riksdaler. Först till sex spel skulle vinna och efter tio spel stod det fem mot fem. Då Anders förlorade sjätte spelet blev han förbannad och gav Johan en rejäl örfil. Johan grep då sin yxa som låg på marken och svingade den mot Anders. Hugget träffade halsen, så olyckligt att Anders huvud nästan skiljdes från kroppen.

– Jag tvivlar på att bråket handlade om ett livstykke och en pipa. Det fanns nog gammalt gruff som blossa upp då man spela kort, funderar Evert Juto.

Det är tredje generationen träd som växer här sedan Wippas dagar. Av vegetationen att döma är det bärmarker så sjuåringen Eva behövde inte gå lång väg för att plocka. I praktiken stannade hon nära pörtet och såg Anders dyka upp. Gömd bakom en sten blev hon sedan vittne till den hemska händelsen. Efter yxhugget såg hon pappan klä av liket och undersöka kläderna, sedan drog han kroppen in i skogen bakom pörtet. Den döde hade varit klädd i vadmalsbyxor, livstykke, skjorta, tröja och kängskostövlar. Skjortan var ny och den tog Johan hand om, liksom de tjugo riksdaler Anders haft på sig. Övriga kläder lämnade han i pörtets förstuga för han trodde att ingen skulle efterlysa "en okänd rymmare" som Anders.

Det visade sig vara en felbedömning för efter någon månad började det gå rykten om att Anders blivit dräpt. I samma veva hade en av sönerna i Wippapörtet dött och Anna Cajsas bad Johan snickra ihop kistan. Det gjorde han men det pratades allt mer i bygden om Anders plötsliga försvinnande och då valde Johan att fly. Med snickarverktygen i Anders skinnsäck gav sig Johan iväg på skidor mot nordost. Vid Jarhois korsade han gränsälven till Ryssland och drog sedan vidare mot Kittilä lappmark. Någon vecka in på det nya året greps han och fördes till häktet i Bränna.

Redan samma dag som dråpet förstod Johan att dottern Eva sett vad han gjort. Han hotade då att ta livet av henne – om hon "för vem det vara månne" skulle berätta vad hon sett.

Före jul nästan tre månader senare berättade dock Eva vad hon blivit vittne till. Efter att fadern slagit ihjäl Anders hade hon sett en man komma till pörtet. Mannen liknade morbror Hans Erson från Limingoån. Eva var så skräddad att hon inte säkert kände igen mannen men hon såg honom och pap-

pan dela de 20 riksdalerna från den dödes kläder. Några dagar senare kom Anna Cajsa hem från kyrkbesöket i Bränna. Vid rättegången påstod Johan att han för henne berättat vad han gjort. Då han visat Anna Cajsa var han gömt kroppen ville hon genast flytta den längre bort. Enligt Johan ska hon även ha hjälpt honom släpa kroppen till en ravin där de sedan tillsammans vält några större stenar för att ordentligt dölja kroppen.

Med Evert Juto i spetsen uppsöker vi nu ravinen. Det finns ingen annan ravin inom rimligt avstånd och även skrevan där kroppen dumpades tror vi oss finna.

– Här har vi det, absolut, säger Bo-Göran och pekar mot ett djupt hål mellan några större stenar.

– Och här har vi mordvapnet, säger han skämtsamt och visar upp sina fynd. En gammal rostig bärsele från en ryggsäck och en hopvecklad plåtbit.

Sedan vandrar vi genom skogen mot Limingoån som liksom många andra byar är i nedförbacken. Evert berättar att här funnits elva hus varav tre är rivna. År 1958 bodde det 75 personer i byn.

– En familj hade tolv ungar, vi var nio. Men man har flyttat un-

dan för undan och nu bor bara tre personer kvar. Ensamma män, pensionärer.

I samma ögonblick han säger det kommer en av dem körandes med sin traktor på byavägen – mannen heter Stig Vikman och stannar för att växla några ord med sin släkting.

Evert Juto bjuder oss sedan på en intressant guidning i äldsta delen av byn. Första gårdarna låg av naturliga skäl på strandbrinken.

– Till Jockfall och Narken färdades man ofta längs älven. Tärendövägen på andra sidan älven byggdes först i slutet av 1950-talet.

Vid resterna av en grund berättar Evert att det varit Hans Erssons hus som var byggt på 1700-talet. Här uppehöll sig finnen Anders någon vecka innan han promenerade i väg på sin sista resa.

– Hans Ersson var den förste som bosatte sig i Limingoån. Erik Persson Forsberg kom tvåa och som trea Josef Juto, min farfars far.

”Här har vi det!” Skrevan där Johan och Anna Cajsa förmodligen gömde liket.

Bo-Göran med ”mordvapnet”.

Efter att ha vandrat 190 år tillbaka i tiden känns det skönt att komma till civilisationen igen.

Josef var från Tarendö men flyttade till Aspberget norr om byn Ängesån där han bildade familj. Därifrån gick flyttlasset hit, en nätt promenad på närmare tre mil.

– Dom gick från Aspberget till Elmjärvi där dom fick båtskjuts över sjön, sedan gick dom hit till Limingoån. Man hade två småbarn på vandringen, Jussi som var ett och ett halvt år och Hjalmar som var sex månader.

Hjalmar Juto var född 1883 och han blev Everts farfar.

– Farfar brukar säga till oss ungdomar: ni vet ingenting om vad det innebar att leva förr. Han hade nog rätt för jag minns själv då jag jobbat

en dag i skogen. Då ville man inte gorma, man var för trött för det. Nu är många arbetslösa så det är inte konstigt om man blir bråkiga och att många ungdomar mår dåligt. Då jag var ung hade alla jobb.

Liksom många andra äldre i Limingoån var Hjalmar Juto laestadian:

– Farfar vänta alltid på att det var dags för tidssignalen innan han slog på radion. Han skulle höra nyheterna och sedan slog han av direkt efter Ekot. Han gilla inte att ungdomarna hörde på musik.

Det fanns såg och kvarn där Limingoån kastar sig ut i älven. Kvarnen och kvarnstenen finns fortfarande kvar och strax intill står flottningföreningens båthus.

Evert visar oss andra spännande byggnader, exempelvis Lennart Jutos affär.

– Det var här pappa köpte senap. Pappa trodde han köpt honung och smakade en sked. Fyrtio år senare sa han: bort med senapen.

Butiksinnehavaren Lennart Juto var en färgstark person. Och het av sig, tillägger Evert:

– Då jag var i flottningen på andra sidan älven såg vi en bagge ta sig över stängslet och betäcka en

Evert minns med glädje sin farfar som var laestadian och ogillade att ungdomarna lyssnade på musik.

Här slog byns förste nybyggare Hans Ersson ned sina bopålar. På gården tillbringade finnen Anders sin sista vecka i livet.

Stig Vikman ser till att hålla öppet landskap och att det fortfarande finns liv i byn.

Hos Jussi Juto hade man skola på 30-talet. På andra sidan älven går numera Tärendövägen.

Här har vi fotstödet från ett av byns första motorfordon – en lättviktare.

Visst har kvarnen sett bättre tider men kvarnstenen finns fortfarande kvar.

Kronojägaren såg mellan fingrarna då pojken tjuvfiskade med utterbrädan.

tacka. Händer det en gång till slår jag ihjäl dig, hotade Lennart. Det blev en gång till och då hämtade han yxan och slog ihjäl baggen.

I rian fanns en vandring som byns hästar drog.

– Jag minns hur hästarna vandrade runt, runt. Dessutom hade man slagor att tröska med. Men på 40-talet skaffade man sig tröskmaskin.

Innanför dörren till stallet hänger en utterbräda; ett effektivt fiskeredskap som sedan länge är förbjudet i Sverige.

– En gång kom kronojägare Rantapää gående längs stranden här i närheten. En pojke uttrade men

Rantapää såg mellan fingrarna, frågade bara om pojken fått någon fisk.

I ett välbevarat hus från 1930-talet fanns byns skola, hos Jussi Juto. Vid en grupp rönmar ett stenkast söderut låg Josef Jutos hus.

– Josef var lantbonde under Bergman och Hummel i Storbäcken. Det fanns bara en stengrund då Josef kom.

På tal om Storbäcken berättar Siv Larsson en intressant historia:

– Det sas att en Röduppbonde slog ihjäl bruksherren Grape i Storbäcken. Bonden höll sig undan och Grape obducerades, men inget kom fram.

Förr undvek folk att prata högt om känsliga saker. Ett exempel som Evert nämner gällde ett mordfall i Tarendö på 1790-talet. En Juto blev skjuten på fågeljakt men en släkting i Limingoån såg begravningsföljet innan det hände. Hon var synsk. Man var vidskepliga, trodde på spöken.

En granne till den skjutne fälldes för mord och avrättades 1796. Den skjutne var släkt med Josef Juto i Limingoån men här pratade man inte om det.

– Det var samma som med Wippa. Josef berättade för Hjalmar, min farfar, att två ryssar slängt finnen Anders i älven. Mordet hade ju inträffat bara en och en halv kilometer från Josefs hus men han ville nog inte säga som det var. Det var ömtåligt att prata om själva mordet.

Nu är det dags att styra söderut igen, över polcirkeln till Östra Rödupp där Evert och Siv har sina bilar.

Bo-Göran och jag tackar för en synnerligen givande dag men än är den inte slut – i Västra Rödupp väntar dukat bord hos Siv och maken Ingvar Larsson. Efter att vi smort kråset med läcker älgköttssoppa tar Siv fram en tjock lunta med papper. Det är domstolshandlingarna som hon lusläste för snart 30 år sedan och som fått oss att besöka Limingoån.

– Det som grep mig mest om Johan Johansson-Wippa var att han hade på sig Anders skjorta på rättvägen i Bränna. Skjortans halskrage hade fullt synliga, igensydda märken efter yxhugg, berättar Siv.

Wippa var född 1786 i Matkajärvi, Övertorneå församling, där familjen var inhyses. Av husförhörsboken framgår att han var ett duktigt barn som kunde både läsa och skriva. Som 20-åring fick han ett oäkta barn och samma år var han dräng i Pajala. Där träffade han en piga från Kainulasjärvi, de gifte

Stallet har fått patina med åren men hästarna som drog vandrigen är förstås borta sedan länge.

Monark, Archimedes, Rondo – många välkända märken hittade till Limingoån.

Färjan i Rödupp är ett vackert exempel på hur vi bygger broar mellan människor. Samtidigt kan det tyckas tragiskt att dödsdomar och avrättningar är så vanligt förekommande i stora delar av vår "civiliserade" värld.

samhällsstegen. Denna ökande grupp sågs som ett stort samhällsproblem av den svenska staten och dess förlängda arm. Det var dessa som oftast hölls i "Herrens tukt och förmaning" av de styrande i samhället. Otaliga är de lösdriveriförordningar, tjänstetvång, kyrkostraff, straffkommenderingar, fängelsestraff och dödsdomar som förekom."

Wippas entré första rättegångsdagen i januari 1821 var både beklämmande och tragisk, vilket framgår av följande rader i domboken:

"...som han var af starka drycker så rörd, att han icke förmådde stå, blef målet på hans begäran efter lemnadt till morgondagen och Kronolänsmannen Brennvall erlydd derå noga vård hafva att Wippa icke från sig äventyras. Wederbörande afträdde."

Häradsrätten befarade alltså att han skulle begå självmord men så blev det inte. Efter att 41 vittnen hörts, flera av dem många gånger, fälldes han för dråp. Anna Cajsa fick villkorlig dom medan hennes bröder helt frikändes från misstankar. Efter att Wippa överklagat och Svea hovrätt fastställt domen ansökte han om nåd hos Högsta domstolen. Den 26 september 1821 meddelades att domen skulle verkställas och två månader senare blev Wippa halshuggen. Anna Cajsa gifte om sig och fick ytterligare tre barn. Dottern Eva Johansdotter, som vittnade mot fadern, blev piga hos länsmanen. För att sedan under beteckningen "fattigflickan" fortsätta pigvandringen hos bönder i Heden – byn där jag själv växte upp.

sig och fick tre barn. Som 26-årig indelt soldat kommenderades han till kanalbygget i Södertälje. Då han återkom 1814 blev han bekant med en annan piga, Anna Cajsa Ersdotter. Hon blev gravid och de rymde till finska Österbotten (Ryssland) där de fick tre barn tillsammans. Efter fyra år blev familjen hemskickad till Sverige och i Övertorneå åkte Wippa fast för inbrottsstöld. För detta och enkelt hor, som även Anna Cajsa straffades för, fick han 40 slag spö. Hon flyttade med barnen till en farbror i Jock och sedan till brodern Hans Ersson i Limingoån. Wippa försörjde sig med dagsverken i byarna och 1820 fick han så börja bygga familjens pörte på Erssons mark.

I min trygga skrivarlya hemma i Kalix kommer jag att tänka på några tankeväckande rader från Överkalix-tjejen Emma Samuelssons uppsats om Wippas tragiska historia:

"Det samhälle som skymtar fram i början av 1800-talet var ett samhälle fyllt av svält, sjukdomar och död där livet ständigt hängde på en skör tråd. Detta gällde väl de flesta även om eländet åtminstone sällan eller aldrig drabbade de som tillhörde samhällets övre skikt. Den hårdast drabbade delen av befolkningen var den växande skara som befann sig längs ner på

Det är vackert vid Björkvattnet men 1929 skakades idyllen av ett makabert likfynd.

Likfyndet i Björkvattnet

Eberhard Johansson blir förvånad när han får höra mitt ärende.

– Liket i Björkvattnet? Det var ju så länge sedan – inte har man väl kommit på vem mördaren var?

Nej, det har man inte vad jag vet. Men historien är väl värd att berättas ändå. För min del började det med att gode vännen Artur Ek undrade om jag hört talas om likfyndet.

– Det är en spännande historia. Ett ouppklarat mord som du kan undersöka och skriva om i din nya bok, tyckte Artur och så blev det.

Jag börjar med att läsa en berättelse i boken *Kalixbyar i skymundan* som Henning Larsson gav ut för ett tjugotal år sedan. Henning var född i banvaktstugan Sockenträsk några kilometer från Vitvattnet norr om Kalix. Stugan var strategiskt placerad vid en järnvägstunnel och kallades allmänt Tunnelstugan. Halvvägs till Vitvattnet var Björkvattnet där likfyndet gjordes en sommarmorgon 1929. I boken skriver Henning att torparen Nils Johansson upptäckte liket och att sjuårige sonsonen Eberhard var med.

Hos polismyndigheten borde det finns arkivhandlingar om likfyndet. Därför ringer jag polischefen Johannes Jägare som bor bara ett par mil från Björkvattnet. Han har tyvärr inte hört talas om händelsen, men hänvisar mig till Landsarkivet i Härnösand dit polisen normalt skickar sina gamla handlingar. Där blir beskedet att ärendet måste vara urgallrat men en vänlig kanslist letar fram skriften Polisunderrättelser från 31 juli 1929. På första sidan finns ett fotografi av liket, och i en notis under rubriken ”Diverse underrättelser” önskar polisen upplysningar som kan leda till identifiering av ”en död okänd man”.

Så här lyder notisen och signalementet i sin helhet:

”Den 19/7 anträffades flytande i sjön Stora Björkvattnet, belägen omkr. 2 km. från Vitvattnets järnvägsstation, liket av en död okänd man som vid företagen obduktion befunnits avliden av ett skott, som inträngt i skallen ovanför h. örat, och bakom v. örat har anträffats en blykula med en diameter av 9 mm. och väg. 7 gram.

Den döde, i vars kläder endast anträffats en avbruten fickkam, är 180 cm. lång, ljuslagd, möjl.

Fotografi från Polisunderrättelser 31 juli 1929.

rödlett och har små tänder, glesa i överkäken samt var iklädd relativt ny enradig blå cheviotkavajkostym, kavajen med tre överklädda knappar, enkelradig väst med 5 överklädda knappar, långbyxor av ordinär vidd med slag nedtill, skjorta av tunt linne med vit botten och 1mm. breda svarta ränder på ett avstånd från varandra av 5 mm., halvvidd minst 37 cm. samt fasta manschetter, i vilka sutto billiga manschettknappar av gul metall och huvud av grönt glas med röd kant, stickade kalsonger av grovt bomullsgarn, märkta med ett fabriksmärke i form av ett hus och med text: "Hemstickade, inregisterat", allt ljusgrönt, stickade svarta grova strumpor med aviga och räta skaft, grågröna hängslen med fasta stroppar av flätat garn, svarta snörskor av chevreaux, storl. 40 el. 41 med tåhåttor, gummiklackar, halvsulor med skoskyddare med runda huvuden samt skostroppar med fabriksmärke oval ring med S.A.W. i monogram.

Upplysningar ledande till den dödes identifiering torde sändas landsf. Markström i Nederkalix distrikt, adr. Kalix, tel.45, vilken meddelat förestående."

Eftersom detta hände 1929 inser jag att torparen Nils Johansson måste vara död vid det här laget. Däremot var sonsonen Eberhard bara sju år så nu är han alltså 87.

En snabb Internetsökning ger önskat besked: det finns en Eberhard Johansson i Kalixområdet, närmare bestämt i Karlsborg. Han svarar direkt när jag ringer och när jag förklarar mitt ärende visar det sig att han mycket väl kommer ihåg den där sommardagen.

– Farfar hade ett kronotorp och höll på att göra en odling. Han hade fått en lott mot Björkvattnet och där skulle han ha en lada, med nävertak.

På andra sidan sjön fanns stora fina björkar där Nils skulle skära nävret. Eberhard var far-

Förr var Vitvattnets järnvägsstation en knutpunkt för person- och godstransporter i Kalixområdet.

Det spekulerades i att den skjutne mannen var en svenskamerikan som kommit med tåget. Spåret går ett stenkast från sjön.

fars ögonsten och fick förstås följa med i båten.

– Vi for tidigt på morgonen. Efter ett tag sa farfar: där är en svart sten, den har aldrig varit där förut.

Eberhard som satt i fören såg att det inte var en sten.

– Jag sa att det var något annat. Då tyckte farfar att vi skulle se efter vad det var och så mynda han båten.

Med mynda menas att man rör baklänges, med aktern före.

– När vi var framme stötte aktern i liket så det vände. Fy fan vad det lukta illa, lukten sitter ännu kvar i näsan.

Tydligt hade kroppen legat ett tag i vattnet för den var uppsvullen av gaser och givetvis otäck att titta på.

– Vi såg en snörstump så liket hade nog varit förankrat på djupt vatten. Och liket hade svarta kläder, det minns jag.

Farfar rodde i full fart mot land och så halvsprang man till grannen Henriksson som var ute på sin odling.

– Henriksson trodde oss inte först utan sa: vad är det nu, vad har du druckit, är du full?

Men snart förstod grannen att det var allvar och man ringde Kalixpolisen. Fjärdingsman Rickard Olsson som kom till Björkvattnet för att hämta liket var tydligen en förutseende man. Han hade med sig en liter brännvin, flaskan lät han frikostigt cirkulera bland de bybor som lejts för att bära det illaluktande liket i en låda.

Sedan följde en tid då många rykten var i svang. Framför allt frågade man sig vem den mördade var – för att han var mördad var ortsborna tämligen överens om.

– Birger Nordebo som var med och tog upp han från sjön sa att han var skjuten bakifrån i huvudet. Det pratades om slaktmask. Man sa också att det fanns trådar på kläderna som om han varit i en säck.

Det konstiga var att ingen person var anmäld saknad.

– En teori var att det var en svenskamerikan som kommit hem. I så fall borde han ha kommit med tåget, från

Eberhard Johansson var sju år då han var med om den hemska upplevelsen.

Farfar Nils kallades Niko och var född 1867 i Kypas. Här slår han starrhö på Granträsket, ett utgrävningsträsk vid Lomben.

Farmor Anna var född 1873 på Hällan i Överkalix.

järnvägsstationen är det bara drygt en kilometer till Björkvattnet. Men han kan förstås även ha mördats någon annanstans.

Det är i april jag pratar med Eberhard och båda är vi så intresserade av fallet att vi vill veta mer. Därför kommer vi överens om att tillsammans besöka Björkvattnet när isen gått och det blivit varmt.

Innan dess kontaktar jag Folkrörelsearkivet på Björkskatan i Luleå där man förvarar gamla dagstidningar. Jag vill bland annat veta om polisen lyckades klara ut om det var självmord eller mord, eller rentav en olycka. För en "gammal" journalist är det också intressant att se hur effektivt nyhetsarbetet var på en tidning för 80 år sedan. Detta är vad jag fann i urklippen från Kuriren och Norrländskan (NSD):

Dagen efter upptäckten har båda tidningarna korta och i stort sett likalydande nyhetstexter, Kuriren med rubriken "Ett ruskigt likfynd". Veckan som följer har tidningarna korta texter på dålig nyhetsplats. Vid obduktionen fyra dagar efter likfyndet finner doktor Kallander skotthålet vid höger tinning. Det spekuleras vilt i vem den döde är och om det rör sig om mord eller självmord.

Så här skriver Norrländskan en vecka efter likfyndet under rubriken "Mord, icke självmord i Vitvattnet":

Mysteriet kring likfyndet i Björkvattnet har inte lättat under de senaste dagarna. Till någon klarhet om vem den döde i livstiden varit har man ännu icke kommit. Det första antagandet att den omkomne var identisk med en gårdfarihandlare från Västerbotten, som i våras besökte bygden, visade sig felaktigt. Gårdfarihandlaren har efter berömt mönster kunnat meddela polisen att ryktet om hans död var betydligt överdrivet.

Polisen har vidare varit i kontakt med en del tattare som efter besök i trakten återvänt söderut via Boden, för att få utränt huruvida någon av sällskapet försvunnit. Den döde hade nämligen en viss likhet med en av medlemmarna i sällskapet. Det visade sig emellertid att ingen av tattarna saknades. Polisen har fått söka andra ledtrådar för att sprida ljus över det mystiska försvinnandet.

Enligt vad N.S.D. erfarit lutar man mer och mer åt den uppfattningen att det icke är fråga om självmord utan om ett väl planlagt och skickligt genomfört mord. Den döde skulle då från mordplatsen i bil förts ner till Björkvattnet och där sänkts i sjön. För riktigheten av denna teori talar ju bl.a. den omständigheten att den dödes fickor voro omsorgsfullt tömda. Misstankarna äro också riktade åt visst håll. Innan man går vidare på det spår som nu följes, gäller det i första hand att få utränt huruvida skottet avlossats ur en revolver eller ur ett gevär. Och den saken är det statens materialprovsningsanstalt som har att utreda.

Samma dag gör Kuriren följande analys:

Uteslutet är naturligtvis icke, att den döde är utlänning, och i så fall skulle man närmast gissa på finne.

Skulle ett mord föreligga, är väl det mest sannolika att liket förts dit från annan ort och sänkts i sjön. Under alla omständigheter synes dragning i sjön Björkvattnet vara en av de första åtgärder, som polisen bör vidtaga, och skulle därvid skjutvapnet anträffas, kan åtminstone teorien om ett morddrama utan vidare avfärdas.

Tolv dagar efter likfyndet meddelar Norrländskan att kulan anlänt till Statens provningsanstalt för analys: "Huru lång tid detta kommer att taga kan prof. Roos av Hjelmåter ännu icke säga".

Jag måste erkänna att jag blev förvånad då jag läste tidningsklippen. Polisen tycks ha jobbat i snigelfart och pressen tycks inte ens ha besökt Björkvattnet. Men det var förstås helt andra förutsättningar på den tiden; bilar var sällsynta och bara ett fåtal hade telefon.

I boken *Kalixbyar i skymundan* skriver Henning Larsson att många pekade ut en man och hans svägerska. De vallades på platsen och förhöordes men utan resultat. Enligt senare rykten ska samme man (som hade TBC) på dödsbädden ha bekänt för kyrkoherden att han var skyldig till mordet. Detta var struntprat och en grov skymf mot kyrkoherden som aldrig skulle ha yppat något sådant, enligt

Henning Larsson. Han avslutar sin berättelse så här: "Mer än 50 år har gått utan att gåtan blivit löst. Polisen i Kalix var nog inte bevandrad i kriminalteknik. Det hela lades nog ned på ett tidigt stadium. Men än i dag går folk i undran: Vem var mördaren? Vem var den mördade?"

Den 19 juli 2009 gör Eberhard och jag slag i saken och besöker Björkvattnet. Att det är på dagen 80 år efter likfyndet är förstås ingen tillfällighet. Vi börjar med fika och en pratstund hos Eberhards brorson Roger Johansson, som bor i Björkvattnet där Eberhards pappa Edgar hade sitt kronotorp.

På andra sidan vägen bodde Eberhards farfar Nils som var från Kypasjärv i Överkalix kommun.

– Farfar följde med sin familj till Karungi då järnvägen byggdes, sedan for man till Haparanda. Till Vitvattnet kom farfar 1920. Han fick utstakat ett torp men det är rivet i dag. Min bror Kalle, Rogers pappa, köpte torpet som låg 5–600 meter från sjön.

Eberhard berättar att farfar hade flera smeknamn. Ibland kallades han Bak-Niko och ibland Nicke men för det mesta Niko.

– Jag var nästan alltid med gubben, bodde mest hos honom. Farfar gjorde allt möjligt, tillverka risslorna själv och båtarna. Han var skomakare och lokmästare också, gjorde lokor till hästarna.

Eberhards pappa Edgar jobbade i skogen och var även stenarbetare.

– Han gjorde försvarsanläggningar som vi kalla potatiskällare, jag var också med före lumpen. Man odla potatis, korn och hö. Hade tre-fyra kor och häst. I dag är odlingen igenväxt och man har planterat gran.

Eberhards mamma hette Mina och var född i Stråkan vid Övermorjärv. Hon hade tre bröder som for till Amerika – Kalle, Johan och Edvard.

– Kalle var med i första världskriget. Han blev skadad av senapsgas och låg 20 år innan han dog. Längre efteråt ansökte mamma om pengar av Palme och fick det. Brodern Edvard försvann i Amerika, ingen visste vart han farit. Men Johan kom hem och han är begravd i Morjärv.

Eberhard minns många trevliga människor från sin barndom. Bland annat gubben och gumman Koski som bodde i en stuga i Vitvattnet,

– Dom beställde mjölk av farmor och jag bruka ta mjölkhämtarna då jag gick till skolan. Man fick inte gå därifrån innan man druckit kaffe. Det var salt i kaffet för dom var lappar.

Då Eberhard var tretton år började han jobba i skogen. Som femtonåring var han med på en äventyrlig skogshuggarresa med häst till Lainio, tjugo mil från Björkvattnet.

Paret Koski bodde i en stuga i Vitvattnet. Dom bjöd gossen Eberhard på saltat kaffe, som tack för att han kommit med mjölken.

Det var ett äventyr att fara och hugga timmer i Lainio. Men trots slitet gick det knappt ihop.

Det är på dagen 80 år sedan Eberhard och hans farfar hittade liket. De skulle ta näver från björkskogen på andra sidan sjön.

– Vi var två och en halv mil ovanför byn Lainio. Det var pappa och farbror Verner och flera andra från Vitvattnet och Stor-träsk. Jag var timmerkusk. Vi for mellan nyår och trettondagen 1938 och det var barmark då vi for hem igen. Men det gick knappt ihop trots att vi slet halva vintern.

Eberhard fick så småningom jobb på sågen i Karlsborg och han gick i pension 1985, två år senare las sågen ned. Nu har vi druckit påtåren och känner oss mogna att gå ned till sjön Björkvattnet. Med oss följer Roger och hans dotter Frida som fyllde två i höstas. Nu är hon nio månader äldre och riktig på att gå i skogen.

Det kan behövas för där det förr var gles skog och odlingar är nu bitvis rena djungeln.

– Det har vuxit igen så förbannat, säger Eberhard och torkar svetten från pannan.

– Men se här har vi stigen igen och där har vi odlingen. Här var fast backe och bästa odlingsmarken, resten var bara blötmyr. Förr plocka man hjortron på lillmyren men nu är det dåligt, sedan den dikades ut.

Så småningom kommer vi till en glänta och äntligen ser vi sjön.

– Här fanns abborre och gädda. Men lake och

mört fick vi väl också, tillägger Eberhard och skrattar vid minnet.

Två badstränder fanns här men dom används nog inte lika flitigt i dag. Däremot är här fortfarande väldigt vackert och likfyndet känns avlägset, tills Eberhard pekar ut över vattnet:

– Vi hitta liket där borta. Båten hade vi här nästan. Vi skulle ta näver från björkskogen på andra sidan sjön. Då vi närma oss landet på andra sidan såg farfar den konstiga stenen. Han var väl lika skumögd som jag är idag.

Mer pratar vi inte om hemskheterna för vi har ju en glad liten flicka att tänka på. Hon springer omkring och har ingen tanke på att det är uppförsbackar på hemvägen – en bit bortom granplanteringen där Sten Fogelqvist bodde sist.

Eberhard minns att man planterade granarna på 60-talet. Här var över en hektar odlad mark men nu är det nästan bara gran.

Stenhögar, järntråd och en bit av en gårdsgård avslöjar var odlingsgränsen gick.

– Jo, här fanns det mycket att göra. Man drog ihop mycket sten, konstaterar Roger och Eberhard håller förstås med.

– Jo, nog är det skillnad. Då jag var ung var här fint och lätt att gå. Men nu – fi fan!

Men snart ser vi Kalixvägen och alla mår bra, inte minst Roger med sin kvittande dotter i säkert förvar.

– Ja du Frida, du har gjort det bra idag!

Eberhard pustar ut på en sten och blickar ut över det som var Nikos torpställe.

– Här var grunden och en stor sten. Vi hade två brunnar men inte så bra vatten, det var för järnhaltigt.

Även nu är här mycket järn men i fast form. Roger har nämligen samlat på sig en del i sin egenskap av entreprenör i bland annat flyttbranschen. Eberhard som är villaägare i Karlsborg har funderingar på att anlita hans tjänster:

– Ska du flytta kåken min till skärgårn? I Jämmerdalen får vi ju ingenting för kåken.

Frida har mycket spring i benen – tänk om pappa tagit sig vatten över huvudet.

Här gick odlingsgränsen.

- Jo, det går väl bra. För jag har flyttat många hus, hela nån kåk, säger Roger och skrattar.
- Då jag kliver in i bilen för att förflytta mig till Överkalix marknad sammanfattar Eberhard sina intryck från jubileumpromenaden:
 - Inte är det konstigt att det ser annorlunda ut vid Björkvattnet, det är ju 80 år sedan det hände. Då farfar och jag for till Henriksson på odlingen här nere trodde han att farfar var i fyllan. Det var en sensation då vi hitta liket, ingen var ju försvunnen.

Många bäckar små

Inget kan mäta sig med att vandra längs ett vattendrag där fisken vakar. I dagens stressiga konsumtionssamhälle behöver vi det enkla och anspråkslösa – därför kan man också få stora upplevelser vid en liten bäck. Det jag här ska berätta utspelar sig vid porlande bäckar och vid den stora, mäktiga nationalälven. Vi börjar en midsommarafton för tjugo år sedan då sonen Nils och jag kliver ur bilen vid grusvägens slut. Ivriga och förväntansfulla skyndar vi över tallheden och ned mot snåret där bäcken sökt sig fram.

Nästan genast ser vi att det finns liv i de svarta höljorna och i den grunda strömmen. Vattenytan bryts av vakringar – tystnaden av ljudliga plums och fågelns drill i en mäktig gran. Tack vare djungeloljan märks myggen bara som ett stigande och fallande bakgrundssurr. Att trampa på en och annan kvist är oundvikligt men nioåringen kan redan konsten att smyga närmast bäcken. Själv är jag fortfarande upptagen med masken då han dyker upp med förundran i blicken.

– Titta, säger han andlöst och glesar på fingrarna runt den sprattlande fisken. Så fin den är och vad den var stark.

Samtidigt som pojken smeker den lena fisk huden berättar han om hugget, och om hur fisken gjorde en vid båge i luften för att slutligen hamna i närmaste gran. Vi hjälps åt att avliva det rödprickiga lilla kraftpaketet och fortsätter sedan vandringen längs bäcken.

Tiden går fort och när solen för en kort stund sjunker bakom berget förstår vi att det är natt. Nyss korsade vi bäcken på en nedfallen torrgran, kastade över spöna och ryggsäcken innan vi hasade

Frågan är om vi någonsin mer kommer att hitta en så rofylld tältplats.

Ingenstans känns naturen så intim och ursprunglig som vid en snårig forellbäck.

Bäckmiljön är skön och kabblekan tillhör dess vanligaste blomster.

menad för fisken ska ju inte vara på hugget så här tidigt på året. "Inte före midsommarveckan", brukade morbror Tore säga men Nils har lärt mig att ifrågasätta gamla sanningar.

De livgivande solstrålarna får värmen att sprida sig i kropp och själ, det här är livet. Framme vid det vi brukar kalla öringgropen sätter jag mig på en tuva medan Nils låter fluglinan glida iväg med

över i sittande ställning. Det svider fortfarande i skinnet men det kan det vara värt. När vi tar oss en smörgås bland ormbunkarna vid ett blöthål sneglar jag på pojken. Han vrider som bäst ur sina dyblöta strumpor efter att ha gått ner sig i en grop. Månne om han blir avskräckt?

Vid tvåtiden på natten känner vi oss mogna att slå upp tältet. Det blir på ett maskinplöjt hygge på sluttningen av berget där ormvråken har sitt bo. "Vilken fin tältplats", tycker pojken som lyckats hitta en grön och mjuk plätt.

Turen med vädret håller i sig och när vi stiger upp smakar prinskorven mums. Någon vidare tur med fisket hade vi inte i natt men i solgasset mitt på dagen blir det desto bättre. När vi kommer hem till mormor och morfar fräser det snart i stekpannan, varken förr eller senare har fisken smakat bättre än nu. Innan vi somnar på kvällen tummar vi på en sak: nästa midsommar blir det bäcken igen! Har vi tur sitter vråken kvar på sin bokant, färdig att kasta sig ut i luften för att skria ut sin varning till alla och envar.

Många år senare beger vi oss till en annan bäck i närheten av polcirkeln. Det är sista lördagen i maj och tjälén har ännu inte gått ur jorden. Redan på första myren sprider sig en iskall känsla från hälen och uppåt.

– Jäklar, stöveln läcker!

Vi är notoriska stövelnötare och att jag glömde slänga ett läckande par får jag nu sota. Men en plastkasse runt foten får duga och kanske lyckas jag undvika de värsta blöthålen.

Det är en upplevelse att vara ute på försommarens första fisketur. Solen värmer skönt och björken har fått musöron. Men myggen lyser med sin frånvaro och frågan är om öringen hugger. Vi intalar oss att vi egentligen är ute på en skogspro-

Musöron är ett gott tecken då myggen lyser med sin frånvaro.

Årets första öring är alltid vackrast men den måste hanteras varsamt.

Där var något som steg mot flugan så det gäller att ligga i.

strömmen. Högvattnet porlar förväntansfullt men en kvart senare tycks våra drömmar förbli bara drömmar – här finns nog ingen huggvillig fisk.

Försiktigt söker sig Nils en lucka där det kanske går att kasta motströms men tre gånger fastnar flugan i en björk – i samma uppkäftiga kvist.

– Jag tyckte jag såg en fisk som steg mot flugan, säger Nils med envis röst men efter en

Här har en inspirerad konstnär varit i farten.

Ett spännande vårtecken som man inte bör trampa på.

Nog finns det ögongodis om man tittar efter.

stund lessnar han och drar sig uppåt bäcken.

Jag tar över gropen och plötsligt stannar linan, stramar åt vid strömkanten. Förmodligen ligger där ett nedfallet surträäd men då jag reflexmässigt gör motrycket känns en sugande tyngd. Utan tvekan en stor fisk men knappast en öring. Det elektriska hugget som brukar fortplanta sig ända till hårbotten saknas och efter några sekunder slaknar linan men nu är spänningen på topp – här ska ju bara finnas öring.

Nils har hört mina rop och precis då han hinner fram suger det till igen. Den här fisken känns betydligt mindre och det stämmer säkert. Öringen är bara drygt 30 centimeter men har skönt rödprickade sidor och årets första är alltid speciell. Vi beundrar den tillsammans innan den glider ned i bäckens mörka och grumliga högvatten. På nästa kast hugger en grann öring på betydligt över halvkilot. Försiktigt lossar han kroken som sitter perfekt i mungipan.

– Nog skulle det ha blivit en perfekt söndagmiddag, konstaterar han med ett leende då fisken slår ett slag med stjärten och glider ned mot djupet.

Ännu en vacker öring återfår friheten och sedan lämnar

vi gropen för denna gång. På väg till bilen tar vi en liten omväg förbi ett litet men spännande stenröse.

Jovisst, huggormarna har vaknat och de ringlar ihop sig med spelande tungor. En är svart, den andra gyllenbrun och vi vet sedan tidigare att de är minst 80 centimeter långa. Båda gör väsande skenanfall, liksom för att visa att de ogillar närgångna människor, och sådant måste man respektera. Vi ser

redan fram emot nästa tur till favoritbäcken. Om någon vecka är insektslivet som intensivast och då lär öringgropen visa sig från sin rätta sida. Så blir det också – granna fiskar vakar och låter sig förföras av Europa 12-an. Eftersom myrkanten är vit av hjortronblom beslutar vi att återvända i slutet av juli då tuvorna lyser gula av solmogna hjortron. Men vi ger oss givetvis tid att besöka öringgropen för att njuta av den skuggiga bäckmiljön. För kallades bäcköringen forell och var ett välkommet tillskott på nybyggarnas matbord. I dag är de små vattendragen främst en rekreativskälla och en viktig del av det känsliga ekosystem som vi alla måste värna om.

Tyvärr förstördes många lekplatser då hela älvsystemet rensades för flottningen. På senare år har dock många sträckor återställts och skogsbolagen tycks ta större ansvar för miljön. Exempelvis genom att undvika avverkning närmast vattendragen och genom att bygga om vägtrummor som varit effektiva vandringshinder. Skogsdikningen är dock fortfarande ett olöst problem och hur det blir med gödningen återstår att se. Ett annat allvarligt hot mot öringen är näten och de fasta redskapen vid kusten – sådant fritidsfiske som sedan länge är förbjudet i älvsystemet.

I myrkanten finns läckra surrogat att skörda då bäcken får ligga i träda.

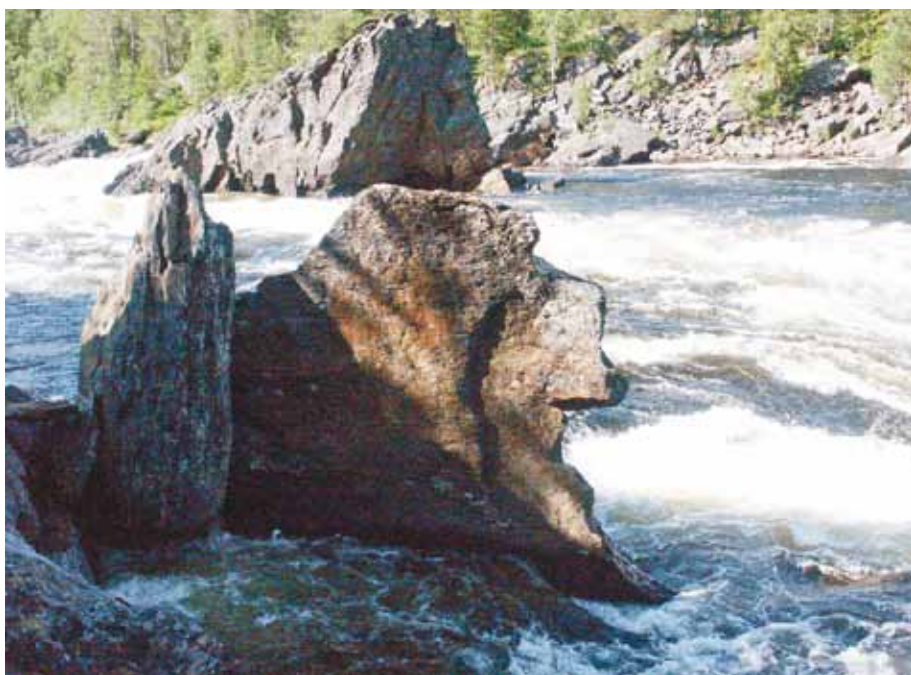
På första parkett

Från toppen på en gran bevakar pilgrimsfalken våra steg. Vi befinner oss vid Kalixälven i Pahakurkkio några mil norr om Tärendö. Jockfall i all ära men detta är den vildaste och mest storslagna platsen i älvdalen. Genom årtusenden har älven skurit sig ned i berggrunden och bildar en tre kilometer lång fors med dånande små vattenfall – omgivna av klippväggar och branta stup. Mesta och bästa sportfisket bedrivs uppströms och nedströms själva forsen men även i kanjonen finns huggvillig öring. Och denna soliga eftermiddag tycks den vara hungrigare än någonsin.

Efter bara några kast får Olle Mäki känna på det karaktäristiska öringhugget. Spötoppen böjs blixtnabbt och obevekligt ned i skummet men efter tio sekunder hörs en besviken suck:

– Jäklar, den slapp!

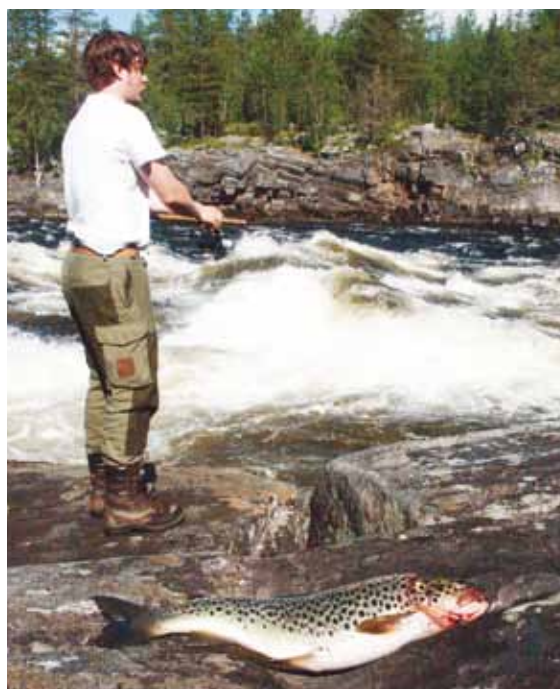
Men sånt är fiskelivet och nu vet vi att här finns öring av fint format. Olle dirigerar sin blåglänsande vobbler genom strömvirvlarna och snart ligger den vid våra fötter, en öring med ovanligt stor och hängande buk. En mindre artfrände sticker ut ur det hullingförsedda gapet och i magsäcken ligger fler, med

Pahakurkkio – den vildaste och vackraste av forsar.

Först gäller det att säkra kaffevattnet...

...sedan återstår nöjet att fixa sovel till färskpotatisen.

Kamratskapet är viktigt och man behöver inte vara sportfiskare för att älska Pahakurkkio.

det vackra skinnets delvis smält. Två öringar som hugger strax därpå har sex respektive sju småöringar i magen; tre hungriga kilosfiskar har alltså slukat sammanlagt tjugo småöringar. Inte heller vi har dåligt samvete då predatorerna via stekpannan fyller våra tomma magar.

Även kvällens och nattens fiske blir givande och vi behåller två; färsk fisk med mos tillhör kryddorna i livet. Dessutom unnar vi oss alltid några timmars sömn, utsträckta vid en mysig brasa eller som nu i tältet. Morgonen därpå ser sonen Nils och Olle Mäki en öring på två-tre kilo framgångsrikt jaga en decimeterlång fisk som desperat försöker ”springa undan” på vattenytan. Då storhugget uteblir söker jag upp en

Men det gäller att vara försiktig och ofta krävs det koncentration, följsamhet och slirbroms för att lyckas.

En skicklig jägare väljer även bästa möjliga utsiktsplats.

Pilgrimsfalken är världens snabbaste djur. Den kommer upp i hastigheter över 300 km/tim och slår sitt byte genom att krocka i luften.

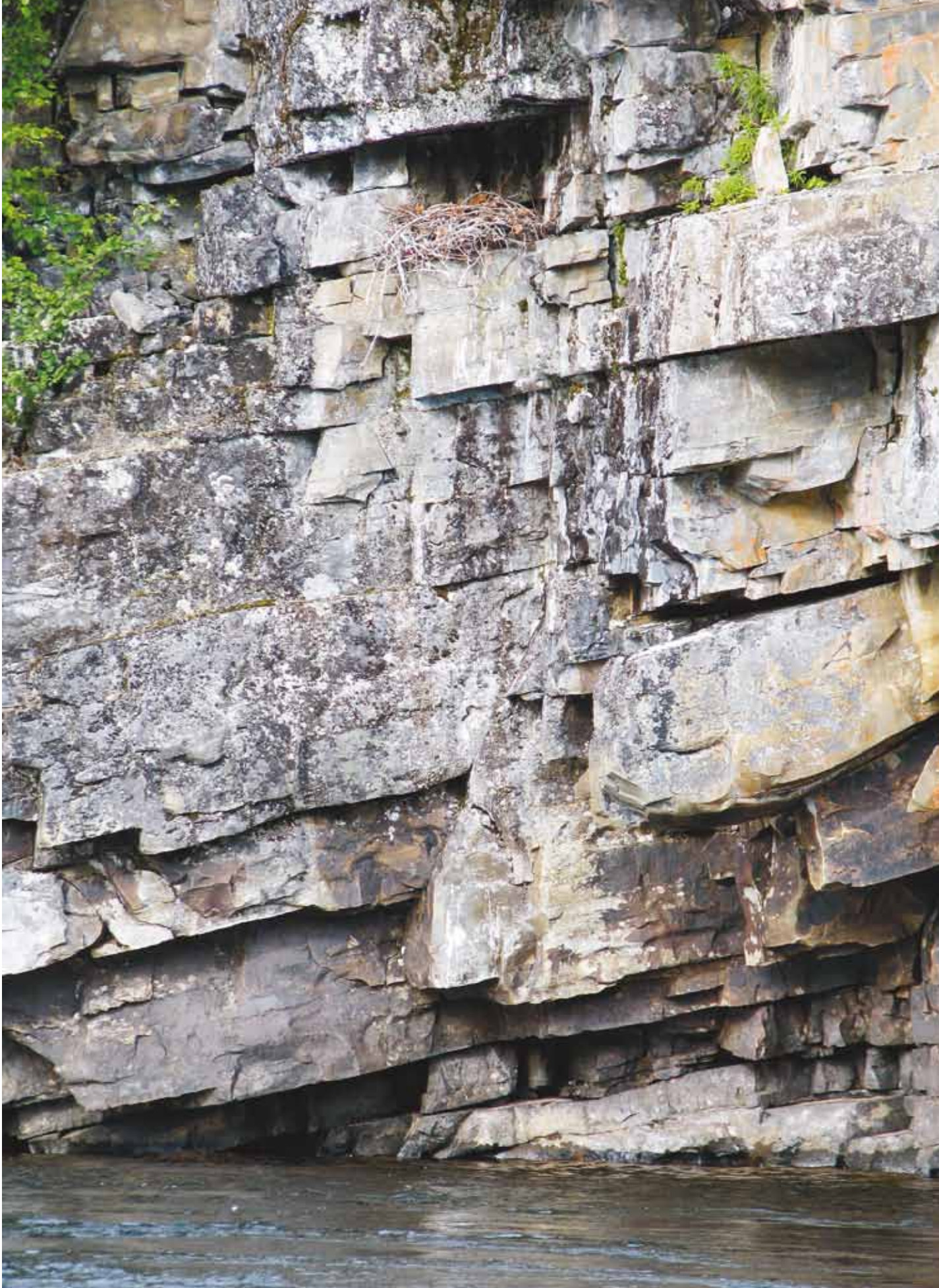
utsiktsplats där jag kan kikarspana på pilgrimsfalkarna utan att störa.

I går kväll bjöd hannen på en svindlande flyguppvisning innan han stört-dykande landade på en klipphylla och därmed avslöjade boets belägenhet. Nu sätter jag mig på första parkett på andra sidan älven, drar av mig gummistövlarna och intar ryggläge. Snart seglar tankarna iväg medan molnen fortsätter sitt oändliga kretslopp. Nils och jag har alltid trivts bäst i mindre vattendrag och småsjöar. Senaste åren har vi utforskat gränslandet mellan Överkalix, Gällivare och Pajala kommuner. Här finns många spännande bäckar och småälvar som Livasälven och Bönälven, för att inte tala om storheterna Ängesån och Kalixälven. Frihetskänslan är obeskrivlig då man får utforska ett nytt vatten, fiska sig fram med enkla redskap och beten. På senare år har det mest blivit flugspö för då känner vi oss som mest i samklang med naturen.

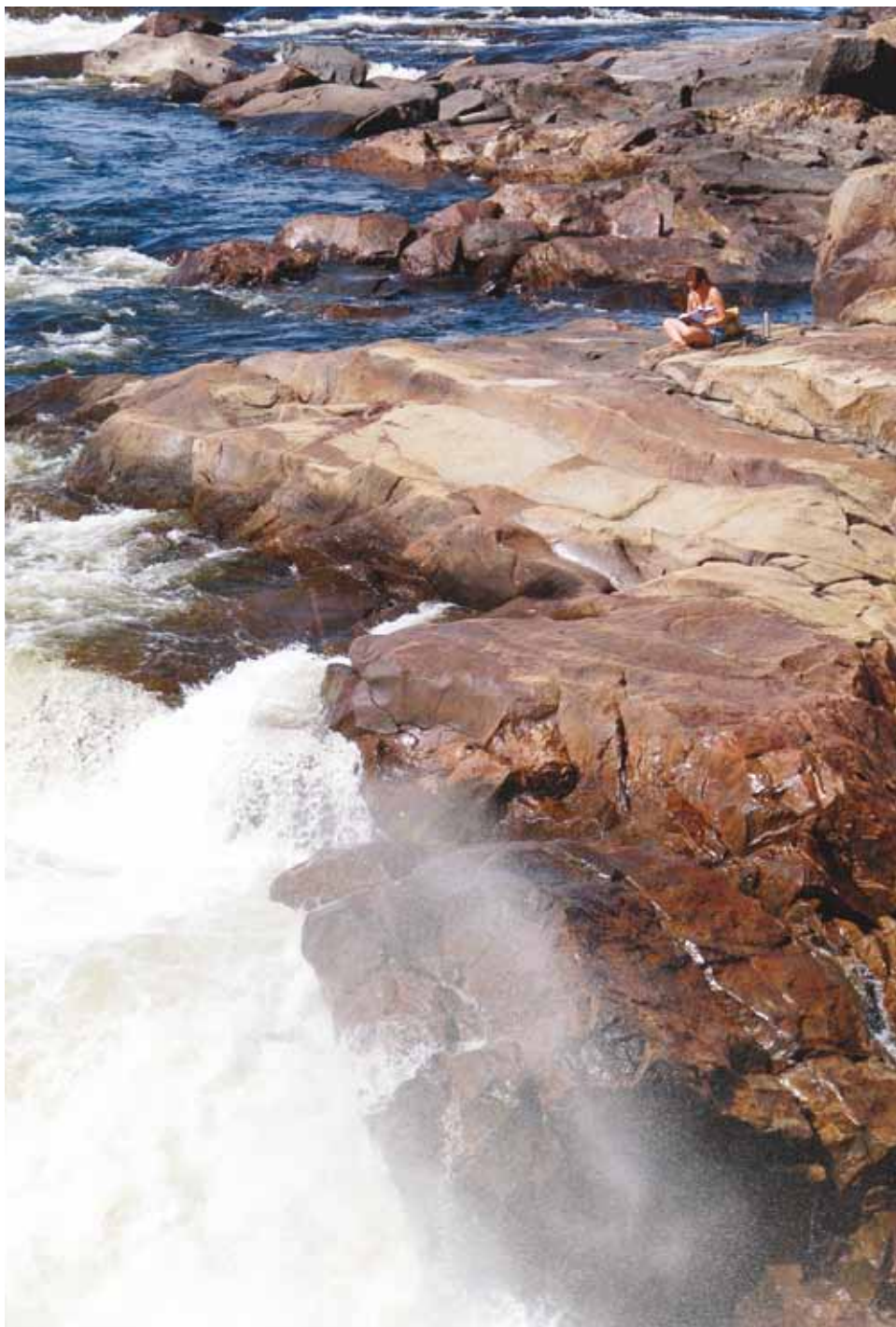
Det är en fascinerande tanke att alla vattendroppar är unika – precis som vi människor – och att vattenmassorna som i detta ögonblick forsar förbi min

utsiktsklippa om några dygn är framme i Kalix. Mina barnbarn Elina och Liam är förresten döpta i nationalälvsvatten som Nils hämtade i Kamlunge. Plötsligt känner jag mig iakttagen och återvänder till verkligheten. Ser mig försiktigt omkring och mycket riktigt, i en talltopp sitter pilgrimsfalken och håller mig under uppsikt. Då jag lyfter kameran tar han det säkra före det osäkra och flyger bort med snabba vingslag. I kikaren ser vi att den betydligt större honan lämnat boet och gett sig ut på jakt. Då hon sveper in som en pil och landar elegant på klipphyllan håller vi andan i stum beundran.

Några år senare återvänder jag till Pahakurkkio med goda vännerna Ove Brännmark och Bo-Göran Larsson. Förgäves spanar vi efter pilgrimsfalkarna och med vemod tvingas vi konstatera att boet är tomt. Men på vår sida av älven finns rester av slagna fåglar och nu känns fisket betydligt

Klipphyllan med skyddande tak och sex meters stup till vattenytan är den optimala boplatsen.

Den outbyggda Nationalälven är en viktig symbol för friheten – här Jockfall i Kalixälven.

roligare igen. Pilgrimsfalken och den outbyggda nationalälven är viktiga symboler för friheten.

Hösten 1970 hölls ett viktigt möte i Gammelgården utanför Kalix. Det var då kommittén Rädda Kalixälven bildades. Risker var överhängande för att Pahurkkio, Mestoslinkka, Jockfallet, Kamlungeforsen, Siskost och andra pärlor skulle skövlas för all framtid. Herbert Andersson blev ordförande i kommittén Rädda Kalixälven, GA Bäckman kassör och Olov Jonsson sekreterare. Den trion och andra som stod på barrikaderna har vi mycket att tacka för.

”Jag brann för detta, såg det som en helig uppgift. Jag kunde inte tänka mig att Kalixälvens vatten skulle utarmas”, har Herbert Andersson berättat för mig.

Striden vanns efter många hårda duster, ett exempel var då Vippa-Tore knöt näven under näsan på Olof Palme. I dag anses inte älven vara hotad men det gäller att vara på sin vakt – det går inte att överdriva betydelsen av att få leva vid en outbyggd älv.

Ensamgårdarnas folk

Det fanns gott om färgstarka personer på gångstigarnas tid. Inte minst i de lägre samhällsskikten där människorna levde under knappa förhållanden. Här ska vi bekanta oss med ensamgårdarnas folk men först ska vi träffa Vivi och Knut Pettersson som har hjärtat i Vitådalen.

– Vi beundrar människorna som levde förr, förklarar Vivi som skrivit en stämningsfull dikt:

Kojan i dalen

*Jag går den vanda stigen
löv, barr, lingonris och mossa
kantar mina steg.
Nu kan jag andas –
känna frid med naturen.
Någonstans i detta
anar jag
meningen med livet.
Stugan skymtar
mellan höga granar.
Den grå timmerladan
fick ett värdigt slut.*

*Ett monument
från gångna tider –
om svett och möda –
helgdagsfrid i hemmet.
Jag öppnar dörren
och går in.
Får fyr på brasan i kaminen.
Värmen sprider sig
långt in i själen.
Jag har nog funnit
mina rötter
i denna enkla boning.*

Vivis solvarma leende känner vi igen från Bilprovningen i Kalix där hon jobbat. Även maken Knut är pensionär efter sina 32 år på Lindvalls snickeri.

– Innan dess bodde jag hemma i Vitå. Vi hade tre kor och jag skötte om hästen och högg ved.

Skogskojor har det funnits gott om i Vitådalen och kojans i Vivis dikt är i högsta grad levande – Knut har timrat upp den i skogen utanför hembyn.

– Den var höladad från farfar Petter Petterssons tid på min hemgård i Vitå. Förr fanns det mycket lador men nu är många bränt opp.

Nog är det bättre att ta tillvara timret, tycker Knut och Vivi håller förstås med.

– Knut har även tagit vara på dasset från min hemgård nära Vitåfjärden. Sedan timrade han upp det vid kojans. För mig är det en speciell känsla att se dasset som min mamma alltid skurade så noga.

Även Knut blir vemodig vid tanken på de strävsamma människor som bodde och verkade i glesbygden:

Vivi och Knut har hjärtat i dalen där kojans och rötterna finns.

Gunnar Johansson är en stigfinnare av rang och självklar medlem i Skogskarlarnas klubb.

I pärmén har Gunnar detaljerade uppgifter om ensamgårdarna och dess folk. I huvudet har han lagrat berättelser om traktens original.

– Nog slet dom förr. Med stubbrytare slet dom upp stubbarna för att odla upp. Och nu får det växa igen.
 – Dom strävade i sitt anletes svett men gav sig ändå tid att vara lediga på söndan. Själv smet jag ifrån söndagsskolan och läste böcker, romaner, tillägger Vivi.

Hennes poetiska ådra har genom åren fått utlopp i många vackra och tänkvärda dikter som fyller en hel pärm.

– Diktarna handlar mest om orättvisor och sånt. Många av dom har varit publicerade i SIA (SIA med Dagens Arbete är Skogs- och träfackets medlemstidning).

Att orättvisor ofta är grogrunden för tragedier och elände finns det många exempel på, både i nutid och från historien.

– Vitå blev nästan tomt på 1700-talet på grund av alla krig och farsoter. Sedan började det fyllas på igen i slutet av århundradet.

Vivi Pettersson anser att upplysning är a och o för att skapa rättvisa och välstånd för alla folklager. Dessutom är det viktigt att dra lärdom av tidigare generationers framgångar och misstag:

– Men i dag har många inte ens tid att lyssna på gammalt folk som berättar om förr.

En mycket god lyssnare och iakttagare har jag lärt känna i Vitådalen: lulebon och bygdeforskaren Gunnar Johansson som är född 1936 i Långsel.

Han har lagt viktiga pusselbitar i Rånebygdens historia genom att släktforska och kartlägga ensamgårdarna. Dessutom är han en berättare av rang – här får vi bekanta oss med några profiler från förr.

– Morbror Gerhard i Långsel berättar om ett sådant original, han hette Kal-Olo.

Kal-Olo som egentligen hette Karl-Olof Karlsson var släkt med Gunnars farfar och talade naturligtvis rånebondska.

– Kal-Olo var kanske inget snille men väldigt originell. Han gick omkring som så kallad lösdräng. Gick från gård till gård och fick någon krona för att hugga ved, dika ut en myr och hjälpa till i slåtttern eller med annat som man höll på med.

På äldre dar träffade Kal-Olo en änka som han varit bekant med i Strandforshed där de bott granar på 1840-talet. Kvinnan gifte sig men blev änka med två småbarn och tre tonåringar. Tonårsbarnen blev sedan fosterbarn hos Svana-Kalle i Svanaträsk.

Änkan slog sig ihop med Kal-Olo och han byggde ett torp på ett ställe som inte var utstakat av lantmätaren. Det var 1884 och torpstället vid Vitåälven heter fortfarande Kal-Olo. Originalet Kal-Olo blev stämd till tinget för att olovligt ha huggit ner några tallar.

– Han gick till Luleå, det var drygt elva mil och första gången han var här. Domaren tittade på den fattige mannen som hade rygsäck och mössan i handen framför domarskranket.

”Du heter alltså Karlsson?”

”Jä, Karl-Olov Karlsson.”

”Du är anklagad för att ha huggit tallar?”

”Jä, ji hä hågge nära tåll, medgav Kal-Olo.”

Domaren kliade sig i huvudet, tittade i papperen och sedan på Kal-Olo:

”Kan Karlsson hugga ved?”

”Jä, det har jag gjort i hela mitt liv.”

Det var ett prima besked som underlättade domarens beslut:

”Det är så här att jag har en hög med björkar hemma på gården. Men jag har inte tid att såga och klyva, det skulle behöva göras. Jag dömer dig nu, Karlsson, att såga och klyva upp denna vedhög. Går det bra?”

”Jä, hä du bara såg och yxa så nog går det bra.”

Då Kal-Olo kom till domarens fina gård i Luletrakten fick han bo i bagarstugan. Där var väldigt fint och bäst av allt var pigan.

”Det var i ryssligt vacker pig, den vackraste pig jag sett”, förklarade Kal-Olo efteråt.

Två dagar räckte för att bli färdig med veden och sedan skulle han gå hem. Då kom domaren med hustru och piga ut på gården.

Domaren undrade om Karlsson hade långt hem.

”Jä, he skull ji sej. I da ska ji gär til Ran och i mårron sko ji gär heim.”

Då sa domaren till pigan att gå och hämta en ost i häbbret. Hon neg och så hämtade hon en stor ost på cirka tio kilo.

”Den här får Karlsson”, sa domaren.

Karlsson stoppade osten i rygsäcken och så gick han hem till Kal-Olo.

– Det var första gången Kal-Olo fick äta ost, det hade han aldrig gjort förut, säger Gunnar med ett leende.

Gården Kal-Olo låg vid Lill-Dockas norr om Tallberg. Förutom gården fick en kurva i bäcken hans namn.

Gunnar Johansson var i många år byggnadssnickare, han började på 50-talet på kraftverksbyggen i Jokkmokk.

– Men jag har byggt allting, bostäder mest här i Luleå. Yrkeskarriären tog slut på 90-talet då jag fick en yrkesskada.

Den så kallade fritiden har han alltid fyllt med allahanda aktiviteter. Varit orienterare, kartritare, banläggare och även elitledare på skidor. Det var i Bergnäsets AIK som hade legendarna Sven-Åke Lundbäck och Ove Lestander i sitt stall.

– Jag var själv ingen skidåkare av klass men åkte Vasaloppet flera gånger. Som skidorienterare gick det bra och då blev det banorientering, med det började jag 1967.

Orienteringen har förgyllt Gunnars liv även som pensionär och han är en självklar medlem av

Skogskarlarnas klubb. På 90-talet började han med släktforskning – först blev det egna släkten och sedan hela Vitådalen och gamla Råneå socken.

– Jag har försökt fånga upp alla människor, alla byar, alla gårdar. Då jag sprungit och åkt skidor i skogen har jag kommit fram till ödetorp och gårdar. På sommaren har jag sett någon grund eller någon rönn och funderat – vem har bott här?

Intresset har resulterat i en lång lista med byar och gårdar.

– Ja, det har blivit 161 ortsnamn som jag kallar det. Dels är det byar av varierande storlek, finns det mer än tre gårdar kallar jag det by.

Resten är ensamgårdar som Gunnar kallar det.

– Det är fel att kalla det ödegårdar, det finns ju ensamgårdar där det fortfarande bor folk. En grov beräkning visar att det i Råneå finns över 90 ensamgårdar, varav 29 i Vitådalen. De flesta är öde, folktomma.

Ett tjugotal ensamgårdar används fortfarande som fritidshus medan övriga cirka 70 är rivna. Rivningshysterin är något som Gunnar ogillar då det handlar om viktiga pusselbitar i vår lokalhistoria.

– Om en privat ägde marken flyttade man kanske till en by. Då tog man ofta med sig en stuga eller ett häbbre till den nya tomten. Eller också var det skogsbolag och särskilt Domänverket var väldigt snabba att riva husen. Så fort spisen kallnat skickade bolaget dit sina jobbare som rev och gjorde ved av timmerväggarna.

Det handlade inte alltid om att marken skulle skogbeväxas – ofta var det byråkraternas snäva och kortsiktiga tänkande som styrde. SCA som tidigare hette Munksund hade inte lika bråttom som statliga Domänverket att riva gårdarna.

– Det var företagspolicy. Domänverkets fastighetsbolag ansvarade för alla dom här gårdarna, i en by eller ensamgårdar ute i skogarna. Fastighetsbolaget skulle hålla det i skick men fick betala skatt till huvudkoncernen. Deras stora intresse var att ha så få gårdar som möjligt för då ströks skatten till huvudkoncernen.

I mitten av 1700-talet beslutade riksdagen att försöka bebygga Övre Norrland. Meldersteins bruk fick disponera all mark mellan Luleå och Kalix älvdalar, från kusten upp till Gällivare.

– Bruket hade egna skogsförmän som höll ordning och reda på allt det där. Fast det var ett så fantastiskt stort område hade man bra koll på vad som fanns där.

Gunnar har sett rättegångshandlingar där nybyggare långt inne i skogen högg några träd.

– Då det upptäcktes fick man avsyna kronohäktet i Pite, tolv dagar på vatten och bröd. Det var helt otroligt att man kunde straffas, man högg ju tallarna för att bygga sig ett hus där ute i ödemarken.

Kal-Olo kom med andra ord lindrigt undan tack vare domarens behov av hjälp. I praktiken var många nybyggare livegna.

– Man kunde få starthjälp av bruket i form av en tunna utsädeskorn eller en kvigkalv, en fick 60 riksdaler för att köpa sig en ko. Samtidigt fick man skriva på ett kontrakt att man var underställd bruket. Endera hade man arbetsplikt eller också skulle man leverera träkol, göra kolmilor och leverera en viss mängd träkol. Det var inte populärt eftersom det var väldigt dåligt betalt och ett oerhört slit att få ihop veden till milorna. Men stora delar av norrbottensskogarna höggs ned på 1800-talet, till sågtimmer och kolved

Att etablera ett nybygge var inte heller något latmansgöra. Nybyggaren högg virket och släpade fram det på vårvintern för att sedan

Stolta barn med sina slöjdalster en examensdag vid Meldersteins skola. Bruket som lades ned 1892 kallades Furstendömet Melderstein och var upphovet till 65 nybyggen mellan Luleälven och Kalixälven.

timra upp det med hjälp av någon granne. Ofta timrades fähuset först och där kunde familjen få bo något halvår innan boningshuset var klart. Otto Björklund i Lilla Näverberg var som liten pojke med om en minnesvärd händelse. I en liten stuga vid gården bodde en väldigt gammal tant som hette Kajsa och kallades Kååti. Stugan var den första i Näverberg och låg bredvid en kallkälla som kom att användas under många år.

– Otto besökte Kajsa som hade en femväggarstuga, den femte väggen avskilde så det blev två rum. Kajsa blev förstås väldigt glad, det var ju inte vanligt att en pojke i sex–sju årsåldern hälsade på.

Otto satte sig med ryggen mot den femte väggen. Efter en liten stund kände han något konstigt i håret och då han förvånat tittade upp fick han se huvudet av en ko.

– Kon hade slickat Otto i håret, den var förstås glad då det kommit en pojke. Det var en glugg i väggen för värmens skull, det var kon som höll värme till tanten.

Det var ett exempel på hur man kunde bo då det var stora folkflyttningar.

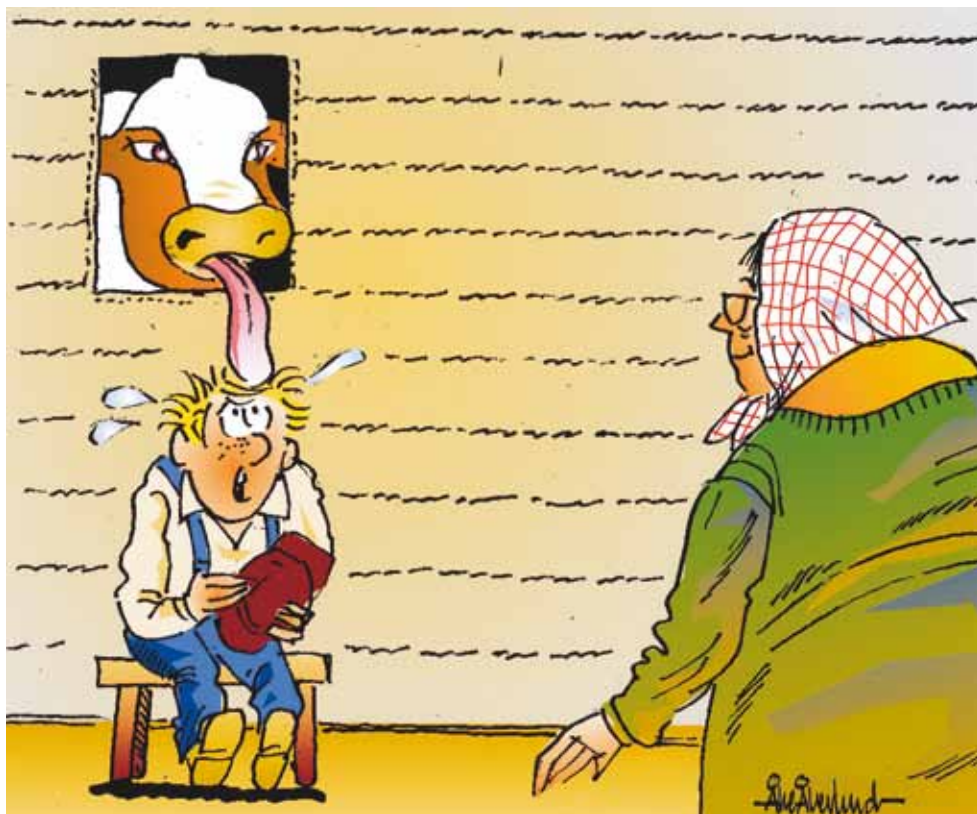
– Björklunds hade bott på fyra platser innan dom flyttade till Lilla Näverberg på 1880-talet. Kajsa var inte inskriven på husförhör så jag har inget fullständigt namn på henne.

Även slättermyrar och lador påminner om hur människorna levat. Det var väglöst land men det fanns stigar mellan ensamgårdarna och till byarna.

– Stigarna följde terrängen på ett annat sätt än dagens vägar. Närmaste granne kunde bo fem kilometer därifrån, nu finns det skogsbilvägar som gör det ganska lätt att komma fram till gårdsställena.

Gunnar är imponerad över nybyggarnas uppfinningsrikedom och förmåga att överleva.

– Det är nästan otroligt då man ser på gårdsplatserna. Det var ju inte bördiga åkermarker som i

Frågan är vem som var gladast över Ottos besök – Kajsa eller kossan?

Ladan på myren – kulturminnet som överlevt generationer av strävsamma människor .

Lule, Pite, Kalix och Torne älvdalar där det i nedre delarna fanns stora vidder att odla upp, med god åkermark.

Uppe i skogarna hade man kanske bara någon slåttermyr som var belägen fem kilometer hemifrån.

– Det är nästan obegripligt att förstå hur dom bar sig åt för att få hem höbalarna. Lador fanns på en del myrar men ibland bara stakahässjor som man försökte täcka med störar och slanor. Det var ständig oro för renarna som var benägna att käka upp höet.

Trots att man bodde långt inne i skogen fick man inte slå vilken myr som helst. Lantmätaren bestämde vilken myr som tillhörde vilken gård, på vissa myrar där flera hade tillstånd att slå fanns uppstakade rågångar.

Liksom kyrkan tillhörde lantmätaren etablissemanget, var en del av överheten. Han kunde fara långt in i skogen och slå ned en påle där gården skulle stå, för att sedan skriva ned vilka myrar torparen fick slå och eventuellt odla upp.

– Lantmätaren tog markprover och skrev att det var god odlingsmark. Men jag har studerat dom där listorna och funnit att det inte finns odlingsmark på de allra flesta platserna.

Det var ett oerhört slit att få upp en kornåker och ett litet potatisland, det travades stora högar med sten som i Småland.

På ett par ställen i Vitådalen ville nybyggarna överhuvudtaget inte bo. Man tyckte det var för dåliga förutsättningar. Ett av ställena är Orrmyrholm väster om Tallberg.

– Den gården har alltid kallats Grankölen för den byggdes på södra ändan av Grankölen. Att gården egentligen heter Orrmyrholm var för att den ursprungliga utstakningen var på en myr två kilometer söder om där den blev byggd.

Nybyggaren insåg att det var en myrholme och att det var oerhört frostlänt. Frosten var största fasan för en nybyggare, frös kornet var det kört och därför byggde han på Grankölen.

– Det blev kolossalt mycket människor på den gården. I första generationen 13 barn och i nästa 14, det blev en jättesläkt. Erikssons från Grankölen finns utspridda i Norrbotten, många härstammar från den där gården.

Gunnar Johansson brukar ofta cykla till ensamgårdar och andra ödsliga platser.

– Jo, det är fin motion. Skogsvägarna är bra att cykla på men så kan man få springa någon kilometer för att hitta dom här gårdarna, men det är bara roligt.

Längst norrut i gamla Råne socken fanns två gårdar på en plats som hette Björkträsk.

– Två bröder från Kölmjärvi gick rakt över skogen och slog sig ned där 1902. Dom hette Nilsson och byggde två gårdar på en stenknabbe.

– Bröderna talade Överkölis, som dom sa. Dom kalla det sörstuon (södra stugan) och nårstuon. Där var väldigt kargt, ingen odlad mark alls tror jag. Man hade den speciella tekniken att strö ut gödsel i stort sett på gården.

När snön tinade bort fick man en stenig slåtteräng som sedan slogs med lie. Där fanns alltså ingen plöjd åker men Gunnar Johansson har prickat in ett potatisland på sin ensamgårdskarta.

– Det var väldigt svårt att göra en karta över Björkträskgården, att pricka in alla husen eftersom där var ganska många hus.

Björkträsk var en stor grund sjö som även kallades Vitträsk. Genom träsket rann en bäck som är en gren av Vitån och man gjorde så småningom en utgrävning i södra änden, sänkte träsket så det blev en hyfsad slåtteräng.

En av sönerna i Björkträsk hette Nils Larsson. Han kallades ”Bjerktrask-Nitj” i Överkalix där han bland annat stod inför tinget för tjuvjakt på älg.

– Han var en färgstark man, säger Gunnar som minns Nils från sin barndom.

Det var nästan fyra kilometer från Björkträsk till Dockasberg där vägen slutade. Dit brukade Nils åka vintertid med sin ren då han skulle ta bussen till Långsel för att handla.

– En kväll åkte jag och grannpojarna med bussen från Långsel till Dockasberg. Gidde Wikström

Joo oo oo licken...joo oo oo licken. Björkträsk-Nils kunde jojka och skämde bort trotjänaren med palt. Tills Joliken en vacker dag blev överkörd av tåget i Avafors.

körde och Björknäs-Nils var med i bussen. Han klev ut med sin ryggsäck, ställde sig där i snön och kylan och ropade rakt ut i mörkret: joo oo licken, joo oo licken...

Ut ur skogen kom en ren – en kraftig tamren som Nils kallade Joliken.

– Nils kom med pulkan över plogkarmen och koppla i renen, så satte han sig i pulkan och det bar av rakt in i skogen. Då fråga jag Gidde Wikström: vars bor den där gubben?

”Nå ibi Björktreske”, förklarade Gidde.

”Vårs ska han?”

”Nå, heim...”

Som sagt, Björkträsk-Nils var ett stort original och han var bland annat känd för att utfordra Joliken med potatispalt. Själv var Nils storsnusare men hade lite svårt för att behålla bussen, minns Gunnar:

– Han la alltid in en snus men jag såg aldrig att han tog ut den. Så det blev lite snus i mungipan också. Så småningom gifte han sig och fick flera barn.

En av sönerna, Axel Larsson, flyttade till Kesasjärv. Liksom sin fader var Axel inte så noga med var och när jakten bedrevs:

– Han hade duktiga hundar och dom drev ofta älgarna till gården. Sedan sålde Axel köttet till en handlare i Överkalix. Det blev populär köttfärs, tanterna trodde det var nötkött.

Mycket var säkert bättre förr – exempelvis gemenskapen och hjälpsamheten bland ”småfolket”. Men många gånger var det fattigt och kärvt och det inträffade många tragedier. Gunnar Johansson har stött på många sådana fall i sin släkt- och bygdeforskning.

– Det var väldigt vanligt med spädbarnsdöd. I Strandforshed exempelvis fanns en familj med åtta barn men bara en blev vuxen.

Infektioner som angrep luftvägarna stod för merparten av sjukdomarna. Det var lungsot men även sånt som i dag anses banalt – småbarn kunde dö av bara en förkylning.

– Något som prästerna inte skrivit men som man kan ana sig till är att sista barnet ofta inte överlevde då en mor fått många barn. Hon var helt enkelt utpinad av alla födslar, alla barn hon burit fram.

I många fall var mödrarna för svaga, undernärda, och då barnet föddes hade det fått för dåligt start i livet.

– Modern hade kanske för lite mjölk och började ge barnet komjölk. Det var absolut inte bra och

Om stigen fått naturhinder av något slag är det bara att ta saken i egna händer.

det har visat sig att oerhört många spädbarn dog av fel kost.

Gunnar har nyligen läst en bok om barnamörderskor i de tre nordligaste länen.

– Det är deprimerande läsning men det är verklighet. Dom var oftast desperata...det var ganska många faktiskt, tusentals barn mördades.

Den som dödade sitt nyfödda barn kunde lämna in nådeansökan till Svea hovrätt, som på 1850-talet för det mesta beviljade nåd. En ny lag trädde i kraft 1864 och då försvann dödstraffet, i stället blev det straffarbete. Det finns kända fall i Rånetrakten, bland annat från Bastusund nära Svanträsk. I det fallet hade förmodligen sociala arvet stor betydelse eftersom både mor och dotter fälldes för barnamord.

– År 1854 dödade modern ett flickebarn som var ett och ett halvt år. Modern blev halshuggen på Marstrands fästning. En dotter som var i 20-årsåldern dödade sedan sitt barn. Det var 1870 och hon fick sitta på Norrmalms kvinnofängelse i Stockholm i sex år.

Gunnar har även forskat om ensamgårdar och människor i socknar som gränsar till Råneå. Exempelvis Svanträsk i dåvarande Töre socken och Dödfiskberg i Överkalix.

– Folk passerade sockengränsen utan att veta

om det. Det var naturligt, många gånger hade dom sina grannar i andra socknar.

Kalle Karlsson i Svanträsk kom från ensamgården Lövberg. Hans fru var från Tallån, en liten by på två gårdar i Överkalix. Släkterna Ahlbäck och Törkvist i Tallån har gamla anor som är unika för Norrbotten.

– Släktnamnet Törkvist härstammar från soldaten Nils Töre som var soldat i Töre 1754–1768. Han var bland annat med om den olycksaliga massakern i Stralsund. Töre var en av de ytterst få som överlevde, nästan hela regementet dog av sjukdomar.

Nils Töre fick flera barn varav en son flyttade till Skatamark. På vägen dit tänkte denne sig ett nytt namn.

– Han hette egentligen Nilsson men bytte till Törkvist då han kom fram. Många som släktforskat har förväxlat det med Törnqvist, i Skatamark finns både Törqvist och Törnqvist.

Även Ahlbäck är ett taget släktnamn. Han var från Kalix, hette Nilsson och kom 1847–48 till bruket i Törefors där han var smedhalva några år och träffade en kvinna.

– Men han fick inte heta Nilsson, på bruket skulle man helst inte ha sonnamn eftersom det var så lätt att förväxla. Där fanns kanske tio som hette Nilsson så han tog sig namnet Ahlbäck.

Det var hårt jobb på Törefors så Ahlbäck knallade norrut efter Töreälven och stannade till på ett antal platser, för att slutligen slå sig ner i Tallån. Detsamma hade Törqvist gjort på andra sidan ån. De kom ungefär samtidigt, 1854–55, och det blev stora släkter båda två.

Några ensamgårdar har Gunnar Johansson fortfarande kvar att kartlägga – sådana som varit svåra att hitta då de ofta byggdes enbart på stenar.

– Tyvärr är berättarna borta, de man kunde intervju. Det blir för mig lite tragiskt faktiskt. Den

gård jag engagerat mig mest i är Långselberg, eller Spik som vi säger i Långsel med omnejd.

Det handlar inte om Spiken som är en annan ensamgård. Den ligger väster om Norriån och kallas även Furudal – det var där man hade omlastning av malmen.

Gunnar berättar entusiastiskt om Spik som ligger tre kilometer från hans egen hemgård i Långsel.

– Där har jag haft mina träningsmarker, motionerat sommar och vinter sedan jag var liten pojk. Gården ligger uppe på ett berg där det inte borde gå att leva och bo. Men

det var en sjö i närheten och det var högt upp så det var tåligt för frost. De första kom dit 1847.

Det var före detta soldaten Olof Johansson-Spik med hustru och sedan bodde folk där till 1937. Gunnar har som vanligt ritat en karta där han prickat in gårdens alla hus men han har gjort mycket, mycket mer.

– Jag har röjt upp hela gården, lagt ner oerhört mycket jobb. Där är en oerhörd blomsterprakt, Spik är en fantastisk boendeplats på sommaren. Otaliga botanister har varit där och registrerat över 80 olika växter. Det är inte odlat utan bara naturliga växter.

Gunnar har haft viss hjälp av skogsvårdsstyrelsen som var där en sommar och tog bort en hel del träd. Ingen byggnad eller grund finns kvar så hur kan man då pricka in alla byggnaderna?

– Man kan se spår av sommarlagård, smedja och så vidare. De riktigt små husen som fårhus är svåra att spåra, inget lämnas kvar. Men 1937 var allt i bruk, sista husen revs på 1950-talet. Mangårdsbyggnaden brann 1947, någon hade slarvat med elden.

En annan övergiven ensamgård i trakten heter Mugglom. Enligt ortnamnsforskaren Pellijeff är namnet en sammansättning av två ord: ”mugg” som är en naturligt utskjutande udde i älven, och ”lomb” som är en utbuktning av en älvfåra.

Det tycks stämma eftersom Tallån kröker kraftigt vid Mugglom. Gården är mycket gammal, äldre än de andra Gunnar forskat om.

– En man från Svartbyn i Överkalix kom dit på 1770-talet. Den släkten växte undan från undan och sedan kom Rensfeldt dit från Kalix med hustru och massor av barn. Han bodde där ett antal år innan

Nybyggarnas efterföljare fick ett värdefullt arv att vårda. Här Iris Lindgren, Inga-Britt Sandberg och Birgit Björklund på sömnadskurs i Långsel.

Kartan är ett spännande hjälpmedel att läsa.

– Man kan inte tänka bakåt, säger Sonja Roos som har många ljusa minnen från Vitådalen.

han avled av gulsot. Delar av den släkten flytta till Långsel, sedan slog dom sig ned i Forshed eller Lappsel som byn först hette. Hela den byn är Rensfeldtare.

Andra Rensfeldtare bosatte sig i Långsel, Tallberg, Dockas, Krokträsk och Kråkhed. Gunnars faster Elfrida, eller Frida som hon kallades, var gift Rensfeldt i Kråkhed.

– I Kråkhed har jag varit många gånger. Redan som knatte fick man följa med dit med föräldrarna. Faster Frida blev änka och fick ta barnen till hjälp.

Frida måste ha varit fantastisk på många sätt och det var dom väl ofta, nybyggarkvinnorna?

– Jo, dom hade ett väldigt hårt liv. Det var ständigt långa dagar med arbete hela tiden och sen med att planera också. Ensamstående kvinnor fick ta på sig mannens uppgifter, att planera för mat och foder till djuren och allt sånt där.

Frida skapade en blomsterprakt utöver det vanliga i Kråkhed men blommor fanns det på många andra ställen i väglöst land.

– I nästan alla gårdar hade man en liten blomstersäng vid väggen. Med tåliga blomarter som klarade torka, frost och så vidare.

En sådan blomma var Gulsporre som kallades ”studenter” och fanns i nästan alla gårdar.

När jag tar farväl av Gunnar Johansson för den här gången tipsar han mig om sin kusin Sonja Roos. Hon är född 1915 och hennes man var bror med Yngve Roos. Yngves kusin Lennart hade bussåkeri och de körde bussen Vilda Västern som jag berättat om i boken *Dit vägarna bär*.

– De körde varje vardag utom torsdag till Överkalix och torsdagar till Luleå, minns Sonja som känner till de flesta byarna i Vitådalen.

– Det har förändrats mycket. Skolan och posten har försvunnit men nog har utvecklingen gått framåt också, man kan inte tänka bakåt.

Sonja Roos har många trevliga minnen från sina besök i ensamgårdarna.

– Jag minns allt från det jag var liten. En gång var jag till Svanaträsk för att hämta en person, det var ett vackert ställe. Jag rodde över storsjön, det som nu kallas Hovlössjön.

– Och att komma till Kråkhed var som att komma till sagolandet. Dom var så snälla där, visste inte hur bra dom skulle göra det. Allt var mycket vackert – naturen och stigarna – det var som trolskt.

En plats utöver det vanliga

En gång varje sommar brukar Harald Rensfeldt besöka Kråkhed. Det var hans barndomshem och ligger mitt ute i skogen. Tack vare mor Fridas gröna fingrar blev gården omtalad för sin blomsterprakt.

Harald Rensfeldt har fyllt 90 och är mycket vigulant för sin ålder.

– Man får vara nöjd med hälsan, säger han då vi närmar oss målet.

Stigen från förr har växt igen och sista biten promenerar vi genom storskogen. Plötsligt ser vi Kråkhed i en öppning mellan träden.

– Lagårm var där i vinbärsbuskarna, det är svarta vinbär som spritt sig från trädgården. Och där var ingången till huset. Vi grävde ut och gjorde en källare med nedgång från farstun.

Ruiner i all ära men nummer ett är fortfarande Fridas trädgård.

– Det är ovanligt mycket blommor i år. Titta på kejsarkronan, den blir högre här än i min trädgård i Långsel. Och här har vi en nyponros, det var mamma som tog hem alla blommorna och buskarna.

Genom åren har Harald kunnat konstatera att skogen tar igen det den förlorat, i synnerhet på gårdstunet.

– Här fanns inte ett träd på 1940-talet. Men titta, här har vi borstnejlika! Den är tvåårig men har överlevt sedan 1945 då flyttlasset gick från Kråkhed.

Favoritträdet var en vacker hägg men den har älgen snaggat. Och den ståtliga rönnen i skogsbrynet håller på att ruttna ned. Plötsligt skiner Harald upp och sätter ned foten på en jämn, kvadratmeterstor sten.

– Det var bron till bagarstugan. Här var skönt och svalt att sitta, ta igen sig då man kom från slåttern.

Högst i rang står mor Fridas brandgula Lilja som i folkmun kallas kejsarkrona.

Konfirmation i Råneå vid förra sekelskiftet. Frida längst tv i andra raden.

Frida var född Johansson i Krokträsk år 1884. Med små medel lyckades hon ge sina barn en dräglig start i livet

Även då världen stod i brand skänkte kejsarkronan tröst. Till vänster mor Frida och Haralds hustru Hjördis. Två fr h Hjördis syster Signe Engman som blev mormor till Peter Englund, ständigt sekreterare i Svenska akademien. I förgrunden Haralds systerson Arnold som är född 1940.

Stenen är kilad som det heter. Tillhörde ett större stenblock någon kilometer från gården och fanns här innan familjen Rensfeldt flyttade hit.

– Renströms som bodde här före oss hade borrarat en massa hål i stenen, på rad. Det var så den fick sin perfekta form. Det var en konst att förstå sig på sten.

Av bagarstugan finns nu bara rester av den raserade ugnen kvar.

– Här bakade mamma tunnbröd, hårdbröd och mjukkakor varje höst och vår. Åtminstone på hösten blandades kokt potatis i degen. Hårdbrödkakorna trädades upp på stänger under kökstaket för att

Kråkhed år 1926. Frv Harald, Ernst, Alma, Selfrid, Aina, Frida, Märta, Edvin och Dagny.

torka. På nätterna kunde man höra hur det knäppte i kakorna när dom sprack och ibland föll någon kaka i golvet med ett brak.

Till midsommar flyttade familjen Rensfeldt alltid ut i bagarstugan. Sommartid stod här en fjärding saltströmming i källargropen, och på glöden i öppna spisen rostade man kaffeböner i kaffebrännaren. Man sov även i häbbret på sommaren och det var skönt, minns Harald:

– Blev det mycket mygg vid midsommartid hade vi rökelse i en järngryta på golvet. Torkade björktickor kunde ge rök i flera timmar och den röken var inte besvärande. Det var mycket sövande när det regnade på spåntaket och när kylan kom på hösten kröp man bara längre ned under fårskinnsvännen.

Av häbbret återstår bara jordkällaren som fanns under golvet, och rester av slipstenen bakom väggen.

– Dom yngre barnen vevade och dom äldre slipade. Ibland kunde vi vara två som vevade.

Många svettdroppar sparades genom att ha vassa redskap. Lien exempelvis användes på en liten odling och en äng vid gården, och framför allt vid myrslätter och bäckslätter vid Tuvbäcken.

I mitten av 1930-talet skaffade man slättermaskin i Kråkhed men höet räckte inte till egen häst:

– I stället lånade vi häst, märren Grållan. Vi hade arbetsbyte med Udden i Långsel.

Som regel hade man två kor samt får, höns och kanin. En sommar hade man en trevlig och intelligent griskuling som påminde om Emils kelgris Griseknoen.

– Han fick vara med oss överallt. Då vi plocka bär åt han upp bären på tuvorna. Men det blev gott fläsk.

På senhösten slaktades något får och någon kalv. Djuret bedövades med ett slag i skallen med en yxa och blodet tappades i en hink.

– Någon av oss yngre fick röra om med en visp så inte blodet levrades i hinken.

Något av de äldre barnen fick hålla fast benen på djuret medan mor Frida skötte om själva slakten.

– Saknades manfolk på en gård fick kvinnfolket ta över såna bestyr.

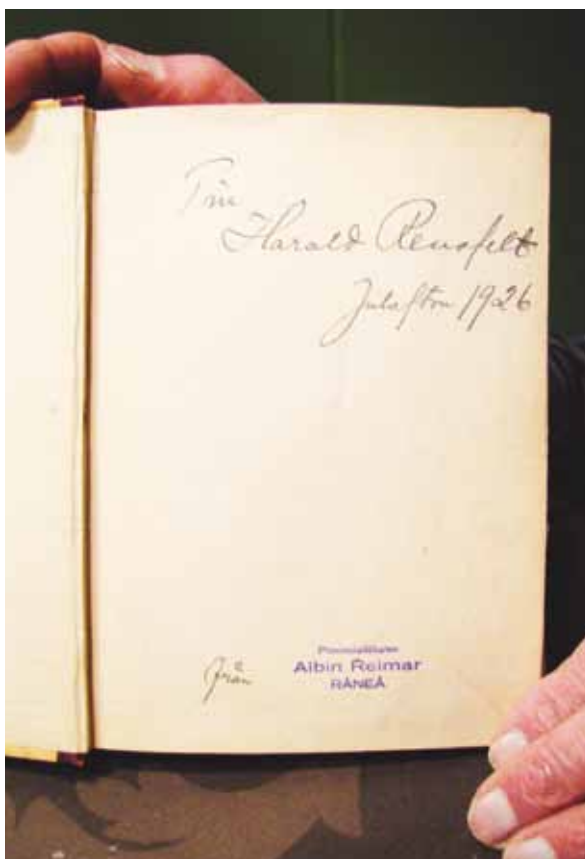
Liksom Frida var äldsta dottern Märta tuff och utåtriktad. Ett exempel på det är att hon i 15-årsåldern var på ett politiskt möte i Råneå där berömda agitatorn Kata Dalström var huvudtalare.

Medan vi värmer varm korv på spritköket berättar Harald att anfadern kom från norra Tyskland till Stockholm. En ättling till mannen blev organist eller kantor i Råneå. Vårvintern 1918 flyttade familjen Rensfeldt från Långsel till Kråkhed.

– Jag är född här...i kammaren. Vi var tre syskon, egentligen fyra. Inge Harald dog i lunginflammation när han var bara två veckor. Aina och Dagny föddes i Långsel, bara jag är född i Kråkhed.

Rosen väcker minnen av nyponsoppa med grädde.

Albin Reimar var på sjukbesök i Kråkhed då han fann att gossen Harald hade läshuvud.

"Fritjofs saga är den bok jag älskar allra mest."

Mor Frida hade dessutom fyra barn i sitt första äktenskap. Maken August Karlsson for till Canada 1911 för att "gräva guld" men dog i tyfus efter sex månader.

Frida gifte om sig med Arvid Rensfeldt och han dog också i tyfus, det var 1919.

– Han var min pappa och jag var bara två månader då han dog, säger Harald med sorg i rösten.

Även Frida och Haralds halvbroder Ernst insjuknade 1919. Båda tillfrisknade men det året måste ha varit som en mardröm för Frida, ensam som hon var med sju barn i åldern två månader till 14 år.

Även andra sjukdomar, som i dag anses harmlösa, kunde få svåra följder på den tiden.

– Jag minns att alla sju barnen i Kråkhed fick påssjuka nästan samtidigt. Då var jag inte gammal, kanske fyra år.

Harald systrar Aina och Dagny fick "engelska sjukan" och medicinerades med stomjolk. Dagny fick även scharlakansfeber, det var 1925. Provinsialläkaren Albin Reimar i Råneå kom på sjukbesök till Kråkhed för att konstatera att det var scharlakansfeber. Dagny internerades på skolhemmet i Melderstein liksom många andra som insjuknade i Vitådalen. Vid sitt besök i Kråkhed blev läkaren Albin Reimar imponerad av gossen Harald. Denne var ju bara sex år men kunde både läsa, räkna och skriva.

– Reimar satte upp fysisiffriga tal som jag fick räkna och det gick bra.

Harald fick även gissa gåtor, en minns han än i dag:

"På vilken sida faller den skjutna haren?"

"Det vet jag inte."

"Jo, på den ludna sidan. Den har ingen annan", sa Reimer och skorrade förtjust på sin skånska dialekt.

Doktorn skickade Harald veckotidningar och till julen 1926 fick Harald en bok.

– Det var Fritjofs saga. Den var signerad av Albin Reimar och är fortfarande i bra skick. Det är den bok jag älskar allra mest.

Skola gick Harald i Långsel. Två första åren i lillköket hos morfar Johannes i "Opistogo" och då bodde han där på veckorna eftersom det var fyra kilometer gångstig till Kråkhed. Inga stigar var så breda att det gick att köra med häst och vagn. Fyra sista åren gick Harald i nya skolan på östra sidan sjön och då färdades han på skidor vintertid.

Albin Carlsson år 1925 innan han emigrerade till Canada. Tre gånger besökte han Långsel, sista gången 1999 då han var 92 år.

Efter att ha varit skogsarbetare och arbetslös blev Albin järnvägare. På baksidan av kortet skrev han till lillebror Harald: "det är rabarber och inte traser vi bär" En annan utvandarkompis, Alvar Larsson från torpet Långseledet, återvände hem efter några år i Canada.

Haralds halvbröder Ernst och Albin fick dra ett tungt lass då Haralds pappa dött.

– Då var dom bara 13–14 år men det var karlaarbete i den åldern. Dom var i skogsdikning, hade ackord och tjäna en del.

Första svåra sommaren kom det en ensam kossa förbi Kråkhed. Kanske sinade de egna korna för gårdsvolket passade på att mjölka kon.

– Jag kan tänka mig att kon var från Krokträsk. Man kände ju igen närmaste grannarnas kor till utseendet. Min äldre syster sa att det var bergkärringens ko. Det var väl förmildrande, kan jag tänka

Harald minns en julafton i mitten av 20-talet. Dörren till köket öppnades och in slängdes en tunnsäck, en jutesäck.

– Det var det enda vi hann se men jag minns att mamma ropade att vi skulle ta fast den som lämnat säcken. Men det hann ingen, givaren var borta. I säcken fanns en tupp och en höna, livslevande. Senare fick vi veta att det var Alva från Lillberg som varit här med julgåvan.

– Nog var det knapert men vi svält inte, tillägger Harald. Mina bröder sköt mycket toppjtäder på vintern. Man vek in huvudet under vingen, vek ihop tjädern som ett paket som fick frysa och sålde den i Råneå.

Förutom att jakten var mycket viktig för mathållningen och ekonomin var den även ett angenämt avbrott från annat arbete för unga pojkar. Det var ont om älg på 20- och 30-talet men desto bättre med småvilt. Jösse jagades oftast utan hund.

– Vi spårade upp haren i legan och drev den. Då var vi två stycken och en av oss agerade hund. Vi kunde även vakta på hare från någon lada på odlingen eller smyga oss på dom.

Fågeljakt bedrevs med hund eller som smygjakt och toppjakt.

– Jakt på speltjäder tyckte jag var trevligast. Men vi jagade aldrig fågel på våarna, framhåller Harald.

Även storasyster Märta var duktig på att hantera skjutvapen. Om det satt en skogsfågel nära gården eller om hunden skällde någon var hon snabbt ute med bössan.

– Men en gång blev det bom och det förklarade hon med att "hä värt för tvärt". Hon kom så nära trädet att det blev för rakt upp till fågeln.

Viktigast för att få in kontanter till hushållet var ekorrjakten. Jakten bedrevs från december till april då skinnen var fullhåriga. Albin var flitig ekorrjägare trots motståndet från morfar Johannes som ville ha honom som timmerhuggare på hemmanet i Långsel.

– Men på våren då postanvisningen kom visade det sig att Albin tjänat mer pengar än dom som gått i skogsarbete. Då ändrade sig Johannes och tog tillbaka det han sagt om att Albin var lat.

Albin i British Columbias bergstrakter. Hemma i Kråkhed hade han varit framgångsrik ekorrjägare.

Många ungdomar från Rånebygd for till USA och Canada. Men allt var inte guld och gröna skogar så en del återvände till hembygderna – dock inte Albin (i hatten).

Albin var först av barnen att flytta från Kråkhed. Det var 1926 då han var 19 år och for till Canada som sin pappa. Första två åren var Albin skogsarbetare i British Columbia. Sedan började han vid järnvägen och där förblev han till pensioneringen. På baksidan till ett kort som han skickade till lillebror Harald har Albin skrivit: "Här ser du två luffare men det är inte traser vi bär, det är rabarber". Harald uppehöll kontakten med Albin genom alla åren och besökte honom i British Columbia. Tre gånger under sin levnad kom Albin hem till Långsel, sista gången 1999 då han var 92 år.

Medan kaffet klarnar fortsätter Harald Rensfeldt att berätta om livet i Kråkhed.

– Det var viktigt att ha vackert om-

kring sig och Kråkhed blev berömt för sina blommor. Mamma hade köksväxter också, särskilt spenat men även gräs- och charlottenlök. Spenatstuvning var gott.

– Vi hade hallon, jordgubbar och svarta vinbär – en ruta med smultron också. Alla odlingar måste vara instängslade med sniahagar.

Torra somrar kunde det vara mycket jobb med att bära vatten från brunnen till Fridas odlingar. Potatisland hade man först på "berrigärden" uppe i berget men det flyttades till åsgärden hemmavid, havre odlades också.

Kråkhed var ett så kallat bolagsställe under Munksundsbolaget.

Har man sett – Nalle har varit på besök i Kråkhed!

– Vi hade 50-årigt servitut. Fick ta sju träd i genomsnitt per år till sågen som vi hade här. Vi fick även ta virke till lador och stängsel, och hässjevirke.

Harald och de andra kråkhedsborna tyckte att stället låg centralt.

– Vi hade ju bara två kilometer till Torpet, två till Renheden och två till Lillberg som var översta gården i Bjurådalen. Vi brukade vara upp till Lappselberget och se midnattssolen, och där hade vi ett litet potatisland också.

Det finns ingen sjö i närheten av Kråkhed men det fanns andra plusfaktorer som gjorde gårdsstället attraktivt.

– En stor fördel var att det är frostfritt till sent på hösten. Många höstar var potatisblasten grön vid upptagningen.

Mor Frida insåg dock att Kråkhed inte var ett alternativ att satsa på vad exempelvis jordbruket beträffar.

– Hon brukade säga att "när ungarna blir stora, då flyttar gåsamora". Så skedde också – vi flyttade ut i livet allt eftersom vi växte upp.

Vid det här laget har Kråkhed varit öde i 64 år. Mangårdsbyggnaden timrades ned och flyttades till Krokträsk där den blev fritidshus. Då Harald byggde eget i Långsel 1946 använde han timmerträdet från servitutet, och även uthuset tog han med sig från Kråkhed. Efter att ha varit

Av sin mor har Harald ärvt gröna fingrar och hemma i Långsel får han kungsliljan att sucka av välbehag

sogsarbetare, flottare och byggnadsarbetare jobbade han som virkesmätare till pensionen. Hustrun Hjördis dog 1992.

Hela livet har Harald varit intresserad av blommor. De gröna fingrarna han ärvt av mor Frida har kommit till flitig användning hemma i Långsel.

– Jag är extra stolt över att ha kungslilja. Den luktar så fantastiskt gott då den blommar.

Blomsterprakten hjälper Harald att minnas sina rötter. Mor Frida (som var född Elfrida Johansson i Krokträsk, uppväxt i Långsel och som bodde i Strandforsell under giftermålet med August) ligger honom förstås särskilt varmt om hjärtat.

– Mor var, det tror jag mig förstå, en stark kvinna som inte lät sig nedbrytas av sorger och motgångar.

Frida levde för att kunna uppfostra sina barn och med små medel ge dem en dräglig start i livet.

– Och jag anser nog att vi klarat oss bra i livet även om det inte burit till höga poster i samhället. Och om så varit är det väl inte säkert att vi varit lyckligare.

På köksväggen hos Harald i Långsel hänger en trätallrik där en kringresande konstnär målat barndomshemmet och bagarstugan.

– Vi hade varsin tallrik och det här var min storasyster Ainas.

På övervåningen finns en vacker så kallad Amerikaklocka:

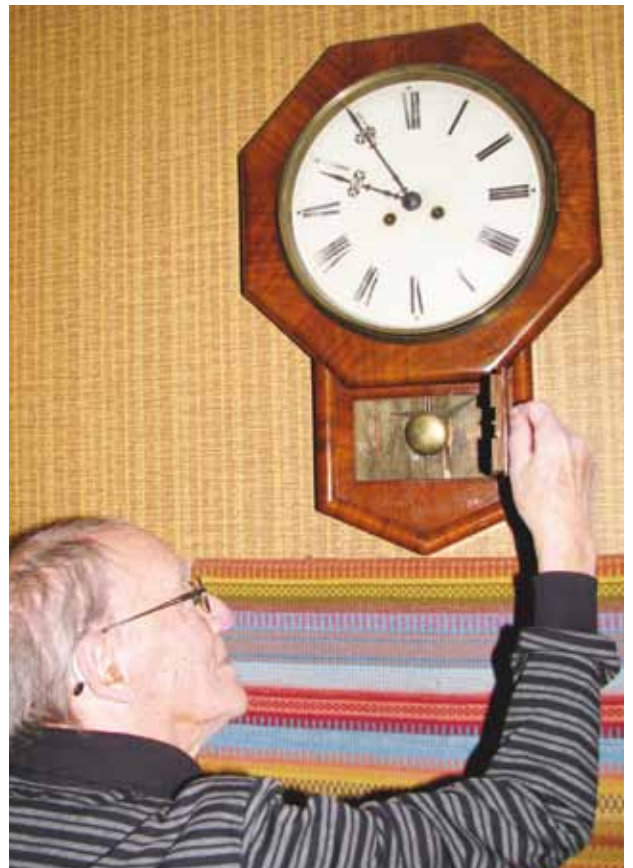
– Den är från Svanträsk, jag köpte den på auktion. Klockan har skilda fjädrar för gången och slaget, alltså urverk och slagverk

Förr om åren brukade Harald besöka Kråkhed med barnbarnen Ingela och Jonas från Luleå.

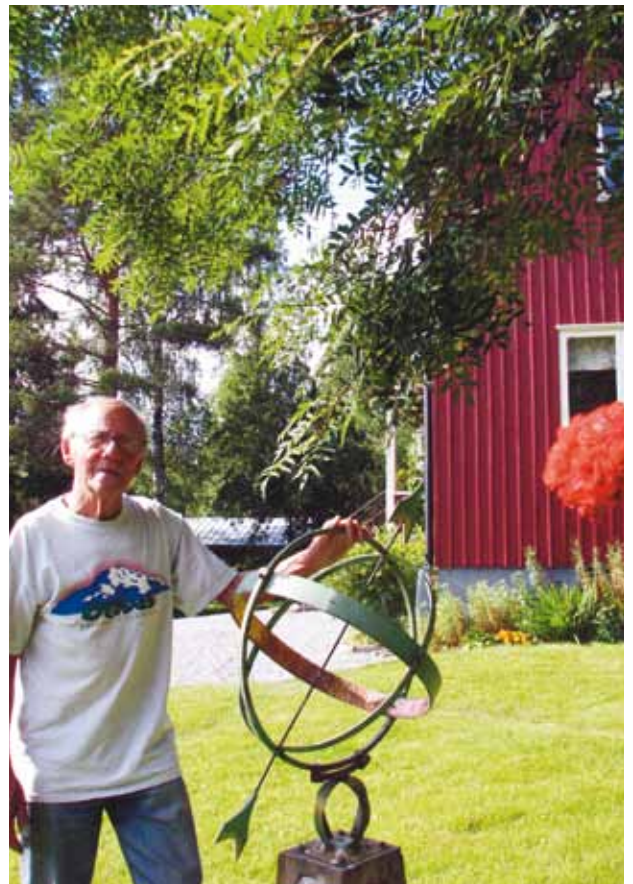
– Dom tyckte det var roligt att vara med morfar. Numera går jag upp till Kråkhed varje sommar mest för att se blommorna.

Men varför heter det Kråkhed?

– Ja, det är märkligt. För då vi bodde här såg vi aldrig en kråka, däremot skator och svalor.

Amerikaklockan är från Svanträsk men minner även om utvandrarerna från Kråkhed.

Harald har förmågan att njuta av det som varit och är – och att se framtiden an med tillförsikt.

En sliten grimma

Nog trodde jag mig förstå betydelsen av barnrikedom – men det var innan jag hörde talas om Magnus Ek i Njallats. Han hade 24 barn eller åtminstone 23!

Erik Magnus Ek var född 1845 i Forsträskhed. Han hade två eller tre fruar – med vilka han fick 23 eller 24 barn.

Gården Njallats ligger längst upp i Vitådalen, i nordöstra hörnet av Bodens kommun.

– Där bodde redan 1810 en lapp som hette Triumf, berättar bygdeforskaren Gunnar Johansson.

– Njallats var ett tillhåll för lappar. Dom hade en nåjd och stenar som dom brukade besöka, stenarna finns väl fortfarande kvar nånstans där i skogen.

På 1860-talet flyttade nybyggaren Magnus Ek till Njallats.

– Familjen Ek blev den där jättefamiljen. Han sa själv att han hade 24 barn men jag har bara hittat 23.

Det var naturligtvis mycket jobb med den släktforskningen, men givande:

– Magnus som var en kraftkarl hade två hustrur. Tretton barn blev vuxna och man har varit 78 kusiner från Trelleborg till Kiruna. En kompis till mig är bland dessa, han heter Olav Engman och bor i Tallberg, tipsar Gunnar Johansson.

Sagt och gjort, till Tallberg beger jag mig nu tillsammans med Harald Rensfeldt från Långsel. Haralds svärfar Arvid och Olavs pappa Sven Engman var syskon. Det blir en mycket trevlig och givande dag i Tallberg. Medan Olav gräddar våfflor berättar hans hustru Sibylla om sin bakgrund:

– Jag är från Lilla Näverberg. Gårdsstället ligger på en backe

Olav Engman är en hejare på våfflor...

...och på att skulptera i trä.

I dessa moderna tider är det enkelt för Sibylla och Harald att förflytta sig till gamla tider.

Svanaträskstolen har sådan patina att den skulle göra succé i Antikrundan.

och det var bara sten. Min mamma Vendla brukade säga att ”hin skå äingen bao, dji ne at läppan å reinan”.

Det är Rånebondska och betyder ”här ska ingen bo, ge det till lapparna och renarna”.

Det var ofta kärvt och fattigt att vara nybyggare – en viktig anledning till att det blev Amerikafeber. Fyra av Sibyllas farbröder från Lilla Näverberg emigrerade till Canada och USA: Sven, Felix, Ego och Edvin.

– Dom blev skogsarbetare i British Columbia, det var det dom kunde bäst. Sven för först, han hamnade i närheten av Anchorage i Alaska. Edvin var bara 17 år då han för.

Sibylla Engman har minst tusen gamla bilder av människor och gårdar i Vitådalen med omnejd.

– Jag har börjat besöka gamla platser och samla gamla bilder. Jag är intresserad av allt som är gammalt.

Det är fantastiska bilder med människor som Harald och jag får bekanta oss med på hennes dataskärm. Till exempel Stor-Axel Johansson från Ud-den som med hustru och barn flyttade till Canada. Stor-Axel var känd för att vara smugglare. Det sas att han emigrerade för att komma undan polisen.

– Jag har varit i British Columbia och sett första kojan dom bodde i. Axel var affärsman och sönerna blev framgångsrika – en var farmare och en hade bärgningsfirma.

En fin bild från Bastusund har också en liten historia att berätta.

– Jag fick den av Martin Drugge, han och hustrun Elsa var de sista som bodde där. Och här är jag i mammas mage, tillägger Sibylla med glädje och stolthet i rösten.

På en annan gammal bild ser vi skolbarn på examensdagen i Melderstein. De poserar stolta bakom skolbussen med saker de gjort i slöjden. Vackert och ändamålsenligt hantverk var vanligt förr i tiden, exempelvis i Svanaträsk. Då ensamgårdens bohag gick på auktionen i Forshed på 80-talet var Sibylla Engman med och fyndade:

– Jag köpte Edla Karlssons fiol och fyra narade stolar som var blåmålade.

I den stol Olav Engman andäktigt visar upp avspeglar sig Svana-Kalles tålmodiga och skickliga händer. Själva var Olav skogsarbetare åt Domänverket innan han sadlade om 1967:

Stor-Axel tog det säkra före det osäkra och emigrerade. Här i British Columbia tillsammans med sin andra hustru.

IS Lyrans A-lag i mitten 1960-talet. Bakre raden fr v Bertil Johansson högerhalv från Tallberg, Sigurd Persson vänsterback Talljärv, Stig Henriksson högerytter Talljärv, Bert Persson center Talljärv, Kjell Lindfors högerinner Granträsk, Alf Persson vänsterytter Talljärv. Knästående fr v Alvar Eriksson centerhalv Tallberg, Göran Johansson högerback Tallberg, Börje Johansson vänsterinner Talljärv, Olav Engman målvakt Tallberg, Hasse Henriksson vänsterhalv Talljärv.

– Vi var 40 man i början på 60-talet men 1970 hade maskinerna tagit över. Alla jobb försvann. Olav blev orgelbyggare i Gammelstad och Sibylla jobbade för Pingstkyrkan i Luleå. Anders Grönlund på orgelfabriken råkade se ett lodjur som Olav snickrat.

– Grönlund tyckte då att jag skulle göra figurerna till orgeln i Norrfjärden. Dom figurerna var kopior av figurerna i Övertorneå kyrkorgel. Dessa hade i sin tur snidats av Mårten Redtmers som även snidat figurerna på regalskeppet Vasa. Jag gjorde även en del figurer till Tyska kyrkan i Stockholm.

Att här bor en skicklig skulptör och jägare förstod vi redan i farstun där ett lodjur välkomnar besökaren. En gång hade Olav den imponerande skogskatten på kornet.

– Jakträtt hade vi inte, det hade jägmästaren. Men vi jagade där vi visste att det fanns vilt. Jag har jagat sedan jag var 15 år och aldrig träffat på en myndighetsperson i skogen.

Förr var Tallberg känd som en kronotorparby av stor betydelse.

– Vårt kronotorp timrade pappa upp och vi hade som regel två kor, högst tre. I byn fanns nio kronotorp, Domänverket byggde fem nya på 50-talet.

Kronotorparna skulle göra 130 dagsverken i den mån det fanns arbete; huggning, körning, dikning och så vidare.

– I Forshed var det bönhus som gällde, i Tallberg Folkets hus, säger Harald Rensfeldt med ett leende. Så småningom fick Tallberg sitt bönhus och skola hade man sedan länge.

Då Olav och Sibylla växte upp sjöd det av aktiviteter i byarna.

Karl Björklund och hustrun Vendla med Sibylla i magen, året är 1937.

Tänk om man hade fått träffa sina föräldrar igen.

Skidåkning var i ropet och skidskytte nummer ett i Tallberg med omnejd.

– Vi var i topp i Norrbotten, hade jättebra skidåkare och skyttar. Det kunde vara 130 deltagare då vi hade tävling i byn. Rönnlundarna från Kølmyrholm hade alltid något roligt att komma med.

Stolta idrottsällskapet Lyran var en sammanhållande länk.

– Vi hade två fotbollslag, A och B, berättar Olav som var målvakt i A-laget.

Att skolläraren Sten Steinholt var den som startade IS Lyran var nog ingen tillfällighet.

– Det var han som ivra opp Mora-Nisse Karlsson att börja åka skidor, det skriver Mora-Nisse i sina memoarer. Sten Steinholt var sträng men en bra lärare. Konst, idrott och sång var hans största intressen, jag fick alltid goda betyg i sång och teckning. Kan man inte teckna är det svårt att skulpturera.

Efter 35 år i Gammelstad flyttade Olav och Sibylla hem till lugnet i Tallberg. I snickarboan växer den ena skulpturen efter den andra fram ur Olavs känsliga händer.

– Det är roligt att ha något att göra då man är pensionär och snickrat har jag ju gjort sedan jag var liten. Jag får alla möjliga beställningar. I julas skulle en Göteborgare ha en hare som rökte pipa, säger Olav med ett stort leende.

Personligen tycker jag att många av hans skulpturer är i klass med Döderhultarns. På en ser man Sibyllas mamma Vendla Björklund mjölkandes en ko.

– Mamma var bara 18–19 år då hon kom från Tolk, som Död-fiskträsk kallades. Tänk om man fick träffa mamma och pappa.

Nog är det Döderhultarklass på Olavs skulpturer.

Gustav och Selma Bergenstråhle från Norriån. Selma var dotter till Magnus Ek, övriga fyra döttrar i första giftet dog i barnåren.

Alf Eks mamma Anna var ett av Magnus sjutton barn i andra giftet. Anna gick skola i en bagarstuga i Rikti-Dockas och gifte sig med Frans Johan Blomkvist i Långhedsberg, Söriån.

Mamma Beda och morfar Magnus väcker varma känslor. Men det är knappast troligt att Nallašn skulle ha trivts i slips.

Bastusundskidan är en av de äldsta som finns bevarade i Sverige. Här Harald Rensfeldt med repliken i Forshedsgården.

Ibland gör Sibylla och Olav utflykter till intressanta platser i trakten. I somras var Sibylla till Njallats. – Det var gripande att se. Det har inte vuxit igen ännu så man kan se gårdstunet, föreställa sig hur man levde.

Olavs morfar Magnus Ek var laestadian vilket kan förklara att han fick så många barn. Alf Ek som

är född 1921 i Dockasberg har berättat för mig att hans farfar Kalle och Magnus Ek var kusiner.

– Magnus hade tre fruar och strax efter att sonen Elof föddes 1908 dog mamman. Min farmor Johanna som var barnmorska tog då hand om Elof som fick bo i Dockasberg.

Magnus Ek kallades Nallaśn och var född 1845. Sibylla Engman visar mig en bild av Nallaśn där han bär slips:

– Han gillade inte slips men fotografen har ritat dit en slips. Olav skulle helst vilja ha en bild där morfar inte hade slips.

Magnus Eks första hustru Stina Maja var från Lappsberg, på södra sidan av älven.

– Vi var dit och tittade i fjol. Husgrunden var kvar, och fästet till flaggstången. Det stod kvar som en tennsoldat, med en gran mitt i, berättar Sibylla.

Nu är det dags att ta farväl av Tallberg för den här gången. Innan jag åker hem till Kalix guidar mig Harald Rensfeldt i Forsheds bygdegård. Jag har nämligen bett att få se repliken av skidan som hittades i Bastusund på 1930-talet. Originalen som förvaras på Historiska museet i Stockholm är en av landets äldsta och bäst bevarade skidor.

När jag två månader senare återvänder till Engmans i Tallberg har jag på biltaket skidor av modernare snitt. Olav har lovat följa mig till Njallats och dit plogas ingen väg vintertid. Men första biten finns det bilväg och nu berättar Olav om mamma Beda som var född 1898 i Njallats.

– Mamma sa att dom hade mat och inte behövde svälta. Men ont om kläder hade man och skorna fick man låna av varann.

Vi gör ett stopp vid Renoträsket för att släppa av min son Nils som ska provpimpla öring. Här har vi många gånger passerat utan att ana att det bott folk vid sjön

Olavs morbror Frans bodde vid träsket sedan han hade flyttat ut från Njallats.

Det var fyra kilometer från Njallats till Renoträsk där det fanns skola och dit gick Olavs mamma längs stigen varje

Att spåra går som en dans då man är på väg till sina rötter.

Närmaste ladan låg inom synhåll från torpet men ofta hade man flera kilometer till myrslåttern.

Dasset tillhör torpets ursprungliga byggnader.

Sjutton av Njallatsbarnen var födda på 1800-talet men åtta dog före sekelskiftet.

dag. Någon skolgång att tala om blev det dock inte för Bedas bröder.

– Pojkarna skolkade, var i skogen och jagade i stället. Mamma sa att dom började jaga redan då bösskolven slog i marken. Hon skämdes över bröderna som inte hade tid att vara i skolan på grund av jakten. Men alla lärde sig läsa och skriva.

Jakt och fiske var ett måste för att kunna överleva i väglöst land.

– Köttet och fisken var viktig, särskilt för stora barnfamiljer. Mausern kom 1896 och det fanns tjäder överallt. Mamma berättade bland annat att Magnus sköt en tjäderhöna med lodbössan från bron.

Morfar Magnus var väldigt stark och vig. Att han bland annat kunde kränga båda fötterna bakom huvudet har Olav fått veta av mamma Beda.

– Dom blev som små björnar allihop i familjen. Pojkarna och flickorna var korta och kraftiga, det var min mamma också.

I dag är det fint skidföre och snart skymtar husen i Njallats mellan träden. Den ursprungliga mangårdsbygganden är borta sedan länge och ersatt av ett relativt modernt bostadshus. Olavs pappa Sven och mamma Beda bodde här ett par år i början av 1920-talet.

– Det var sedan dom gift sig och fått två barn. Gertud och Ethel, båda är döda nu.

Leonard och Helga Eriksson från Grankölen köpte stället som sedan övertogs av Emil och Helga Johansson med barn. De bodde här till början av 60-talet då Njallats blev öde. Dasset och uthuset är de enda ursprungliga byggnaderna som finns kvar. Vi tittar in i dasset som är från

Tänk, här har mamma suttit!

Att hålla bort snön var nog inte heller något latmansgöra.

1800-talet och har bekvämt framåtlutande brinka.

– Nog är det fantastiskt att dasset står kvar. Och tänk, här har mamma suttit, säger Olav nostalgiskt då han provsitter skapelsen.

Man hade åker nära gården och myrslätter vid bäcken. Som mest hade man fem kor och häst ibland. Mjöllet malde man själv i en kvarn uppåt Mainikbäcken men myndigheterna plomberade kvarnen under första världskriget – det skulle vara koll på livsmedlen.

– Men då gjorde man sig kvarn vid Orrträsket. Den kvarnen var okänd för myndigheterna och man tjuvmalde.

Att sparsamhet var en dygd framgår bland annat av urgröpta hål i uthusväggen. Man provsköt lodbössorna, karvade ut kulorna och stöpte om dem. Att det inträffade många tragedier var mer eller mindre oundvikligt i en så stor barnfamilj.

Nio barn nådde inte ens 15 års ålder, två av dem avled i olyckor:

En piga råkade trampa på en femmånaders pojke

Man karvade ut och stöpte om kulorna på lodbössornas tid.

"En sliten grimma hänger i mitt stall..."

som låg i ett varmt hörn vid öppna spisen. Han fick så svåra skador i bröstet att han senare avled.

– Nallaśn blev väldigt ledsen och arg då han kom hem och barnet var skadat. Pigan fick sluta.

Ett flickebarn på tre och ett halvt år brändes ihjäl under lek. Hon snurrade runt stången i samma spis men tappade taget och föll i elden. Mamma Beda berättade mycket om livet i Njallats som innehöll många ljusa stunder också. Det var något som hon själv var ett bra exempel på, tycker Olav Engman.

– Mamma sprang hela livet, hade alltid bråttom. Och hon var jättebra på att sjunga, hon sjöng och arbetade med glädje.

Innan vi lämnar Njallats tar vi en sista runda vid uthuset. Inkilat vid ena knuten hänger ett rostigt föremål – en sliten grimma.

Skogens söner och döttrar

Var har dessa Skogens döttrar lärt sig dansa? Svaret får vi i nybyggarlandet norr om Överkalix. Med på nostalgitrippen är systrarna Henny Lundbäck och Hellen Hökfors som växte upp på nybygget Pilkver, samt Artur Ek som har rötterna i Östra Stråkan. Strax före vägskälet i Lomträsk pekar Henny ivrigt mot skogen:

– Där dansade vi, det var en dansbana där nånstans!

Det är en härlig försommardag och mina medresenärer blir som unga på nytt i skogen. Väl framme i gläntan blir minnena levande som aldrig förr.

– Jag glömmer aldrig när vi stod här på rad, flickorna. Jag var yngst och så rädd att jag skaka då jag blev uppjuden. Och tänk, nu är jag 88 år, säger Henny med sitt förtjusande leende.

Även lillasyster Hellen var med då Habes från Bränna spelade och sjöng ”Jag ska ta morfar med mig ut i kväll”.

– Jag är sex år yngre än Henny men var tidigt utvecklad. Då jag var fjorton såg jag ut som vuxen och jag fick Anette då jag var 18.

Vid det här laget har Hellen och Henny både barnbarn och barnbarnsbarn och det har även Artur Ek som snart fyller 85. Han verkar blyg och samtidigt förtjust då systrarna från Pilkver lutar sig mot honom från var sin sida, numera är det ju demokratisk dans som gäller.

– Jag tyckte om att dansa tango. Knus-Algot, Algot Johansson från Lomträsk, brukar spela dragspel och sjöng ibland. Han bodde där i vägskälet, berättar Henny.

Leende påminner hon sig en dans då hon blev uppjuden av Pojmis-Axel som var en talför kavaljer.

Tänk när flickorna stod här på rad! Det var för 70 år sedan men nog tackar Henny och Hellen ja till en svängom med Artur.

Första nybyggarna kom hit i mitten av 1700-talet. Fågeln eller lomben, utvidgningen av Pilkån, har gett byn dess namn.

nehållet var en drivande kvinna, en framåt och duktig kvinna.

På backen efter dammen i Västra Lomträsk finns en gammal nedlagd butik. Den väcker minnen till liv hos Artur Ek men han rycker förgäves i dörren:

– Jag var här i affären då jag var tolv år. Vi gick raka spåret från Stråkan, det var över en mil. En farbror till mig, Elias Ek, var gift med Ester Nilsson i Forsgården.

– Hit till Forsgården flytta en kvinna från Rönsjärv. Hon kallades Rönskjellinga, tillägger Hellen. Denna bydel i Lomträsk kallas Vestadil vilket betyder väster om sjön. I en av gårdarna bor Tage Nilsson som är född 1930 och har många minnen från nybyggerland. Här hemma rödfärgar han nu ett uthus men i Rönsjärv på åttiotalet var han i rivartagen.

– Jag köpte och rev alla husen i Norra gården. För att ta mig dit körde jag med traktor över kavelbron som är från 1600-talet.

Nedlagda butiker kan ses som monument över de goda åren i mitten på förra seklet.

– Det var månsken och Axel kunde säga fräcka ord. Han sa “mano hä fai bollhara” (månen har fått bollhår/könshår). Då jag tala om det för mamma sa hon ”läst pojmsisen vara din å” (behövde pojmsisbon vara där också). Axel var ekorrjägare och var ofta hos oss i Pilkver. Han uppvaktade Helga men mamma tyckte det var dumt att han tala så fult.

I bilen fortsätter Henny och Hellen att berätta om ungdomsårens trevliga människor i metropolen Lomträsk med omnejd.

– Här på knusen bodde Knus-Johan och Knus-Oskar. Dom var gammalgossar och höll reda på oss ungdomar. Algot och Ada Johansson hade militärkafé på Knusen under beredskapen. Ada som var från Rå-

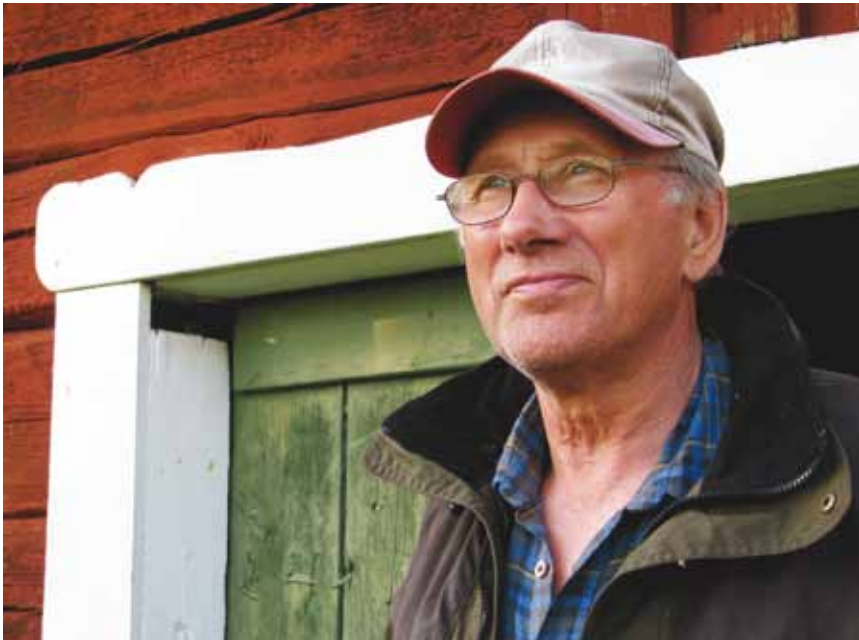
nehållet var en drivande kvinna, en framåt och duktig kvinna.

I Lomträsk bor det i dag 84 personer varav hälften på denna sidan sjön. Ensamtgårdarna och byarna längre norrut är avfolkade.

– Min fru Haldis är från Lomben och där har det varit öde i tio år nu. Haldis är äldst av elva systrar och hon gick sommarskola i Rönsjärv, berättar Tage.

På andra sidan vägen i Vestadil bor Hennys och Hells storebror Helge Larsson. På hedersplats i vardagsrummet hänger ett gammalt fotografi:

– Det är våra föräldrar Hilda och Oskar Larsson hemma i Pilkver. Dom fick nio barn och nog hade dom det jobbigt. Vi hade fyra kor, häst, får och höns. Slog gjorde vi med lie, även flickorna var med.

Yngste sonen Börje har fört arvet vidare och ser till att Pilkver förblir en oas i skogen.

Inga-Britt växte upp på ett kronotorp och var hembitråde då hon träffade sin Börje.

Helge som snart ska fylla 86 följer med oss den dryga milen till barndomshemmet i Pilkver. Här fanns tre gårdar och platsen har förblivit en oas mitt i storskogen, tack vare Börje Larsson som är yngst i syskonskaran och hans hustru Inga-Britt. De bor sedan länge i Luleå men har rustat upp Pilkver, vistas här från början av maj till slutet av september och stormtrivs med alla svalorna som häckar under takåsarna.

– Vi såg att svalorna hämta lera halvvägs till Lomträsk. Därifrån tog vi lera, såg till att byggnadsmaterialen finns här.

Gårdsstället heter Bäck i officiella handlingar men för ortsborna har det alltid varit Pilkver, troligen efter berget Pilkkavaara.

– På alla kartor står det Bäck men vi säger Pilkver. Åtminstone då vi pratar med Överkalixbor, säger Börje som tror att namnet har samiskt ursprung.

Första nybyggarna hette Johan och Elisabeth Enman och var från Nederkalix. De kom 1858 via Storbäcken där sågverket liksom skogen vid Pilkver ägdes av bolaget Bergman & Hummel. År 1874 flyttade Enmans till Jänkisjärvi och samma år fick Pilkver sitt andra nybygge, där Oskar och Hilda Larsson så småningom blev åbor med nio barn. Fyra av dem är på plats denna soliga dag då berättelserna avlöser varandra.

– Här fanns en timrad gärdsgård. Den var två meter hög för att hindra skogshästarna från att komma in på gården.

– Vi brukade ha plåtaskar med stenar i för att skrämja bort hästarna. Det var ofta 15–20 hästar i hoparna.

Detta väcker barndomsminnen hos Artur Ek som bodde någon mil längre västerut, i Stråkan vid Kalixälven:

– Vi hade hästar i skogen sommartid och jag minns att vi förlora tre. En häst hade blixten slagit ihjäl, en hamnade i en kallkälla och en trodde dom att björnen tagit.

Björn finns det fortfarande gott om i trakten. I våras såg man spår efter en stor rackare vid Pilkver och för ett antal år sedan fick Börje Larsson en oförglömlig upplevelse:

– Jag börja villa pissa halv tre på morgonen och steg upp. Först hörde jag att det var något som sprang här utanför. En älg trodde jag men då hörde jag hur det vråla. Björnen stod på bakbenen innan den sakta sänkte sig ned på alla fyra och lufsa i väg.

Jakten var ett måste för nybyggarna och den bedrevs lika ofta utanför som innanför lagens rämärken. Tjäderspelt innebar mycket kött på bordet, påminner sig Henny:

– Minns du Helge då vi snara på skaren, vi fick säckvis med tjäder.

Gårdstunet i Djupdal berättar om odlarglädje och skönhetsörst men även om de kärva villkor som nybyggarna brottades med vid polcirkeln.

– Jo, och vi snara 52 orrar på två dygn. Och tranor sköt vi på hösten.

Helge minns då man fick besök av två kronojägare från Korpilombolo och Övertorneå.

– Dom gick i höladan och stötte med högafflarna men hitta ingenting. Man hade hittat en slaktplats och spären gick hit. På gårdsplanen låg det älgskånkar som hundarna hade fått.

Som tur var hade Lill-Kalle från Lomträsk kommit och förvarnat om att kronojägarna var på väg. Henny skrattar gott vid minnet:

– Då skynda sig mamma med älgkött till algropen i utedasset, där i gropen slängde hon köttet. Vi hade ofta älgkött i vedbon där man grävt en grop i marken. Kronojägarna titta på pappas gevär och fråga: dräper den här? Jo, nog gör den det, svara pappa.

Mamma Hilda var född 1896 i Lillsel och om någon har förtjänat epitetet Skogens dotter så var det hon. Pilkver tillhörde gångstigarnas land och närmaste affärer fanns i Lomträsk och Mjölaskatan, dit det var närmare milen enkel väg. Så småningom blev cykeln vanlig och till Ansvar vid Jockfall byggdes fin cykelväg för skogsarbetets skull.

– Jag var 18 år då jag köpte min första cykel, minns Henny. Mamma lärde sig också cykla, sa att nog ska jag lära mig cykla även om ji sko dåi (om jag ska dö). Hon träna på natten när ingen såg på och nog fick hon blåmärken när hon föll, men cykla kunde hon på morgon.

Då man skulle till Lomträsk for man ofta två åt gången. Turades om att cykla – lämnade cykeln och gick tills man blev upphunnen igen.

Till skolan i Allsjärv var det 12–13 kilometer. Där fanns ett skolhem där de äldsta syskonen bodde hela sin skolgång.

– Självt fick jag bo hos storasyster Helga från andra klass. Hon bodde i Allsjärv och jag var hem till Pilkver en gång i månaden ungefär, gick längs stigen och åkte skidor på vintern, minns lillebror Börje.

Pappa Oskar var från Posjärv och dit var det ännu längre. Men det var bara att knata på längs stigen då man skulle hälsa på farmor. Först i början på 50-talet skaffade sig de äldsta sönerna motorcykel.

I den vevan kom Artur Ek första gången till Pilkver; i sällskap med Vilkos-Edvin och Emma och med hustrun Ally på bönpallen.

– Det var en midsommarafton och Artur och Ally var så nyförälskade, minns Hellen. Självt hade jag två små flickor och höll på att baka.

Eldfaran gjorde att man bakade på nätterna då det var fuktigare, tillägger Henny:

– Vi hade ju sticktak på husen och dom var som fnöske. Jag minns att man stänkte vatten på taket då vi skulle baka. Och man elda bara med björkved efter att först ha tagit bort nävret.

Nybyggarlandet befolkades för att förse bolagen med råvara.

– Det är otroligt vad det rymdes folk förr. Här i huset bodde ofta kronojägare och annat skogsfolk, folk sov skavfötters och på golvet.

Skogen gav karlarna arbete och därmed viktiga kontantinkomster till familjen.

– En kompis till mig fick cancer. Man vet inte vad det berodde på men han jobba med hormoslyr, minns Helge.

Mesta virket flottades på Pilkån som börjar i Jock-Alsjärv vid Korpilombolovägen. På sin drygt fyra mil långa väg flyter ån genom Lomträsk, Allsjärv och Grundträsket innan den mynnar ut i Kalixälven vid Bränna. Helge började flotta 1940 då han var sjutton år.

– Första året var jag med och byggde dammen i Pilkån. Man drog telefonlinje från Jock-Alsjärv för att kunna meddela då man släppte timret därifrån. Det var bara en tråd som var tre mil lång och det fungera inte så man hade kurirsystem i stället. Det fanns även en damm i Rönsjärv men den bäcken strömma norrut till Limingoån.

Helge och lillebror Börje var med i flottningen till 1954 då den lades ned på Pilkån. Tjugo år tidigare var här stor dramatik i samband med flottningsstrejken som nästa avsnitt handlar om.

Men nu fortsätter vi nostalgiresan i nybyggarland. Henny och Hellen blir kvar hos Inga-Britt medan vi gubbar tar skogsvägen mot Rönsjärv. Första anhalten blir Djupdal, en knapp mil norr om Pilkver och en kilometer väster om Rönsjärvs sydända.

– Här har varit som ett paradiset. Förr var här också jättefin utsikt mot tjärnen. Det är otroligt vad naturen kan ta igen, och hur fort det går, konstaterar Börje.

Eftersom tjärnen heter Per-Olstjärnen fick stället heta Perschos på Överkalixmål. I dag finns inga byggnader kvar men liden där gårdstunet låg överträffar alla mina förväntningar när det gäller skönhet och atmosfär. På senare år har här funnits gott om huggorm men i dag ser vi inte en enda zigzagmönstrad gynnare, däremot massor av daldockor som är på väg att få sin vackraste guldgula färg.

– Här var stugan och där bakom lagårn, säger Helge och efter att ha beundrat en jordkällare med näver som innertak kommer vi till en grann björk omgärdad av en stor stengrund.

– Det var här man timra upp en ny mangårdsbyggnad. Jag såg huset när jag var lillpojke, dom hade fullt med lövkärvar där till fåren. Man gjorde inte huset färdigt utan sålde timringen till Allsån där det blev bönhus för Filadelfiaförsamlingen. Nu är det bostadshus, man såga upp timret.

Nybygget i Djupdal skattlades med 40 frihetsår från 1859. Förste nybyggaren Henrik Westerberg kom hit 1861 men han fick inte lagfart och familjen blev inhyses i nio år innan man flyttade härifrån. För att få veta mer om nybyggarlivet i

Idag har berguven tagit över.

Asta Johansson har alltid varit stolt över nybyggarna i Djupdal och gullvivan vårdar hon ömt.

I häbbret i Västra Rödupp finns timmer med Djupdals bomärke. Astas morfars far timrade först upp häbbret i Mjölaskatan där hennes make Kurt har sina rötter.

Djupdal har jag besökt Asta och Kurt Johansson i Västra Rödupp. Asta som har rötterna i Djupdal börjar med att berätta att Henrik Westerberg var gift med Cajsa Persdotter från Jock:

– Många kalla Djupdal för Kata, efter Cajsa. Men min mamma Alma Stoltz som var född i Djupdal tyckte inte om att man kalla det Kata.

Almas farfar hette Erik Abraham Stoltz och var Djupdals tredje nybyggare.

– Mamma berättar mycket därifrån. Då man kom hem från myrslåttern fick man äta bondfil och halstrad abborre från tjärn, det fanns stor abborre i Pershostjärn.

En stor fördel med Djupdal var att liden inte var frostlänt. Det var ytterst sällan som potatisblasten frös och man kunde odla korn till föda och till djuren. Asta Johanssons morbröder plockade mycket hjortron och jagade så ofta tillfälle bjöds.

– En gång på 20-talet hade någon anmält morbror Lasse för tjuvjakt på älg. Då länsman kom sa Lasse: den finns på lagårdsvinden. Länsman trodde förstas att Lasse drev med honom men nog fanns köttet där.

Stoltzarna i Djupdal var kända för att vara arbetsamma – både karlarna och kvinnorna var starka och sega.

– Mamma berättar att hennes pappa Erik kom bärande på en saltsäck. Han hade gått från Stråkan och säcken vägde minst 50 kilo.

Dansade gjorde man så fort tillfälle

Jordkällaren var förvaringsplats för fisken och köttet. Då länsman var i farten fick lagårdsvinden duga.

Skogens döttrar var dansanta och eftertraktade – här Astas syster Alva.

bjöds, även på Pershostjärnens is till dragspelsmusik.

– Det fanns så mycket flickor i Djupdal och det övernattade ofta skogsarbetare och kronojägare. Bybor från Rödupp, Mjölaskatan och Bredseludden brukade också komma för att dansa i Djupdal. Det sas att Stoltz-flickorna var så duktiga på att dansa.

Det är Astas make Kurt den förste att intyga:

– Då jag var ung brukade man säga: var har dessa skogens döttrar lärt sig dansa? Asta har också varit bra på att dansa. Hon kom hit till Rödupp på dans, det var 1958 och efter dansen skjutsa jag hem hon till Allsjärv. På den resan blev det.

Astas pappa Nils-Olof Persson dog 1942 då Asta var tre år men mamma Alma levde till 1983. Sista sommaren tog Asta med henne till Djupdal.

– Mamma satt kvar i bilen och grät. Hon sa: här har min mamma Matilda levat och fött upp tio barn.

Asta har fortsatt att besöka Djupdal nästan varje sommar och en gång hade hon med sig botanikern Lennart Stenberg.

– Han var imponerad av blomsterprakten och gullvivan som blommade. Redan på 70-talet tog jag gullvivor från Djupdal och planterade här hemma i Rödupp. Sedan dess har jag varje år satt gullviva på mammas och pappas grav, och på morbrödernas.

Så långt Asta och Kurt Johansson.

Nu är det dags för Artur, Börje, Helge och mig att ta farväl av Djupdal. Visserligen har vi inte sett gullvivan men jag har gjort ett annat fynd – en fjäder från berguven som suttit här och kalasat på en småfågel.

Liksom gullvivan är berguven fridlyst men fjädern behåller jag som minne av besöket i Djupdal. Men nostalgitrippen är långt ifrån slut för nu beger vi oss till Rönsjärv – sjön där vi fick så fina

Sommarstugan i Djupdal år 1965. Mor Alma med döttrarna Alva, Ann-Britt och Asta samt barnbarnen Sven-Olof, Kent och Nils-Erik.

Lasse Stoltz med syskonen Alma och Selma julen 1976 i Lomträsk. I förgrunden Astas son Sven-Olof.

På stigen till Rönsvärv finns rester av den flera hundra år gamla kavelbron.

Tvåmanssågen var ett måste då timret var grovt. Med hjälp av höga bockar kunde man även klyvsåga stockar till plank och bräder.

Norra gården är borta. Kvar finns en farlig brunn och daggmaskar åt Helge...

rökabborrar på 50-talet. För oss handlade det om nöjesfiske men för nybyggarna gällde det brödfödan. Pilkverborna satte ut saxar i Rönsvärv och saltade ned gäddorna i tunnor. Att abborren som mamma Hilda stekte i smör var himmelskt god har Henny berättat för mig.

I Rönsvärv fanns två nybyggen: Norrgården och Därute som är en vanlig beteckning för äldsta gården i en by. Förste nybyggaren Lars Persson, son till soldaten Per Lång i Strömsund, kom till Därute på 1760-talet. Platsen som senare kallades Södra gården ligger en mil öster om Lillselet vid Kalixälven – i den byn var talesättet att Rönsvärv låg bakom sju berg och sju dalar.

Dit är vi nu på väg med Helge och Börje Larsson som vägvisare. En kort bit vandrar vi längs stigen från Jänkisjärvi dit det är nio kilometer och där närmaste affären fanns. En öppning i skogen signalerar att nu är vi framme vid Norra gården. Små upphöjningar i kanten av en stor äng visar var boningshuset och lagårn stod, och en grop i marken ger fler besked:

– Det är brunnen som varit här. Hålet kan vara fem meter djupt, säger Börje och skakar på huvudet.

– Jo, det är en dödsfälla. Både för djur och människor, tillägger Artur.

Helge har varit hit flera gånger på senare år vid sina fisketurer till Rönsvärv:

– Vi brukar vara här och plocka daggmaskar.

Det är ganska gott om dom i dikeskanterna.

Uppenbart är att skogsbolagen farit hårdhänt fram i nybyggerland. SCA lät riva och bränna allt på Norra gården för 30–40 år sedan, berättar Börje.

– Dom skulle ha låtit det stå kvar. Som utflyktsmål så människorna får se hur det var. Stoltz i Djupdal sålde också till SCA som rev allt, det för före Rönsjärv.

I en dunge med väldoftande enrisbuskar och smågranar upptäcker vi en rostig relik, en tvåmanssåg som har mycket att berätta om Norra gården.

– Den är väl använd. I sågens ändar är tänderna långa och i mitten nötta och nedslipade. Så här, visar Börje.

Vi fortsätter vår vandring och efter några hundra meter öppnar sig skogen på nytt. Här är vackert på ett annorlunda sätt för nu skymtar sjön genom strandvegetationen. Dessutom finns byggnader kvar och bäst bevarat är boningshuset som vi alla har minnen ifrån. Då jag kikar in genom ett trasigt fönster ser jag Arturs ögon smeka en sliten möbel i köket.

– Ally och jag låg i soffan då vi var här i början på 50-talet.

Det räcker som förklaring, i synnerhet för den som vet att Arturs livskamrat Ally gick bort härom året.

Den som i dag besöker Därute får stora famnen.

Södra gården är också ett passande namn, denna ljuvliga försommardag då aspen slagit ut och häggen står i blom.

I almanackan finns anteckningar från ett halvt sekel.

Med slåttermaskinen kom nya tider till Rönshjärv men det räckte inte...

– Den här höstolen verkar också välanvänd, säger Helge som slagit sig ned för att studera en dammig men fortfarande läsbar almanacka.

Efter att ha vandrat runt på gårdstunet söker jag mig ned till båtlänningen där morbror Tore brukade vada ut i vattnet för att tvätta sig. Besviknen tvingas jag konstatera att det mesta är sig olikt – buskar, träd och en i och för sig spännande bastu har förstört sjöutsikten. Som på beställning har Artur dukat upp vid häbbret för nu är vi både hungriga och kaffesugna. Medan vi smörjer kråset resonerar vi om nybyggerlivets vedermödor och glädjeämnen.

– Det måste ha varit bra att bo här i Rönshjärv. Man kom ju hit från Kölmjärv och Heden men här var nog som ensligt, funderar Börje.

I en av Överkalix hembygdsgilles innehållsrika årsböcker berättas att Oskar Lindbäck från Kölmjärv kom hit till Södra gården år 1891. Lindbäcks hustru Margareta Sofia Karlsdotter var från min hemby Heden. Hon var min morfars faster och finns med på släktrådet som tillhört hennes lillebror Stor-Oskar, och som numera förgyller min skrivarvrå i Kalix. Familjen Lindbäck utökades från ett till nio barn i Rönshjärv. Det bodde också två inhyses män i Södra gården där det fanns allt den tidens människor behövde. Man hade häst och minst tio kor med ungdjur och fisket och jakten var förstas givande.

År 1911 flyttade familjen Lindbäck till Bränna där Oskar övertagit arrendet av Prästbordet. Kyrkoherden Lars Erik Enge som strax innan kommit till Överkalix var hustruns lillebror. Hemmanet i Rönshjärv sålde Oskar för 5 500 kronor till Munksundsbolaget (nuvarande SCA) som hade sitt säte i Gyljen. I samma veva gick bolaget i konkurs och förutom pengar fick Oskar kreatur i pant. De var så många att de inte rymdes i Kangisfärjan på vägen mellan Gyljen och Prästbordet.

På en udde i sydvästra ändan av Rönshjärv finns tre gropar i marken. De är lämningar efter vintergravar som användes i avvaktan på att föret medgav transport till kyrkogården i Bränna. Börje berättar att hans svärmor Ester Johansson var från Norra gården men flyttade hit till Södra, innan hon 1931 blev kronotorparhustru i Nordanberget. Esters mamma blev förresten omtalad sedan hon på äldre dagar brutit lårbenet här på gården och hämtats med ambulansflyg. Då benet inte blev bra flyttade hon och maken till en son i Raitajärvi.

Efter att sista åborna flyttat från Södra gården fungerade den som en sorts fäbod, berättar Helge.

..fiskrikedom och stora skogar väger lätt då människan dras till större orter.

– Det var Johan Olsson i Alsjärv som hade korna här, han lät dom simma över sjön. Johan bodde här bara på sommaren och sålde sedan till läkaren Johan Wilhelm Nyberg. Sedan köpte SCA och nu är nästan allt borta

Sommarlagårn finns kvar men av vinterlagårn återstår bara ruiner och för att kika in måste jag forcera hallonsnår och brännässlor. I öppna spisen som rasat in har funnits en järngryta där man tvättade och kokade kläder, dessutom fick barnen bada i grytan. Vid det här laget har mina kompisar sökt sig mot skogsbrynet och stigen som leder mot bilen. Det här kan vara sista gången jag besöker Rönsjärv och därför dröjer jag mig kvar en stund, ensam med fågelsången och allt det andra som lever kvar.

I Pilkver har Inga-Britt, Henny och Hellen börjat undra var vi håller hus. Kaffe med mackor och annat gott står framdukat i det mysiga köket som får sin energi från solceller, elverk och gasol. Förr fanns det inte elström i Pilkver.

– Vi försökte få ström men fick inte. Norrersta gården i Vallsjärv och vi var dom enda som inte fick, säger Helge och Börje tillägger:

– Det var då mamma börja vilja flytta.

Telefon fick man 1947 och det var gratis att ringa eftersom man hade telegrafstation.

Hur var det egentligen att bo så avskilt som i Pilkver? Den frågan sysselsätter syskonen och vädinnan medan jag smyger i mig ytterligare ett par av hennes mackor.

– Det var nog ganska hårda tider, funderar Inga-Britt. Vi skulle då inte ha klarat av det. Dom tog hand om allt. Kvinnorna spann och sticka strumpor, vävde vadmalstyger och sydde

Det har snart gått ett halvt sekel sedan Inga-Britt och Börje flyttade till Luleå. Nog var det väl stor kontrast mot att bo i nybyggerland?

– Jo, för fan, säger Börje. Det var enorm skillnad att komma från skogen till järnverket och att bo i en lägenhet. Här blir man harmonisk med naturen, känner lugn och ro.

Helge, Henny, Hellen och Börje bland Pilkvers halstuvor (haschetöven på Överkalixmål). Sammantaget har dessa Skogens söner och döttrar avverkat mer än 330 år.

Nostalgitrippen blev en äventyrsdag för Hellen och Henny.

våldsamt snabb. Men våra föräldrar var nöjda med sina liv. Man visste ju inget bättre.

Som avslutning berättar Skogens söner en solskenshistoria från Pilkver.

– Vi hade en tam trana. På kvällen flög den ut på myren men kom tillbaks på morgonen.

– Vi ropa åt den då vi såg en groda, en ödla eller mus. Då vi slog for särskilt råttorna i sista strängen och då hade tranan kalas.

Nu är kvällen sen och Skogens döttrar sammanfattar hur de upplevt sitt besök i nybyggerland:

– Det var verkligen en rolig dag. Att fara hit och få berätta hur det var, säger Henny.

– Jo, och jag har kallat det en äventyrsdag, säger Hellen.

Ofta är man mer isolerad i stan men det krävs förstås massor av arbete för att hålla liv i ett gammalt ställe som Pilkver, betonar Börje och Inga-Britt.

– Då vi börja rusta här på 1970-talet kom folk förbi nästan varje dag. Det var fallfärdigt då vi börja men om vi inte rustat upp hade det i dag sett ut nästan som i Rönsjärv. Det far fort då folk flyttar från ett ställe, lämnar det åt sitt öde.

– Bolaget ville köpa Pilkver men dom hade säkert rivit. Nu kan vi ha syskonträff här varje sommar, tillägger Henny.

Så här funderar Helge och Börje när det gäller nybyggerlandets framtid:

– Frågan är hur det blir med byarna här runt omkring. Det blir kanske som i Röns, och i hela Överkalix kommun finns bara två mataffärer.

– Undrar om det händer lika mycket på nästa 50 år. Utvecklingen har varit

Dans med svartfötter

Vårvintern 1934 var det stor flottningsstrejk och då gick det hett till i Pilkver med omnejd. Statspoliserna kallades in och ett hundratal strejkande flottare hamnade i fängelse. Strejkbrytarna kallades svartfötter och blev trakasserade länge efteråt. Det var slagsmål på dansbanorna och deras skosulor synades för att se om de var svarta. Helge Larsson är född 1923 i Pilkver. Han minns strejken och händelserna vid Pilkån som om det var i går.

– Det var fridlyst hundrafemtio meter från stranden. Folk från bland annat Allsjärv jobba som vanligt och då skulle flottarna mota dom därifrån. Alla som gick dit fick fängelse, det var ett tiotal man från Lomträsk och folk från Rödupp, Lillsel och Storbäcken.

Fyra statspoliserna kom till Pilkån för att övervaka fridlysningen och skydda svartfötterna som skulle flotta virket till Lomträsket. Helges lillasyster Hellen var sex år och minns när svartfötterna från Allsjärv kom förbi Pilkver:

– Jag gick ut på gården för att se om dom hade svarta fötter och jag hade aldrig sett en polis förrän då. Morfar såg poliserna komma och sa: spring nu. Pappa som var dammvakt ville gå ut i flottningen men tordes inte för Lomträskarna. Men mamma var svartfot ibland, hon sålde mjölk till poliserna. Jag och Helga fick bära mjölken till graven som man grävt på 1700-talet för att avvattna myren.

Danserna var populära men efter strejken kom knytnävarna till flitig användning – och ibland smög någon fram och synade svartfötternas skosulor.

Strejkbrytarna vid Pilkån skyddades av beväpnade statspolis, här vid Långforskojan en kilometer från Pilkver.

Flottningsförmän på Pilkån var en man från grannbyn Allsjärv, minns Helge Larsson.

– Han fick dom andra i byn med sig. Dom yngre ville vara med i strejken men fick inte.

En strejkvakt från Lillsel försökte gömma sig men polisen drog fram honom från under en gran. Andra strejkvakter såg till att en svartfot från Allsjärv blev av med sin matkont.

– Dom var och hämta konten vid Pilkån och låste in den i morfars häbbre här i Pilkver. Kriminalarna var hit och ville veta vem som tagit konten men dom fick inte fast någon. Man åt opp kalvköttet och resten av maten.

På ett träd vid vägen mellan Pilkver och Lomträsk har det till helt nyligen funnits en skylt med inristad text: ”Här lämna man resterna av svartfoten.... (namnet)”. I samband med faktainsamlingen till min bok *Flottare med färg* intervjuade jag sonen till strejkbrytaren som blev av med konten. Sonen som numera är avliden kom ihåg konten men historien hade ombytta roller – kanske ville föräldrarna skona åttaåringen från nesan att vara son till en strejkbrytare. Så här sa han till mig:

– Farsan var flottare och var med och strejkade. Men strejkbrytarna åt upp maten som han hade i konten, mamma var arg då dom tagit maten. Strejken varade inte så länge som tur var. Det blev en villervalla, timret for upp till skogs med flövattnet och det var dåligt att vi förlorade inkomster. Visst fick vi lite bättre betalt men inte var det mycket.

En annan person jag intervjuade om flottningsstrejken var numera bortgångne Elov Larsson som var född 1916 i Västra Svartbyn. Före 1934 hade han jobbat åt Flottningsföreningen med att rensa älvstränderna från bark och annat skräp:

– Jag rensade sträckan Bränna–Svartbyn med räfsa. Det var fem–sex kilometer och jag fick fem kronor om dan.

Elov Larsson mindes mycket väl strejken 1934.

– Min morbror Olle Persson var flottningschef och bodde på östra sidan älven. Då han kom över med båt och skulle hämta strejkbrytarna, dom var från Vitå och Råneälven, blev pappa förbannad och försökte mota bort Olle.

Själv blev Elov också bortmotad – men på östra sidan älven och av motsatta skäl:

– Jag brukade ro över skolbarnen med båt. Men den här gången kom två statspoliser och stötte ut båten, stranden var fridlyst sa man. Så jag fick ro barnen 150 meter nedströms.

Hur upplevde du det?

– Ja, nog var jag förbannad. Vi var ju mot strejkbryteri, att man tog dit strejkbrytare. Helmer Persson från Gammelgården kom upp och höll föredrag, det var hos Granströms 150 meter ovanför flottningsföreningens motorbåtar. Helmer stod på ett lastbilsflak och det kom cirka hundra personer, han prata också med strejkbrytarna.

Helmer Persson var kommunist och blev riksdagsman samt redaktör på Norrskensflamman. Elov Larsson blev Flammans lokalredaktör i Överkalix åren 1944–47 och dessförinnan jobbade han sex år i flottningen. Att pappans motstånd mot strejkbryteriet fått konsekvenser även för Elov berättade han för mig:

– Morbror Olle blev så arg att jag inte fick börja direkt i flottningen. Det fick däremot min kusin Harry Larsson som var ett år yngre. Men då Aina och jag gifte oss 1941 kom Olle över älven och gratulera oss med hundra kronor. Det var mycket pengar då – han skämdes väl. Aina och jag for till Bränna och köpte oss en klocka. Den kosta 50 kronor och går än i dag som en klocka.

Att släktingar, grannar och byar ställdes mot varandra både under och efter strejken minns Helge Larsson:

– Man var ovänner länge efteråt. Folk fick göra avbön och blev trakasserade på alla sätt och vis. Ungdomarna slogs med strejkbrytare flera år efter strejken, man åkte ihop på dansbanorna. Men egentligen blev ungdomarna tvingade av sina föräldrar.

Helges morbror Hugo hade varit strejkvakt och fick plikta för det.

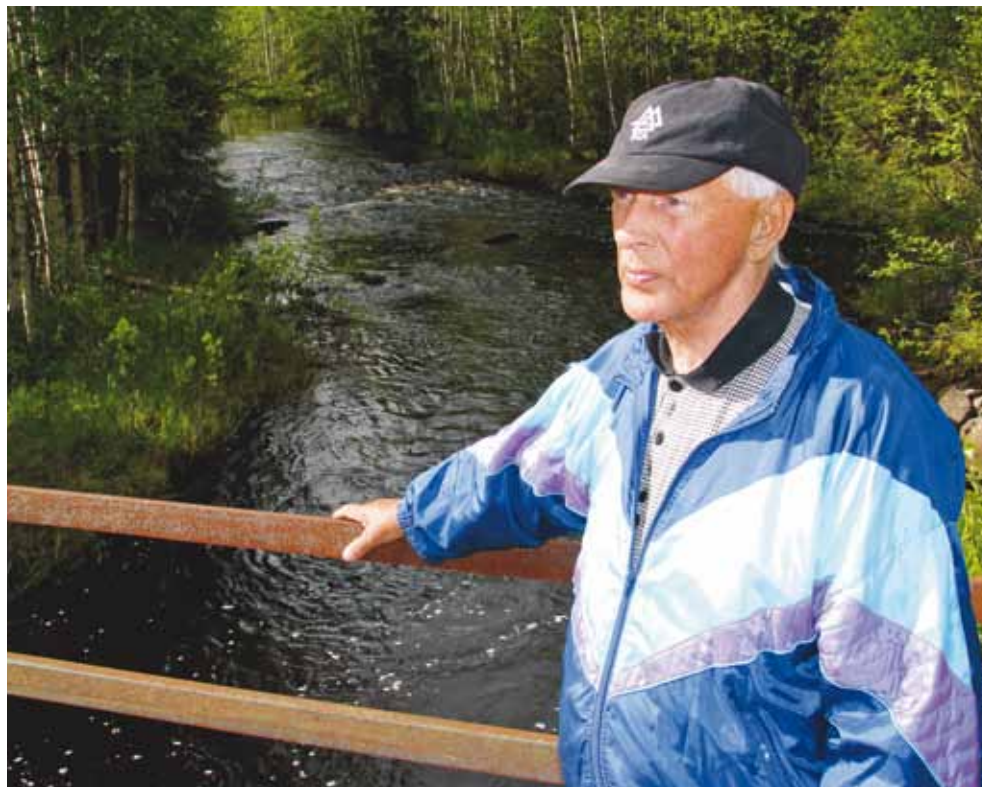
– Han fick sitta två veckor i fängelse. Det vanliga var sju–åtta dagar men Hugo hade två stämningar. Han for till ån med Lomträskarna, Rödupparna och Lillselarna. Dom sa att strejken löna sig men det gjorde den inte första året.

Helge minns också att folk var glada att få börja flotta igen efter strejken.

– Dom tyckte avtalet var mycket dåligt men varje krona var ju viktig. Det var mest kommunister som låg bakom, det var en vild strejk.

Klart är att extrema krafter spelade en aktiv och pådrivande roll före, under och efter strejken. Att även propagandaapparaten jobbade för högt tryck framgår av tidningsklipp från den tiden. Ett av många exempel är från 16 maj 1934 då Norrbottens-Kuriren skrev om ett ”regelrätt bombattentat mot de arbetsvilliga flottningsarbetarna” vid Lina älv:

”Attentatsmännen synas ha laddat något käril med dynamit, ordnat med tändning av detsamma och släppt i strömmen, med tydlig avsikt att minan skulle explodera tätt intill

Helge Larsson vid Pilkån. Morbror Hugo var strejkvakt när det begav sig och han fick plikta med fängelse.

Flottningen på Pilkån upphörde tjugo år efter strejken. Långforskojan flyttades till Vippabacken där serveringsbyggnadens timmer fortfarande minner om strejken.

båtarna”. Inga skador uppstod men beträffande motivet och skuldfrågan var Kuriren säker på sin sak: ”Flottningsstrejken har nu avancerat så långt att man från strejkledningens sida inte ens drar sig för rena attentat mot de arbetande”.

Norrskensflamman ansåg sig i stället ha bevis för att några namngivna nazister på orten utfört sprängningen, i syfte att skapa splittring och opinion mot de strejkande. Och visst var det så att extrema högerkrafter stod på arbetsgivarnas sida. Bland annat var två av flottningscheferna aktiva nazister, vilket jag redovisat i min flottarbok. Men även extrema vänsterkrafter tog alla chanser att utnyttja strejken för sina syften. En av

de kommunister som försökte få med flottarna i sin revolutionära kamp var Gunnar Johansson från Tornedalen. Han var lätttrölig med sin motorcykel och hade täta kontakter med likasinnade i bland annat strejkledningen. Av boken *Eldsjämlarna* framgår att Gunnar Johansson studerat i Sovjet åren 1927–31, och att han haft en aktiv roll under väg- och flottningsstrejkerna i Tornedalen.

Även om extremister hade inflytande var dock strejken i första hand en folklig protest mot kärva och orättvisa förhållanden. Att flottarna i Norrbotten länge varit en missgynnad grupp framgår av årligt förekommande strejker och andra missnöjesyttringar. Strejken 1934 var dock störst av dem alla; sammanlagt strejkade 1 500 flottningsarbetare i Överkalix, Korpilombolo, Gällivare, Jukkasjärvi och Kalix kommuner.

Upprinnelsen var att Kalix älvs flottningsförening krävt att få sänka timlönen med fyra öre, från 72 till 68 öre. Det kan jämföras med industriarbetarnas genomsnittliga timlön som 1934 var 147 öre i Norrbotten, alltså mer än dubbelt så hög som flottningsarbetarens. Till råga på allt var det världsdepression med arbetslöshet och svår fattigdom. En titt i Överkalix kommunarkiv ger en intressant inblick i de förhållanden som rådde vintern före strejken. Fattigvårdsstyrelsen där min morfar var ordförande tvingades sammanträda var och varannan vecka. Tjugo betrodda tillsynsmän i byarna bedömde vilka som behövde hjälp, deras rekommendationer låg sedan till grund för Fattigvårdsstyrelsens beslut:

Den 30 december 1933 beviljar Fattigvårdsstyrelsen ”månatligt understöd” till 116 personer och familjer för det kommande året. Understödet är mellan fem och 75 kronor i månaden, plus en till två liter mjölk per dag. Till detta kommer en mängd tillfälliga bidrag på mellan fem och tjugo kronor. Samt stöd i form av ”en famn ved, en skrinna hö, sju liter mjölk dagligen tills vidare, tre meter lumptyg till klädning, handskar åt skolpliktig gosse” och så vidare...

I januari 1934 beviljas 78 familjer och 51 enstaka personer tillfälligt kontantunderstöd på mellan fem och femton kronor. Tretton ansökningar avslås.

Efter att skollärare vitsordat behovet beviljas särskilt utsatta barnfamiljer ”ett par handskar, sex meter flanelltyg, 14 decimeter vadmal, två par handskar, garn till flickkofta plus tre härvor till strumpor, lumpplagg till två gossblusar samt tre mössor vars pris ej finge överstiga två och femtio per styck”.

Den 28 mars sammanfattar Fattigvårdsstyrelsen läget så här:

”Som följd af olika samverkande omständigheter har fattigvården under vintermånaderna anlitats i oroväckande grad. Till arbetslöshetskommittén riktas en allvarlig vädjan att så vitt kan ske söka lätta kommunens för närvarande till ytterlighet komplicerade försörjningsproblem.”

Inte konstigt att många av de cirka tusen flottningsarbetarna i Överkalix var desperata och stridsugna. Men bara femton procent var fackligt organiserade i Svenska Skogs- och Flottningsarbetare Förbundet (SSFF) och detta skapade förstås problem. Med röstsiffrorna 79–45 avlog medlemmarna ett förlikningsförslag som skulle ge en lönesänkning med två öre. SSFFs distriktsstyrelse begärde då blockad av flottningen men förbundsstyrelsen sa nej, med hänvisning till stadgarna som krävde två tredjedelars majoritet för stridsåtgärder. Då beslutade flottarnas strejkledning att verkställa blockaden och förbjöd allt flottningsarbete i Kalixälven med biflöden. Förutom oförändrad

Stränderna fridlystes för att möjliggöra flottning. Här ett flottarlag vid Lahnaån tre år efter strejken.

lön var kraven 50 procents övertidsersättning för arbetstid över tio timmar per dag, samt att de närmast boende skulle ha förtur till arbetet. Dessutom krävde man att det förhatliga anbudssystemet, där flottarlagen tvingades bjuda under varandra, skulle bort. Flottningsföreningen svarade genom att anställa strejkbrytare, från närområdet och andra orter i länet. Samtidigt gick länsstyrelsen med på flottningsföreningens begäran att förbjuda "obehöriga" att beträda arbetsplatserna.

Denna fridlysning av 150 meter på båda sidor vattendraget omfattade följande biflöden och delar av huvudälven: Kalixälven från Kangis till Morjärv, Alsån, Björkån, Bönälven, Karijoki, Kattån, Lahnaån, Leipojoki, Linaälven, Narkån, Pempelibäcken, Pilkån, Skrövälven, Suaningijoki, Tjeujerbäcken och Vuostijoki. Förutom att statspoliserna skyddade strejkbrytarna förbjöds alla chaufförer i trakten att skjutsa arbetare och småbönder som förmodades vara strejkvakter. Detta skapade stor irritation och även de som ägde mark vid vattendragen krävde att fridlysningen skulle hävas, med motiveringen att de inte kunde åtgärda skadorna efter den kraftiga vårfloden. Just vårfloden var de strejkandes främsta vapen för att göra arbetsgivarna möra. Om inte bäckarna flottades i tid skulle miljonvärden gå till spillo i skogen, och lades inte bommar ut i älvarna hamnade stockarna långt upp på stränderna eller gled osorterade ut i havet. Även broar och dammar var i farozonen, bland annat i Bönälven.

I samband med att jag sommaren 2009 var vid Björkådammen och kåserade om min flottarbok fick jag ett intressant dokument i min hand. Sven-Ola Andersson från Luleå hade sparat sin fader Sven Anderssons nedskrivna berättelser om livet som skogsarbetare och flottare. Sven växte upp i Vännäsberget och innan han bosatte sig i Rödupp med sin familj var han med om flottningsstrejken. I början av maj 1934 hade några man från Jockfall och Hoppet gått ut som strejkbrytare för att flotta Björkån norr om Jockfall, skriver Sven Andersson och fortsätter:

"Vid strejkmöte med Skogs-avdelning 283 Väändnäs beslöts att medlemmar och även andra sympatisörer skulle besöka Björkån i syfte att med övertalning och även med ekonomisk hjälp, ur den svaga kassa avdelningen hade, försöka förmå strejkbrytarna att sluta arbeta och gå hem från flottningen. Vi var sålunda tio–tolv arbetare som med buss gav oss iväg till Jockfall. Därifrån var det att vada i cirka halvmeters blöt snö nära en mil till Björkån.

Vid framkomsten till bäcken befanns det att strejkbrytarna sökte gömma sig i skogen för att slippa träffa de uppvakande. I dammkojan däremot träffade vi på några strejkbrytare som uppmanades

Äntgården i Vännäsberget år 1935. Sven Andersson (tvåa frv) tillsammans med föräldrarna Anna-Lena och Anders (Änt) samt Maria, Emma och Johan med dottern Karin – samtliga med efternamnet Andersson.

att lägga ned arbetet och respektera Blockaden.

Men vi hade inte varit i kojans många minuter då tre statspoliserna i våra spår kom till Björkådammen och kommanderade ut oss från kojans. Med motiveringen att området var fridlyst av länsstyrelsen. Vi blev visiterade av polisen och våra namn och adresser upptecknades.

Ja, sedan var det bara att raska tillbaka i blötsnöen till Jockfall. En episod i äventyret inträffade

då vi skulle över Kalixälven. Islossningen hade börjat och där stod vi på stranden, ängsliga hur vi skulle ta oss över. Så kom det ett stort och tjockt isflak som stannade och bildade en bröt av is och timmer. Det var för oss sedan att springa över älven på isbröten. Vi pulsade i snön på östra sidan till den väntande bussen i Jockfall som förde oss till våra hemorter.

Länsstyrelsens beslut om fridlysning av bäck- och älvstränder kom ett par dagar därefter, varför vi inte kunde åtalas.”

Åtalade och fällda blev däremot många strejkvakter vid andra vattendrag, framför allt vid Pilkån. Vid tinget i Överkalix samma höst utdömdes viten på hundra kronor för 97 personer, allt enligt den så kallade Åkarpsslagen. De flesta valde att avtjäna straffet i fängelse. Även många strejkbrytare fick sitt straff men i annan form. Och inte av domstolen utan av fyra fackavdelningar som genom annonser i pressen prickade ett hundratal personer för osolidariskt uppträdande. Flottningsföreningen gick då till Arbetsdomstolen som dömde fackavdelningarna Lomträsk, Boheden, Gyljen och Vändnäs till sammanlagt tusen kronor i böter. Sven Andersson betraktade strejken som en seger för flottarna och den demokratiska arbetarrörelsen. Flottarna fick visserligen två öre mindre i timlön men flottningsföreningen ville sänka med fyra, och på sikt fick den spirande fackliga rörelsen ett uppsving. Viktigast var att flottare och andra arbetare insåg betydelsen av sammanhållning och enighet:

”Visst blev det bråk och osämja bland befolkningen i Kalix älvdal genom konflikten. Beroende mest på den som gick arbetsgivarens ärenden och uppträdde osolidariskt. Konflikten hade dock det goda med sig att allt fler blev medlemmar i Skogsarbetareförbundet. Vid 1934-års slut hade Kalixälvens distrikt 268 medlemmar och fyra år därefter var 2057 organiserade i distriktet. Man kan således med fog påstå att strejken var en behövlig Väckarklocka. Samt att utvecklingen bestyrker att 54-årigt fackligt arbete icke varit förgäves.”

Sven Andersson fick Skogsarbetareförbundets pokal för sin fackliga gärning. Berättelsen om flottningsstrejken skrev Sven på sitt småbruk i Västra Rödupp. Han dog på Tallviksgården 1997 i en ålder av 89 år.

Häggmansgubbens tassemarker

Byns märkvärdigaste man dog för två år sedan. Han föddes och tillbringade större delen av sitt liv på ett kronotorp långt bortom berg och gröna dalar. Ini urskogen. Han var fattig men uppehöll sig utan understöd av kommunen.

Så börjar berättelsen om Abraham Häggman som bodde vid en vacker tjärn norr om Stora Lappträsk. Han kom att ge namn åt ett helt berg – Häggmansberget – och tjärnen fick heta Häggmanstjärn. År 1908 skrev Arvid Larsson från Stora Lappträsk sin uppsats om den originelle mannen. Håll till godo:

Jag minns honom så väl från min tidiga barndom. Hans hälsning var alltid "Gudag o Kaisa hälse". Hans gång var gungande. Hans pipa minns jag så väl, hon var honom så kär att han höll henne i hand medan han drack kaffe.

Han hade icke blott som vi hört sagor om de underjordiska. Utan så mycket mer – han hade sett dem, språkat med dem, än när han var ute på fiske, än när han sökte får. Otaliga gånger hade han sett dem. Om man ville ha honom att tala om sina äventyr måste man vara lite slug och draga hans tankar tillbaka till hans barndomstid. Han tålde inte att man skämtade med honom.

Gubbens gång var gungande och pipan hans käraste ägodel. I motsats till sin kompis Kalle visste han att hålla sig väl med underjordens och bergens innevägnare.

Det är inte allom förunnat att få ett helt berg och en idyllisk tjärn uppkallad efter sig.

Vi låta honom berätta en saga som han upplevat:

”En dag var jag och Karl till en skogssjö för att lägga ut nät. Det blåste kallt så att vi frös. När vi hade lagt ut näten gjorde vi upp en eld för att värma oss. Då vi hade satt oss vid brasan kom en tomtetegumma fram till brasan, och vände ryggen mot elden och oss för att värma sig.

Karl som alltid var en illmarig räf viskade: männe om vi borde bränna henne? Nej, viskade jag tillbaka, då har vi nog igen det i näten i morgon.

Men han kunde likväl inte låta bli utan tog en

eldbrand och kastade i ändan på henne. Nu vände hon sig om och frågade vem det var som brände henne. Karl var kvick med svaret: han själv. Nu sprang hon inåt skogen och skrek: han själv mig brände. Så att ekot svarade långt över skogen. Nu skrattade Karl av hjärtans lust.

Men morgonen efter när vi skulle vittja näten. Då hade hon stoppat allt ris som fanns i sjön i våra nät. Och inte en enda fisk fanns i näten. Men Karl han lärde sig den gången att hålla god min med tomtar och bergens innevånare.”

Så där kunde gubben berätta. Vi låta honom berätta ett annat äventyr:

”Vi hade snälla får som kom hem varje kväll. Men en gång hade de sprungit långt inåt skogen. Det var omöjligt att hitta dom hur jag än sökte. Och vi måste ha hem dom. Annars hade de snart varit uppättna av järv och varg.

Nu fick jag höra att någon ropade på mig. Jag sporde: vem är det? Då frågade någon: söker ni hästar? Nej, blev svaret. Söker ni kor? Nej. Söker ni får? Ja. Fåren är rakt över bergen ni går.

Nu fortsatte jag i riktning som jag blivit anvisad. Jag hade ej hunnit långt så möta jag ett parfolk som kom gående arm i arm. Jag förstod genast vad det var fråga om.

Jag fortsatte min väg utan att säga ett ord. Och de sin. Mycket fint klädda voro de, herrn hade sidenhatt och frun bar en mycket fin klädedräkt, som endast bars av adliga och förnäma damer.

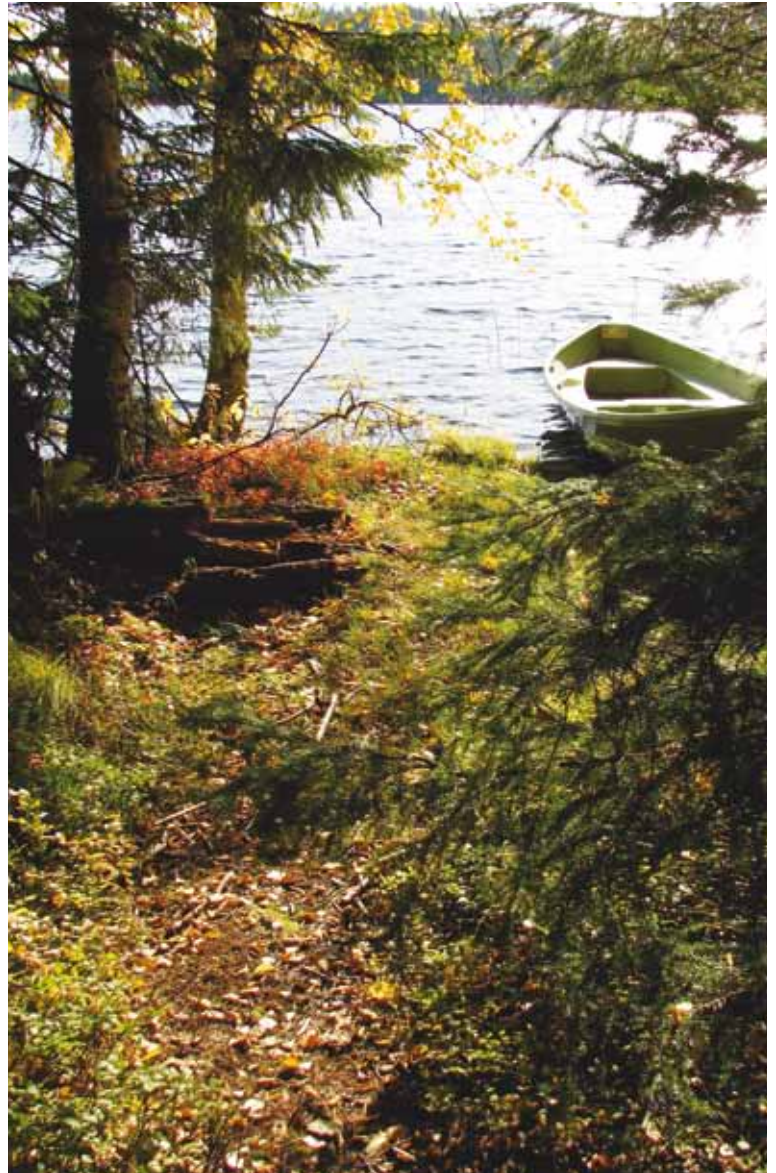
Fåren hittade jag där jag blivit anvisad. Så fortsatte jag hem, glad att ha sett bergens innevånare i högtidsdräkt.”

Spåkonster var Abraham Häggman mycket hemma i. En stor väderleksprofet var han också. Men likväl som vetenskapen har märkt förändringar i väderrymden, så har även Häggman. Han kom nämligen underfund med att gamla märken voro föråldrade. Det var högst sällan hans förutsägelser slog in på sista tiden.

Det var min goda vän Marianne Malmelind från Pålänge som berättade för mig om Häggmansgubben. Iris Bäckström i Stora Lappträsk hade gett henne en avskrift av Arvid Larssons uppsats.

Kanske var det oknytt i alla fall. Hur som helst är Gertrud Ek stolt över sina rötter.

En vältrampad stig leder fortfarande ned till Häggmanstjärn.

Marianne förklarade stolt att Abraham Häggman var hennes mormors morfar. Även Gertrud Ek har rötter vid Häggmanstjärn:

– Jag har släktforskat lite. Man vill ju gärna veta varifrån man kommer, säger Gertrud då jag besöker henne i villan på flygfältsområdet i Kalix.

Abraham Häggman var född 1827 på krononybygget Bergträsk som tjärnen kallades på den tiden. Nybygget hade grundats av hans fader Henric Abrahamsson Häggman omkring 1825. En för mig intressant detalj i den Häggmanska släktkrönikan är att Henrics mor Märta Olofsdotter var från min hemby Heden i Överkalix. Abraham övertog nybygget efter sin fader och gifte sig med Cajsa-Lena Johansdotter Modig från Öfvermordjerf. De fick fyra barn men nybyggets historia blev kort för 1873 hamnade det i lägervall (lämnades öde) och blev kronopark. Abraham Häggman dog 1906 som inhysing i Lilla Lapträsk.

Gertrud Eks farfars mor hette Johanna och var syster med Abraham Häggman. Johanna gifte sig med Henrik Persson Berlin i Bondeborg och de gav upphov till en stor släkt.

– Min pappa John Berlin berättar för mig att Abraham Häggman var väldigt stark. Det kanske man behöver vara för att bo i obygderna, funderar Gertrud Ek med ett leende.

Pappa John som var uppväxt i Bondeborg fick uppleva sin 100-årsdag.

– Det fattades tio dagar i 101 år. Han levde under tre sekler, var född 1899 och dog år 2000.

John Berlin delade dock inte Gertruds intresse för släktforskning.

– Nej, pappa brukade säga att ”änt jer e ne at hålla på uti” (inte är det något att hålla på med). Men nog är det synd att jag inte frågade honom ännu mer om Häggmanstjärn och dom som bodde där.

Då och då brukar Gertrud besöka gläntan i skogen där nybygget låg.

– Det är alltid en speciell känsla att vara där vid tjärnen. Odlingsdikena finns kvar men det är konstigt att det hållit sig öppet så länge på ödetomten. Det var nog oknytt i alla fall.

Jakten är slut för denna gång men än vibrerar luften av Sisus klingande drev.

De sälla jaktmarkerna

Vår älskade finnstövare Sisu har gått ur tiden. Förutom att han var jätteduktig i skogen var han också en kär familjemedlem. Han var elva år då han i mars 2009 drog sin sista suck och på försommaren var det dags att begrava hans aska.

Det var en vacker morgon då Nils och jag vandrade genom Häggmansgubbens tassemarker där Sisu bjudit på så många minnesvärda drev. Han var nästan alltid inspirerad och det spelade ingen roll om det var varmt eller kallt, barmark eller djupsnö – jaktlusten var alltid på topp. Sista hösten såg jag honom prickfritt driva flera hundra meter längs en väg. Jag hade precis fått ett samtal på mobiltelefonen och hade oladdat gevär då haren kom i full fart, för att sedan kasta tio meter från mig och fortsätta

Han var en kär familjemedlem.

mot det pass Nils sökt upp. Som trevligt sällskap hade han tioårige Isak som redan visat goda jägartakter. De väntade knäpptysta på Jösse och snart var den jakten slut.

En av Sisu's sista jakter kom i bergen längre västerut. Dagarna innan hade det fallit en decimeter snö så det dröjde innan Sisu funnit ett färskt spår. Vi hade precis tänd brasan då upptaget kom men kaffet fick vänta och ivriga sökte vi upp våra pass. Haren buktade fint och drevet sökte sig högt upp på berget innan det plötsligt blev tappt. På väg till Nils för att stämna av upptäckte jag ett färskt spår på basvägen; Jösse hade korsat vägen och sedan fortsatt i diket. Snart var Sisu på plats och skrikupptaget kom inom synhåll från oss. Nils valde nytt pass och fem minuter senare hade haren gjort sin sista bukt – till Sisu's synbara besvikelse.

Området vi jagar i är kuperat och varierat med biotoper som passar de flesta djur; även rovdjur som mård, lo och björn vars spår ger en extra krydda åt jaktupplevelsen. Nu närmar vi oss bergets högsta

Vid många spännande jakter hade Sisu en given huvudroll.

Sällan lukar tjärstubbbar så gott som vid harjakt...

...och då vet förstås Lille Skutt att bössan är oladdad.

Jägaren blir ofta rikligt belönad med vackra naturscenerier...

...men lodjuret föredrar att hålla sig på behörigt avstånd.

punkt med milsvid utsikt åt alla håll. I sydost röken från Billeruds skorstenar, i sydväst Raggdynan, i norr Överkalixmasten, i öster Klinten...

Urnan i Nils ryggsäck gör sig påmind och tillsammans minns vi en av våra trevligaste jakter. Efter ett första vackert drev nere i dalen sprang haren in i en hagelsvärm och sedan sökte vi oss upp i berget. Sisu fann nästa traj på de långsträckta klapperstensfälten och snart klingade drevet mot myrarna till. Springande försökte vi nå bästa passen innan haren återvände men vi var för sent ute. Då drevet försvann i fjärran passade vi i stället på att njuta av termoskaffet och det granna vädret.

Utän det förstärkta ljudet i mina skyddskåpor har jag alltid haft svårt att följa drevet. Därför undrade jag förstås varför Nils plötsligt reste sig upp och grep bössan. "Haren är på väg hitåt igen", väste han och försvann snabbt bakom närmaste knabbe.

Själv stannade jag kvar vilket ofta visat sig vara bästa alternativet. Det dröjde bara några minuter innan ett skott fick mig att rycka till och samtidigt skärpa mina sinnen till det yttersta. Men snart ljöd budskapet "haren är död" och framme hos den lycklige skytten fick jag veta allt om den spännande upplösningen. Haren hade i full fart kryssat fram mellan de vindpinade tallarna,

över hållarna och ut på en liten bergsmyr där banemannen väntade på andra sidan.

Nu är vi framme vid den plats Nils valt ut för Sibus sista viloplats: ”Här kommer jag ofta att passera då jag och Tejjo är ute efter stortuppen”. Stenar läggs åt sidan och i gropen hålls askan varpå Nils bygger ett litet röse. Efter en stunds kontemplation är det dags att dra hemåt igen. Men först gör vi en liten lov söderut för att njuta av stillheten i detta av människor sällan besökta område. Fiskljusarna ger sig skriande till känna då vi passerar deras ståtliga bo och i klippbrantens näste ligger den mytomspunna korpen, precis som den gjort i många generationer.

Korpen anses vara intelligent och i gammal folktro var den hemvist för fördömda själar. Indianfolken såg ett nära samband mellan människan, naturen och andevärlden. I indianens föreställningsvärld fanns ett oräkneligt antal andar som nästan alltid hade gestalten av ett djur – djuret kunde vara ett vanligt djur men också ett övernaturligt väsen.

Häggmansgubben tycks ha haft en liknande världsbild som indianer och andra naturfolk – man kunde aldrig vara riktigt säker på vilka

En av våra bästa jakter slutade på en idyllisk bergsmyr.

Ett byggnadsverk värdigt en ståtlig rovfågel.

Måne vad bliva skall.

Kalixlinjen har gått i graven och Häggmansbergets kanoner har tystnat. En mytomspunnen varelse fortsätter dock att sköta vakthållningen till belåtenhet.

Sisu efter avslutad jakt i Häggmansgubbens tassemarker.

krafter man mötte i naturen. Förmodligen trodde han även på ett liv efter döden. Prärieindianerna tänkte sig att de döda kom till De sälla jaktmarkerna, en behaglig plas där solen sken och jaktlyckan alltid var god. Alla kom dit och det är förstås en behaglig tanke, inte minst i vår materialistiska tid. Även om vi inte tror på livet efter detta kan vi känna en längtan efter De sälla jaktmarkerna – och i Häggmansgubbens tassemarker höra ekot av Sibus klingande drev.

Soldattorpet Stoor

Låset kärvar till soldattorpet i Gäddvik. Medan Göran Henriksson lirkar med nyckeln berättar han stolt om sina rötter i ett annat soldattorp i närheten.

– Det torpet var identiskt med roten Arm och hette tidigare Humbla. I början av 1800-talet bodde där en kvinna vars moder är en rak ana till mig.

Glädjande nog finns det fortfarande kvar gamla soldattorp i Norrbotten. De flesta är förfallna eller ombyggda till fritidshus men några har restaurerats till ursprungligt skick, bland annat Stoor-torpet i Gäddvik som blivit ett populärt utflyktsmål bland Luleborna. Stoor-Torsten Nilsson och hans mor Emma var de sista som bodde i torpet men 1930 hade de fått nog av att frysa och flyttade till Karlsvik.

Innan Göran Henriksson guidar mig i torpet får vi en historielektion av hans kompis Gunnar Johansson i Lulebygdens forskarförening. Gunnar börjar med att berätta att allmän värnplikt infördes 1901. Dessförinnan var det Indelningsverket som gällde i drygt tvåhundra år. Bönderna var indelade i så kallade rotar – hur många rotar det var i varje by berodde på gårdarnas storlek (mantal).

– Som regel var det två–tre bönder om varje rote. Bara en gård i Norrbotten, i Vojakkala, var stor nog att kunna

Inte konstigt att låset kärvar – Göran Henriksson har ju rötterna i en annan rote.

Stoor-torpet är från 1830-talet och berättar om en förgången epok i vår lokalhistoria.

Lulebygdens forskarförening är en oas. Här rattar sig Gunnar Johansson fram bland indelta soldater.

Armén behövde stora karlar för att skrämma ryssen.

hålla soldat. I Vojakkala fanns det 23 soldater, på båda sidor av älven.

Torpen som bönderna tillhandahöll besiktigades en gång per år, av kompanichefen och ett par andra militärer plus böndernas sammankallande. Dessa skulle kontrollera att torpen var beboeliga.

– Soldaten hade en liten täppa och fick inte konkurrera med bönderna. Det skulle finnas lagård om soldaten hade jord, kanske hade han en ko och ett får.

Då soldaten inte var ute i krig eller exercerade hade han arbetsplikt åt rotebönderna.

Det var inga sötebrödsdagar för den indelta soldaten, fortsätter Gunnar Johansson:

– Han hade det ofta enormt kärtvt. På sammandragningarna med kompaniet var det mycket exercis och man skulle paradera utanför kyrkan vid helgerna. Då hade han full stridrustning och det skulle vara putsat. Det var en skam för rotebönderna om kläderna var trasiga eller gevären i oskick. Soldaten granskades av församlingen vid kyrkan och han fick inte gå in i kyrkorummet med vapen, dessa lämnades i vapenhuset.

Soldatsysslan gick inte formellt i arv men ibland blev även sonen soldat, med samma efternamn som torpet. Det kunde exempelvis bli fallet då pappan stupat på slagfältet eller dött i fältsjukan.

I forskarföreningens lokaler på Residensgatan i Luleå finns en imponerande samling mönstringsrullar och annat stoff om gamla tiders militärväsende. Numera hämtas även mycken information med hjälp av datorer och Internet. Inget går dock upp mot att besöka platserna där människorna levat och strävat.

Här i Gäddvik fanns två soldattorp på älvens södra sida, det ena var från 1647 och det andra från 1697. På 1830-talet ersattes de av nya torp på norra sidan älven. Rotehållare för Arm var byns hemman nummer 2 och 3 medan 1 och 5 stod för Stoor. Hemmanet nummer 4 ansvarade för fänriksbostället som fanns kvar på södra sidan älven, medan hemmanet nummer 6 höll byns gästgivare med sex hästar. I en studiecirkel år 1996 tog deltagarna fram en mängd intressanta uppgifter om de båda torpen och dess soldater. Efter flytten till norra sidan älven bestod

byggnaderna av torp, stolpbod, tröskloge med korn- och foderlada samt fähus. I ett kungligt brev från 1830 reglerades i detalj hur själva torpet skulle utformas. Det skulle vara 14 alnar (8,4 meter) långt, 9 alnar brett och 5,5 alnar högt. Samt bestå av två rum – stuga och kammare – plus förstuga.

Det är fascinerande att insupa atmosfären i torpet som byborna rustat upp. Mycket är fortfarande i original, till exempel eldstaden och de tre fönstren med 16 rutor vardera samt en del av möblemanget. Göran Henriksson beundrar en uniform som en av soldaterna Stoor burit:

– Han var en stor karl, betydligt längre än jag som är 175 centimeter. Dom strävade efter stora karlar för att skrämma ryssen och andra fiender.

Före indelningsverket medförde knekten egna kläder och ”vapen”. Dessa bestod ofta av liar och klubbor eller i undantagsfall någon musköt.

Efter 1690 var rotehållarna skyldiga att hålla sin soldat med lön, lega och personlig utrustning. Den bestod år 1706 av följande: säck, två skjortor, skinnbyxor, ett par strumpor, två par skor, ylletröja, halsduk, ett par fingerhandskar, ett par vantar och handskar därpå, lårför (kalsonger) samt flaska och nattmössa.

Kronan höll soldaten med uniform och vapenutrustning. Någon bössa finns av naturliga skäl inte kvar i torpet men besökaren kan förstås låtsassikta mot fienden:

– Man blundade så här då man sköt, för att inte få krutstänk i ögonen, tillägger Göran med glimten i ögat.

Samtidigt är vi medvetna om att soldatlivet var blodigt allvar. Två av soldaterna i Gäddvik begravdes i Finland 1789, de dog i fältsjukan. Även soldaternas anhöriga var hårt drabbade i sin fattigdom och ångestfyllda väntan här hemma.

– Pigor, drängar, torpare, soldater och egendomslösa. Det var alltid dom som kom i kläm men om det har det skrivits väldigt lite i historieböckerna.

Nu är det dags att lämna soldattorpet för den här gången men vi förflyttar oss bara en knapp kilometer, till Soldat Arms väg där Börje Nilsson bor. Han är 82 år och kände Stoor-Torsten väl men innan han berättar mer om detta beundrar vi några rariteter i Börjes garage:

– Jag gillar veteranbilar, här har vi en Morris Minor från 1959.

Med stolt min och lycklig röst berättar Börje om sin svartglänsande Ford V8 från 1938.

– Jag hittade den i Västerbotten och plockade sönder den i atomer. Med Forden var jag flera gånger och hämtade Stoor-Torsten. Vi for till soldattorpet där han var född.

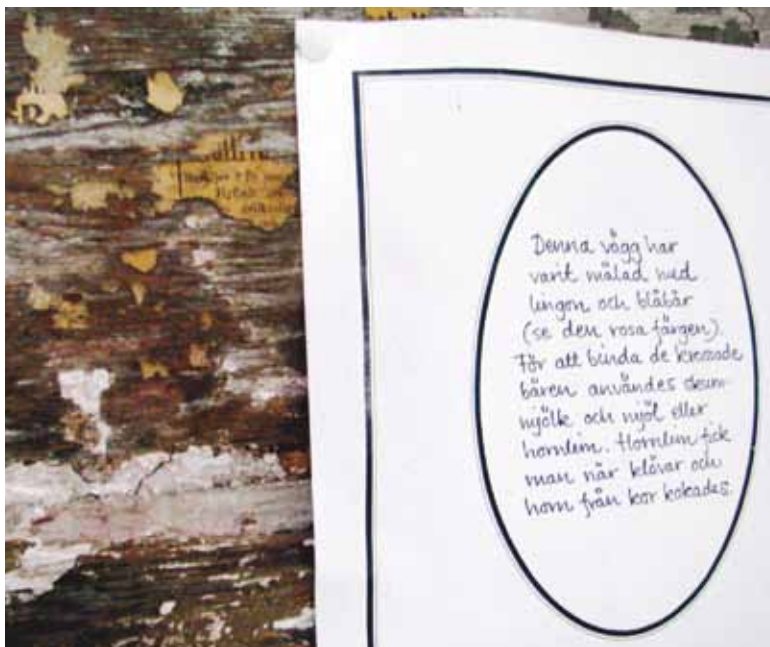
Stoor-Torsten som egentligen hette Torsten Nilsson var född 1910 och dog 1997. Det var stort pådrag då byborna

Fönstren skulle ha sexton rutor och det var väl bra. Men ofta var soldatfamiljerna i händerna på snåla rotebönder så torpen fick förfalla.

Undrar vad hon hette – tösen som strålade av lycka i sina finskor?

Bättre brödlös än rådlös...

...hos stadens borgare saknades uppenbarligen inte tapeter och målarfärg.

nyinvidde torpet några år innan Torsten dog, minns Börje Nilsson.

– Torsten var hedersgäst och började gråta då han såg det nyrenoverade torpet.

Torsten Nilsson var son till före detta soldaten Erik Nilsson Klint och hans hustru Emma Maria Boström. Hon var tidigare gift med Isak Vilhelm Stoor som dog på torpet 1903, elva år senare dog Torstens pappa Erik.

– Det var förbannat fattigt på torpet. Torstens mor jobbade åt bönderna, skurade hus och lagårdar. Bönderna betalade nästan ingenting men hon sparade ihop till en bit korkmatta. Då hon fick se en av bönderna komma för att besiktiga torpet vek hon ihop och gömde korkmattan, berättar Börje Nilsson.

Emma Maria kallades Stoor-Mora och bodde kvar på soldattorpet till 1930, samma år som Torsten gifte sig. I mer än ett halvt sekel ägdes sedan torpet av fröken Annie Wennerström. Hon kallades ”Madam Grape” och hade torpet som sommarställe. Torpet förföll med tiden men hon ville inte sälja det till Stoor-Torsten.

Börje Nilsson beskriver Stoor-Torsten med beundran i rösten:

– Han var en kraftig karl, stark som en björn. Murare och en arbetsmänniska av Guds nåde, Torsten var mycket omhuldad för sin arbetsvilja.

På 1980-talet åkte Börje runt med en bandspelare och intervjuade människor i Gäddvik, Ersnäs och Alvik där han är född. På ett av kassetbanden från 1986 berättar Stoor-Torsten

om soldattorpet och sitt strävsamma liv. Börje lånar mig bandet som ger en intressant och spännande inblick i vår 1900-tals historia. Här följer ett sammandrag av Torsten Nilssons berättelse:

”Jag är född nere i torpet. Där fanns två torp och vårat står kvar. Jag minns att det var mycket fattigt. Mamma fick göra dagsverken, hade tre kronor per dag”, börjar Torsten som var fem år då hans pappa dog.

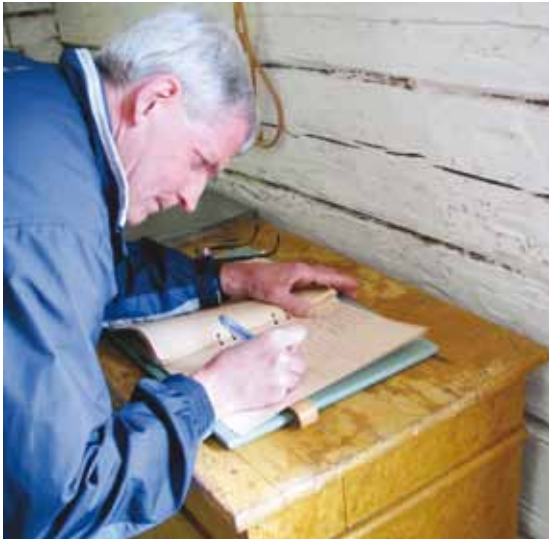
De hade tre kor och mamman slog ängen vid torpet med lie. Bönderna skulle se till att torpen var människovärdiga men det var si och så med det.

”Det var så kallt i den där stugan. Egentligen gick det bara att bo där på sommaren. Inte fick man gå och lägga sig mätt på kvällarna heller.

”Det gick aldrig att få nånting av fattigvården på den tiden. En gång gick mamma till Anders Hedström och sa: jag måste få lite hjälp, jag kan inte försörja barnen. Nä, sa en Anders. Du ska fara till fattigvården i Rutvik och auktionera ut barnen. Det fick hon till svar, mamma...”

Torsten minns då han som pojk rensade rovlanden för att tjäna sig en slant.

”Det var ett dåligt jobb, man trivdes inte men fick förstås äta sig mätt på rovor. Jag hjälpte till med att

Byggnader med självaktning har gästbok och Stoor-torpet är ett populärt utflyktsmål.

tröska också, dom stal ström från elledningen.”

En sommar var Torsten dräng hos bonden Ernst Edström i Gäddvik.

”Då levde gamla gumman och hon var snäll. Jodå, och snus ville hon ha, stoppade i näsan och drog in. Själv rökte jag från det jag var åtta år, hade pipa och tobak med mig i skolan. Mamma åt Per Pettersson var lärare. Hon tyckte det lukta mycket tobaksrök från räknehäftet.”

Efter att Torstens pappa blivit sjuk tvingades man låna hundra kronor av rotebonden Åström för att överleva.

”Mamma fick sedan betala fem kronor i ränta varje år. En dag betalade jag den där hundralappen, jag ville ha stugan, vara där på sommaren. Ja, nog får du det, svarade Åström, men då river jag den där stugan.”

En halvbror till Torsten drunknade på älven i Gäddvik. Han hette Hjalmar och kompiserna Linus Hansson var med. Det var is och strömt och man körde med häst halva vägen över älven, och färja den andra halvan.

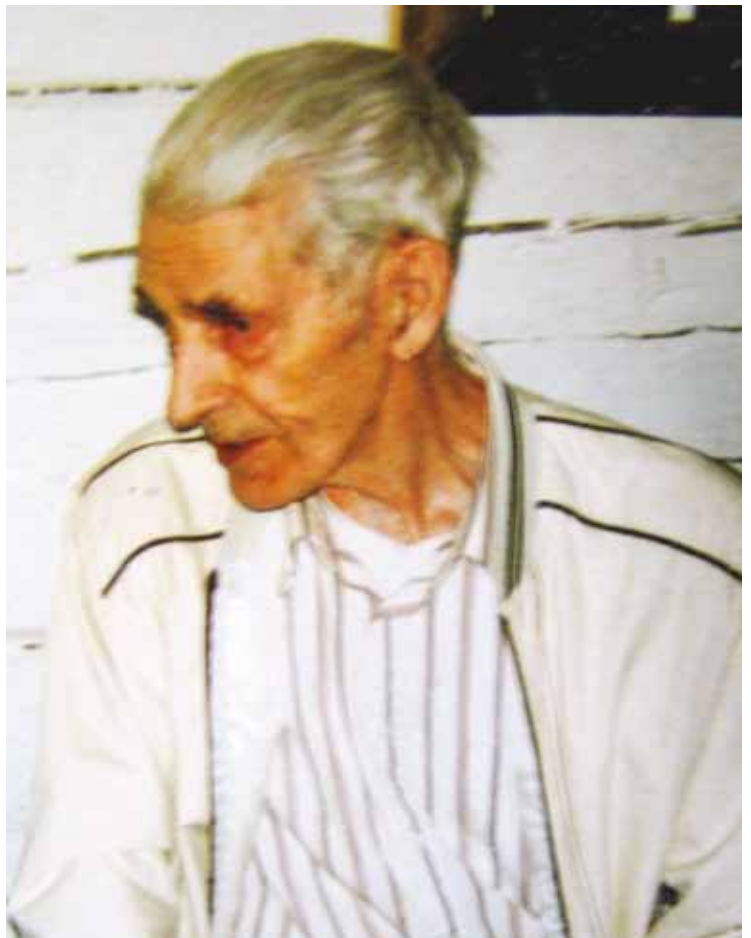
”Hjalmar åkte skridskor men for ned i vaken och under isen. Linus skulle ta fast honom men fick bara tag i handsken. Oj, oj, hade Linus ropat. Pappa åt han Karl Åström sa sedan åt mamma: jag har drömt i natt var pojken ligger.”

Man högg upp ett hål i isen och draggade med krokar på så kallade engelska stänger.

”Och tror du inte att tråden fastna i skridskon. Han var sanndrömmare, gubben Åström. Då dog denna gubbe och mamma har berättat vad som då hände. Hon och pappa var ute och gick och då sa pappa: gå från vägen, Emma.

Den sista som nyttjade Stoor-torpets kammare kallades Madam Grape.

Stoor-Torsten var självskrivnen hedersgäst vid invigningen av det upprustade soldattorpet.

Börje Nilsson högaktade Torsten och skjussade honom till soldattorpet med dollargrinet från 1938.

Gäddviksborna vet att hedra sina gamla soldater.

Likprocessen kommer, det är någon som dör här oppe. Inte kom det någon likprocess men mamma måste gå ur vägen. Pappa var synsk och kunde kureras gulstot, stämma blod och koppa.”

Men fattigt var det i torpet och en gång råkade Stoor-Torsten rejält i klistret:

”Jo, men jag vet inte om jag ska tala om det...Nå, jag hade inte skridskor och inte skidor heller, ingenting som alla andra hade. En gång då jag var in hos Jakobs-sons låg där fyra-fem par skridskor och jag tjuvlåna ett par.”

”Det var blankis och jag åkte till skolan, men jag

hann knappt gå in för då kom Jakobsson. Han var arg, skällde och sa att nu har stortjuven här stulit ett par skridskor. Jag fick stanna kvar i skolan på kvällen men Helmer Hedström kom dit och lova skicka ett par skridskor med mjölkbonden. Sedan skolka jag från skolan, tyckte det var roligt åka skridskor.”

Så en dag kom Hedström hem till torpet och pratade med Torstens mamma.

”Han sa att nu tar jag pojken från dig. Han går inte i skolan, första anhalten blir fattiggården dom kallar det där i Rutvik. Och där måste jag vara, med idioter, dom var som grisar. Gamla Bergs gubben låg i samma rum som jag.”

På fattiggården blev Torsten kvar till på vårkanten. Då såg han en bonde komma:

”Den där bonden ville ha mig. Så jag fick åka med skjutsen som kom nästa dag och skulle till Börjelslandet. Där var jag i tre år och fick jobba som en full

karl, jag var 13 år. Nog var dom snäll på ett sätt men det var klart, nog gick deras barn före mig.”

På kvällarna hinkade Torsten upp vatten åt bondens bror, tjänade sig någon krona till en kardus tobak.

”Då jag var 16 år sa jag åt bonden: nu vill jag ha lite betalt, annars far jag härifrån. Det kan du inte, sa bonden. Jo, det kan jag, det har jag rätt till då jag fyller 16.”

Torsten tog sitt knyte och for till Persön där han fick plats hos Axel Öhman. Efter sex månader flyttade han hem till torpet och började jobba i Karlshäll lite grann. Men torpet var ingen människovärdig boning så Torsten tog sin mamma med sig och flyttade till Karlsvik, året var 1930.

Något år senare träffade han Marry som var född 1913 utanför Sundsvall:

”Min pappa jobba på kolverket i Karlsvik och jag tjäna på Östermalm, i en mjölkaffär. Där blev jag

bekant med Torsten, vi börja följas där.”

Marry jobbade också som kocka i skogskojor.

”Jag hade stor stekpanna och gjorde sockerkaka så dom hade till helgen.”

Marry och Torsten fick tre barn och först bodde de i Strömmsgården innan de beslutade att emigrera till Amerika:

”Torsten fick arbetstillstånd och jobb där. Men yngsta pojken Bengt blev sjuk, sockersjuka, och det var så dyrt där. Läkare och allt så pengarna räckte inte till. Då besluta vi att fara hem och köpte en gammal gård på Bergnäset. Den sålde vi och bodde på Stengatan innan vi flytta till insatslägenhet på Lingonstigen.”

Torsten var i byggsvängen men då han fyllde 50 blev det järnverket.

”Jag var murare där i elva år tills jag tappa benet. Då höll jag på att dö. En järnhög ramla så det vart bara slarvsylta av hela benet, under knäleden.”

Att han kallades Stoor-Torsten berodde inte bara på uppväxten i soldattorpet. I Karlsvik hade han också ett annat smeknamn, berättar Marry:

”Dom kalla han lilla grävmaskinen. Det vill inte säga lite.”

Torsten skrattar belåtet och tillägger att han huggit timmer också.

”Dom sa att jag var värst av allihop och det var jag också. Man var inte rädd att ta i.”

Detta var historien om Stoor-Torsten och soldattorpet i Gäddvik. Då jag i februari 2010 sökte Börje Nilsson för att prata om bandinspelningen var hans telefon avstängd. Det visade sig att Börje dött några dagar tidigare – ännu en människa hade gått ur tiden efter ett händelserikt liv.

Nu har även Börje Nilsson gått ur tiden efter ett händelserikt liv.

Krigens förbannelse

Död och förintelse blev resultatet av våra "hjaltekonungars" härjningståg i öster, syd och väst. Tusentals norrbottningar slaktades på slagfälten eller dog i fältsjukdomar men inte nog med det – här hemma var nöden stor och soldaternas familjer tillhörde de värst drabbade.

Äldsta handlingarna om soldater från nuvarande Norrbotten är från Gustav Vasas tid. I en rulla från 1552 finns uppgifter om tjugo utskrivna knektar – tio från Luleå, nio från Piteå och en från Torneå. Vanligast var att soldaterna skrevs ut efter så kallat huvudtal, man tog exempelvis ut var tionde man till knekt. Värst utsatta var de så kallade lösdriparna och drängarna som sällan hade något val, men även bondsöner på gårdar med många söner. Officerarna kom som regel ur adeln och borgerskapet och de belönades generöst med rövade krigsbyten, gods och adelstitlar.

Då Gustav II Adolf år 1621 stod i startgroparna för 30-åriga kriget blev var femtonde man i Västerbotten utskrivna till knekt. Av dessa kom 23 från Piteå, 30 från Luleå, 18 från Kalix, 26 från Torneå och 16 från Övertorneå. Många av dessa dog i samband med belägringen av Riga men lidandet skulle bli värre – mycket värre.

De många och långa krigstågen medförde att gårdarna och torpen successivt förföll här hemma. Som en följd av armodet uppstod brist på soldater och då tog Karl XI initiativ till det så kallade Indelningsverket. Det infördes i Västerbotten år 1696 genom ett kontrakt mellan allmogen och kronan. Tre-fyra bönder gick ihop om en soldat, höll honom med ett torp och lite mark att odla det allra nödvändigaste på. Samtidigt var soldaten skyldig att utföra vissa dagsverken åt bönderna.

Innan jag besökte soldattorpet i Gäddvik studerade jag bland annat mönstringsrullar för Västerbot-

tens regemente. I alla dessa gamla handlingar framträder krigens förbannelse i blyxtbelysning.

Följande uppgifter om soldaterna och deras familjer är hämtade från socknarnas längder över "fattighe och oförmögne" och "ödhe hemman".

Vi börjar med Luleå (där även Boden ingår) och Råneå socknar som tillsammans hade 134 rotar/soldater i Livcompaniet.

Sedan följer Calix kompani (Nederkalix och Överkalix) samt Majorens kompani (Nedertorneå och Övertorneå), samtliga uppgifter avser åren 1678–80:

**Livcompaniet:
LULEÅ SOCKEN****Ahlvik:**

MÅNS OLOFSSON; knecht och död, hustrun allena medh 3 barn icke till någon fullkombligh ålder och dugelighet, hafwer icke sielf kunnat så sin åker, uthan hennes grannar sådt åth henne, hafwer 3 koor.
KERSTIN ANDER PERS; uthfattig knechtaänkia allena på hemmanet medh 1 barn, 1 koo och intet annat att tillgå.

LARS HANSSON; uthgådt för knecht, hustru GIERTRU för fattigdom skull måst qvittera hemmanet och lägga till ödhe.

Afvan:

NILS-NILSSON ROOS; död vid Ystad. Hustrun går och tigger och ähr icke mächtig att betala.
MÅNS JÖNSSON; knecht och död i fiendelandh, hustrun nu på hemmanet medh 4 barn, 4 koor, mycket gjäldbunden, intet betrodde.

JÖNS LARSSON; i krigstienst död, hustrun sitter på hemmanet och röker i största fattigdom och älendighet.

PER JÖNSSON och ZACHRIS ERSSON; bäggie uthgåna för knechtar och hemmanet nu ödhe.

Afvan-Sundom:

NILS HANSSON-BIÖRCK; död, hustrun går och tigger.

Antnäs:

INGEWALDH CHRISTIERNSSON; blindh avgått 1668, hustrun siukligh hafwer barn och icke mehra fålckhielp, 1 koo till låns af androm och icke mehra på hemmanet, går omkring och tigger.

NILS ANDERSSON; död i fiendelandh, hustrun på hemmanet medh tre barn i stor fattigdom, och intet lefvandes creatur.

Boden:

JOHAN LARSSON; död i knechtatienst, hustru LISBETA sitter qvar medh 7 små barn, hafwer 2 koor.

NILS; hustru MALIN qvar medh 4 små barn, sitter i stor gjäldh och fattigdom, hafwer allenast 2 koor i stoor älendighet.

Bredåker:

HERMAN JÖNSSON; död vid Christianstad, hustrun allena qvar medh två små barn och ingen annan fålckhielp, mycket fattigh, hafwer icke mehra än tre koor.

LARS LARSSON; knecht, hustrun medh sin ålderstigna moder och 1 barn på hemmanet uthi stoor fattigdom, äger icke mehra än 3 koor.

JACOB RIFJERN; bruksknecht, hustrun siuklig och ligger mäst till sängs, hafwer 3 små barn och ingen annan fålckhielp, grannarna i byn måste dom i blandh hjälpa medh huus sysslor.

PER PERSSON RUSK; död i fiendelandh vid Ystad, hustrun allena, doch waridt hoos androm på arbete, gjäldbunden och nästan ödhe.

Brändöhn:

JÖNS ABRAHAMSSON; död, hustrun sitter qvar medh många små barn uthi största fattigdom, lidit i dessa framfarna åhr stoor misswäxt.

OLOF HANSSON; cassetad, gammal förflammadt soldat, hustrun medh gammal sytesqvinna förestå hemmanet, hafwer 1 litet barn hemma och 2 borttingadt till födan hoos androm, äger hvarken häst eller koo.

ANNA; uthfattig knechtaänkia medh många små barn och ingen annan fålckhielp, hafwer allenast 2 koor.

BARBRO; knechtänkia medh 2 barn, 2 koor och mycket gjäldbunden.

Bälingh:

HANS CHRISTOPHERSSON; 1678 uthgammal och änkligh, hafwer inge mehra fålckhielp än en datter, i detta åhr fåt aff åbon allenast 10 skyler korn, hafwer 3 koor, men äger dom icke. 1680 uthfattig och i stoor älendighet, är intet at tillgå, mycket gjäldbunden och misswäxt.

Bänsbyn:

LARS OLOFSSON; död i knechtatienst vid Kjöge bukt, hustrun allena på hemmanet medh 3 små barn och 1 gammal syttningqvinna, ähr mycket fattigh och äger allenast 2 koor, doch till låns af androm.

HANS LARS; knecht och dödh, hustru BRITA sitter qwar allena medh 5 små barn och ingen annan fålckhielp, hafwer icke wardt mächtig at så sin åker uthan andra sådt åth henne, äger 2 koor.

HANS ERICHSSON; knecht, hustru allena på hemmanet medh 2 små barn, äger allenast 1 koo, mistade nyligen 2 koor 1 häst och mycket gjäldbunden.

Börjelsland:

NILS PÅHLSSON-DOCHTER; gått soldat för sin salig fader Pål Nilsson, var enda son på hemmanet och salig Påhls hustru MARTA önskar att Nils befrias. Marta har haft flera söner; en reste i höstas till Stockholm och är borta på sjön, den andra reste från Calix samma väg och är uth ur landet.

CARL OLOFSSON; knecht och dödh, hustrun siukligh hafwer 3 barn halfväxta, ingen fålckhielp mehr, mycket fattigh hafwer 2 koor.

LARS DAVIDSSON; knecht, hustrun gammal, dottren fullväxt ingen annan fålckhielp, uthi stoor giäll och fattigdom på hemmanet, hafwer allenast 1 koo.

OLOF NILSSON; knecht, hustrun qwar allena, borttingat sina barn hoos androm till födan, hafwer 2 koor.

SARA; uthfattigh knechtaänkia, ingestädes betrodde at bekomma Cronans uthlagor, hafwer 3 koor men mehra skyldigh än hemmanet är wärdt.

SISLA; uthfattigh och älendigh knechtänkia medh 4 små barn, hafwer allenast 2 koor.

Heden:

OLOF LARSSON; dödh, hustrun allena qwar medh 4 små barn, hafwer 2 koor men till låns af androm.

Härzöhn:

JACOB TORFASTSSON; gammal och förlammadt soldat medh hustru och 1 liten son, ähr mycket fattigh, äger allenast 3 koor.

Måttsund:

JOHAN JOHANSSON; död vid Kjöge bukt, hustru DORDI qwar i stoor armodh medh 4 små barn och en halfväxt flicka, litet sådt af åkern, hafwer 3 koor doch mycket fattigh och gjäldskyldigh.

ANDERS HANS; dödh knecht. Hustru BRITA uthfattigh knechtaänkia äger 2 koor, lidit missväxt.

HANS LARSSON-HARA; dödh i Sjöslaget vid Öland. Hustru ANNA blindh och uthfattigh soldatänkia, hafwer tre små barn och een koo allenast, mycket gjäldbunden.

NILS ANDERSSON-HVITLÅCK; död vid Lund. Uthfattigher soldatänkia medh tre små barn, ägher allenast een koo obetrodder.

Persöhn:

OLOF HANSSON; dödh i knechtatienst, hans hustru (?) och hustru KARIN ähr gandska uthfattiga medh många små barn. Hafwer hwar sin koo, men till låns af androm.

PER ENOCHSSON; sielf knecht. Hustru på hemmanet medh syster och 4 små barn uthan någon manshielp, 3 koor, mycket gjäldbunden och fattigh.

Skatamark:

HINDRICH JOHANSSON; sielf knecht, hustrun medh 3 små barn på hemmanet, uthan manshielp i stor fattigdom medh 1 koo, doch mehra skyldigh än annan ägendom imposterar.

ERICH OLOFSSON; sielf knecht, hustrun dödh, allenast en gammal kiäringh och dotter på hemmanet medh 5 små barn, 3 koor, mycket fattigh och gjäldbunden.

KERSTIN; uthfattigh knechtänkia medh 3 små barn, 2 koor till låns och mycket gjäldbunden.

Sunderbyn:

ANDERS ERSSON; dödh knecht, hustru qwar i stoor fattigdom medh 3 små barn, äger icke kläder på kroppen, hafwer 2 koor.

HINDRICH HANSSON; sielf knecht, hustrun qwar på hemmanet medh 4 små barn i stoor fattigdom och gjäldbunden, 2 koor alldeles obetrodder.

HANS OLOFSSON; ähr en förlammat soldat, mycket fattigh, äger 3 koor.

ERICH LARSSON; sielf knecht 1678, hustrun hemma medh 6 små barn, andra hafwa sådt åkern, hafwer allenast 3 koor. 1680: Erich Larsson dödh, hemmanet snart ödhe.

HÅKAN JÖNSSON SIÄHL; hustrun och barnen dragit till Österbotten at sökia sigh födan.

Sundom:

HANS HANSSON; 1 soldathustru inneboende, sielf uthgammal och fattig, ingen manshielp än sin ålderstigna hustru och 4 små barn, hafver 2 koor, men pantsatta till kornhuset.

Svarthiörsbyn:

ANDERS PERSSON; sielf knecht, hustrun allena qwar medh 2 små barn och ingen annan fälckhielp, hafwer 2 koor.

JÖNS LARSSON BLECHT; hemmanet ödhe och uthan åbo, ingen brukat af hemmanet.

Sävastbyn:

PER LARSSON; sielf bruksknecht, hustrun på hemmanet medh 5 små barn och en gammal sytesqvinna, hafwer 3 koor, lefver i största fattigdom och älendighet.

PER ERSSON; bruksknecht, hustrun qwar medh 1 barn och ingen annan fälckhielp, hafwer 1 koo.

Uhnbyn:

JÖNS JÖNSSON; sielf knecht, hustrun och en gammal sytesqvinna på hemmanet medh 2 små barn, hafwer 4 koor, men till låns af androm.

HANS OLOFSSON; sielf knecht, hustrun på hemmanet i stoor älendighet, 4 koor och mycket gjäldbunden.

RÅNEÅ SOCKEN**Hwitåhn:**

ERIK PERSSON; bonde och knecht, dödth blifven i fiendeland. Hustrun hemma medh små barn och ingen annan fälckhielp, hafwer fyra koor men intet annat förrådth.

JÖNS ANDERSSON; dödth i knechtatiensten, fattig knechtänkia mycket gjäldbunden.

Högsöhn:

NILS ERIKSSON; dödth blifven i fiendeland, ingen manshielp på hemmanet uthan hustrun allena medh fem barn.

Jämptöhn:

JÖNS JÖNSSON; sielf dödth i knechtatiensten, hustrun lefver hemma i stoor armodh och fattigdom, ähr mehr skyldig än hemmanet ähr wärdt, hafwer två koor.

Prästholm:

KNUT JÖNSSON; anhåller i ett brev 1672 om befrielse från soldattjänst: "...är en fattig bergssoldat, har måst gå soldat 15 år för det ringa torp jag åbor uthi. När jag hemkom från fiendeland blev jag insatt för brukstienst, thesuthom har jag min svärfaders broder som ännu i lifvet är och i långa tider gått soldat för samma torp. Nu hafwer jag fattig man dragits medh en svår siukdom uthi några åhrs tidh och icke må förrätta min brukstienst."

Råhne by:

NILS LARSSON-LUSTIGH; sielf dödth i knechtatiensten i Stockholm. Hustrun allena på hemmanet, hafwer icke warit mächtig så sin åker, uthan hennes grannar, ähr ganska uthfattig och hemmanet i gjäldh, äger allenast een koo.

I början av 1900-talet fick Sverige allmän värnplikt. Här Gerhard Tegbro från Forshed i Råneå socken.

JÖNS ANDERSSON; död i knechtatiensten, hustrun ähr mycket fattig och hafver ingen fålckhielp medh sig på hemmanet, allenast två koor.

LARS JÖNSSON; bonden uthi fiendeland, hustru LISBET sitter hemma i stoor giäldh och armod.

Calix compani:

Västerbottens regemente bestod av åtta kompanier varav fem i nuvarande Norrbotten. Byarna i Kalix och Överkalix hade 94 rotar/soldater i Calix compani:

CALIX SOCKEN

Bondersbyn:

CARL JÖNSSON; bonden och hustrun dödha af hunger, på hemmanet är 3 sönnner och en dötter men mäst små, att der icke hafwa macht at häfda hemmanet, äger allenast 2 koor och ingen häst, hemmanet allt förbårgat.

NILS JÖNSSON; uthfattigh nyss hemkommen kriget ifrån Jämta landh, äger allenast 2 st. koor och een gammal häst.

Innanbäcken:

Hustru BARBRO; knechta änkia, mycket gammal, sitter i stor fattigdomb och ällendighet.

Nääs:

Hustru KERSTIN; knecht änkia, ingen manshielp på hemmanet, en koo, intet sådt på många år mehra ähn en kann, födher sigh mäst medh tiggeri.

Rijan:

Hustru KLARA; uthfattigh knechtaänkia 4 barn, äger allenast 3 koor och 1 föhl, sitter i stor giäldh hoos Bårgarna.

Rålfz:

ANDERS NILSSON; 1678 hustru MARGETA fattigh knecht enkia, icke kunnat så sin åker tillfyllest, hafwer 5 små barn och ingen annan fålckhielp, äger allenast 4 koor och ähr icke betrodde hoos bårgarna om Cronans uthlagor. 1680: som föregående med tillägg: hafwer 7 små barn.

Sangis:

PER LARSSON; sielf uthgammal casserad soldat medh sin ållderstigna hustru och ingen mehra fålckhielp, hafwer fuller 3 koor män äger dem intet sielf uthan skyldigh för förra åhrets uthlagor.

CARL OLOFSSON; bonden sielf knecht och hans hustru sitter allena på hemmanet medh een dötter och liten son. Är icke betrodde hoos Bårgarna om Cronans uthlagor, hafwer 4 koor men sitter i giäldh för Bårgarnas försträckning.

Siknäs:

ERICH JOHANSSON; bonden knecht, hustrun allena på hemmanet medh sin ållderstigna swärmodher och 3 små barn, hafwer 2 koor men hemmanet i giäldh hoos bårgarna.

Storöhn;

PER OLOFSSON; bonden sielf knecht och son död, hustru förestår hemmanet allena medh sin ållderstigna swärmodher, sitter i stor giäldh och fattighdom.

Thöre;

SIGRI; piga, sielf och system gamla, hafwer en liten tienst poika om 14 år. Mycket skyldigh till officerarne för förra åhrens uthlagor, hafwer fuller 2 koor män äger dem intet sielf.

Hustru MARIETA; sielf uthgammal, sonen knecht, hans hustru allena på hemmanet medh 3 små barn, sitter i största fattighdom och kan icke betala.

Wännafierden:

NILS OLOFSSON; död, hustru KERSTIN uthfattigh knechtaenkia medh 3 små barn och äger 3 st. koor.

Yttermordierf:

Hustru GIERTRU; fattigh knechtaänkia medh ett litet barn, uthan någon manshielp eller annat fålck, eger allenast 2 koor och i stoor giäldh.

Hustru BARBRO; uthfattigh änkia på hemmanet medh ett litet barn och hafwer liten fålckhielp, sitter och i stoor gjäldh hoos Borgaren för försträchta uthlagor till Cronan, äger 3 koor doch till låns af androm. Hustru MARIETA; een knecht på hemmanet, hafwer ingen annan fålckhielp ähn een gammal kiäringh, sitter i stoor gjäldh och är icke mehra betrodde hoos borgarna om uthlagorna.

ÖVERCALIX SOCKEN

Grelsbyn:

Hustru KERSTIN; bonden sielf en gammal och förlamat man, hustrun medh 2 små barn, äger een koo, men födha sigh mest medh tiggeri och hemmanet allt förborgat.

Kiengis (Jockfall):

JÖNS GRELSSON; bonden sielf knecht, hustrun på hemmanet med många små barn, hafwer icke mehra ähn sin mans syster till fålckhielp, mistat sin häst och 5 koor nyligen, hafwer allenast 4 koor.

Wännäs:

LARS OLOFSSON; bonden sielf soldat, hustrun sitter hemma i stoor fattigdom och älendighet och ähr mycket skyldigh till Bårgaren för försträchta Cronans uthlagor, ingen mehra fålckhielp i gården uthan en gammal käringh, äger allenast een koo, men 4 små barn.

OLOF OLOFSSON; bonden sielf soldat, 4 små barn, hafwer systren hemma i stor fattigdom och ällandighet och ähr mycket skyldigh till Bårgarna, ingen mehra fålckhielp i gården uthan een gammal kiäringh, äger allenast 1 koo.

Majorens compani:

Majorens compani representerade Tornedalen på båda sidor av Torne- och Muonio älvar där gränsen sedan drogs 1809. Kompaniet bestod av 144 rotar/soldater varav ett 90-tal i Matarengi (Övertorneå) som även inkluderade byarna i nuvarande Pajala socken. Året är 1678:

NEDERTORNEÅ SOCKEN

Biörköjhn:

Hustru ANNA; soldathustru sitter på hemmanet i stoor fattigdom och kan icke batahla.

JOHAN JACOBSSON; sielf knecht, hustrun medh många små barn på hemmanet, är myckit fattigh, doch måste betahla halfparten.

Haparanda:

CLEMENT JÖNSSON; sielf knecht, hustrun sitter med 5 små barn i största fattigdom, doch måste betahla halfparten.

PER HANSSON; hemmanet öde, åboen uthgick knecht 1675 och ingen brukat något der af, ängiarna söndersweda i förlidit ähr af isgången och watuflodh.

Kakama:

HINDRICH JÖNSSON; bonden sielf soldat, hustrun sitter qwar i största fattigdom medh små barn, äger 5 koor men nu 2 borttagna för uthlagorna.

Karunge:

PÅHL HYNÖNEN; gammal cassetat och förlamat soldat, gåår medh kryckia, hafwer 2ne gamla knechthustrur medh sigh på hemmanet, och kunna intet betahla ordinarie räntan, icke heller sådt.

OLOF PERSSON; uthgådt för soldat, hwarken sådt eller skurit, hustrun gifvit sigh ifrån hemmanet.

STEPHAN PHILIPSSON; warit knecht och bortrymbd, hustrun sitter fuller på hemmanet medh många små barn och en koo, kan intet bruka hemmanet eller skatta derför.

Kifwaranda:

JOHAN PERSSON; uthfattigh knecht enkia i största armodh och kan intet betala.

Kirsbäck:

JÖNS JÖNSSON; bonden knecht, hustrun sitter med 3 små barn på hemmanet i stoor fattigdom och kan intet betahla.

Korpakyla:

NILS BENGTTSSON; sielf siukligh och hustrun blindh, går omkringh i socknarna i Österbotten at sökia sigh födan, litet sådt, ähr och myckit giäldbunden.

Kuckala:

HINDRICH HANSSON; ähr uthrester på togh i Cronans tjenst, hemmanet besittas uthaff een soldats hustru, sitter i stoor fattigdom, intet sådt.

JOHAN ERSSON; uthgått till 3:die mans knecht, intet sått.

LARS JÖNSSON; lagskrifven knecht, dödh, hustrun sitter allena på hemmanet uthan mans och annan folckhielp, hafwer litet kunnat så sin åker, äger allenast 1 koo.

HINDRICH PERSSON; dödh i Jämtland, alena en liten gosse om 13 ähr till manshielp på hemmanet, litet kunnat så men äger allenast 3 koor, myckit fattig.

BRITA WINICHSDOTTER; mannen soldat, ingen mans eller annan folckhielp i gården, äger alenast 3 koor och i detta ähr litet sått, kan intet betahla uthlagorna.

Laifaniemi:

HÅKAN HÅKANSSON; sielf soldat, hustrun hemma i största fattigdom med 4 små barn, äger 4 koor, men mera skyldigh till Borgarna ähn hemmanet är wärdt.

MATS JÖNSSON; sielf soldat, hustrun meenför och siukligh person, är myckit fattig och kan intet betahla.

JACOB HINDRICHSSON; sielf soldat, hustrun dödh och en liten gosse på hemmanet om 6 ähr, äger alenast en koo, och kan intet skatta.

Liedakala:

PER NILSSON; hustrun sitter nu på hemmanet medh een gammal förLAMMAT soldat och ingen mehra folckhielp, äger alenast 2 koor, kan intet betahla.

PER PERSSON ROPSA; sielf uthgådt knecht, hustrun alena med 3 små barn på hemmanet, lefwer i stoor fattigdom och kan inte betahla.

Många hade det knapert även utan eländet som skapades av alla krigen. Här Heikki och Kristina Mört vid förra sekelskiftet i Haparandatrakten.

Neder Raumo:

HINDRICH STEPHANSSON; sielf knecht, hustrun på hemmanet medh 5 små barn i stoor armod, äger 4 koor, doch kan hon inte betahla.

MICHEL ERSSON; sielf wanför och casserat soldat, hustrun med 5 små barn på hemmanet och ingen mera folckhielp, äger allenast 2 koor och kan intet betahla.

LARS NILSSON; sielf soldat, hustrun uthan folckhielp på hemmanet ähr och wist myckit uthfattigh af många åhrs boskapsolyckor.

ANUND JÖNSSON; bonden sielf uthgådt knecht, hustrun sitter på hemmanet uthan annan folckhielp och äger alenast 2 koor, kan intet betahla.

ESKILL JÖNSSON; sielf knecht, hustrun lefwer i stoor armod medh många små barn och kan intet betahla.

Nederwoikala:

BENIAMEN ERSSON; sielf soldat, hustrun sitter qwar på hemmanet, medh 3 små barn och icke mehra folck, äger allenast 2 koor.

HINDRICH TOPPOI; gammal förflammat man, gåår med kryckior, hustrun siuk, äger alenast 4 koor. hafwer uthsatt 3 söner i knechtatiensten.

Hustru KARIN; åldrigh, bonden sielf gammal och siukligh, sonen knecht, hafwer 2 små söner, och intet mehra folck, äger alenast 3 koor, är och mycket fattigha.

NILS PERSSON; uthfattigh, uthgiordt många knechtar, ingen folckhielp på hemmanet ähn sin hustru och bondens syster, äga allenast 3 koor.

NILS PERSSON; sielf soldat, hustrun sitter alena på hemmanet medh een liten gosse uthi största armodh.

JOHAN OLOFSSON; bortrest till Österbotten och låtit leja sigh till soldat, hustrun dödh af hunger.

Pottan:

NILS RÄÄF; ingen brukar hemmanet, öde.

Wonum:

NILS JÖNSSON; bonden knecht, sådt 2 skiähl, mist 2 koor och 2 qvigor.

NILS HINDRICHSSON; föder sigh medh tiggeri, intet sådt, sonen knecht,

HÅKAN OLOFSSON; sielf knecht, hustrun gammal med många små barn på hemmanet i stoor fattigdom.

NILS JUNIKALA; nys uthlegt knecht, äger ingen koo sielf.

ERICH JÖNSSON; sielf knecht, een uthfattig kiäringh sitter der på hemmanet, kan intet betahla hwar-ken ordinarie eller extra ordinarie.

Över Raumo:

HÅKAN PERSSON; bonden gammal soldat och ofärdig, hustrun gammal och myckit fattigh.

ANDERS PERSSON; sielf odugligh och casserat knecht, hustrun gammal kiäringh, lidit stoor olycka på sin boskap och är mycket fattigh.

CARL ESKILLSSON; bonden sielf knecht, hustrun sitter på hemmanet med 3 små barn i stoor fattigdom och kan inte betahla.

HINDRICH CHOVA; sielf knecht och myckit fattigh hustrun eensam på hemmanet i största älendighet, och kan intet betahla.

HANS RAUSTI; bortrest och låtit leja sigh till soldat i Österbotten, tillika och hustrun gådt ifrån hemmanet, öde och uthan åbo.

GABRIEL THOMASSON; sielf uthgådt knecht och hustrun qwar med 2 små barn, äger alenast een koo och kan icke skatta.

HANS RAUSTI; gammal förlofvad soldat, kan icke bruka eller skatta för sitt hemman, uthan gåår omkringh sochnen at sökia sigh uppehälle.

Överwoikala:

HINDRICH SMEDH; bortrest för 2 åhr sedan, ingen på hemmanet uthan een gammal hustru, sonen uthgått till knecht, knechthustrun dödh, intet sått eller skurit.

HANS HINDRICHSSON; bonden uthgått till knecht, ingen åbor hemmanet uthan een liten flicka, flickan håller till uthi een gammal bastugu, hafwer allenast 1 koo der af hon lefwer och uppehåller sigh.

ERIK LARSSON; bonden dödt i hungersnödh, mågen knecht, ingen åbo hemmanet, knechthustrun sitter där inhyses medh 4 små barn, hafwer 2 koor och befaras innan kort svälta i hiähl.

Hustru ANNA; mannen knecht, hustrun eensam på hemmanet medh 2 barn, intet sådt.
HINDRICH JÖNSSON; intet sådt i förledhit åhr, sielf siuklig och brodren uthlegdt till knecht.
JÖNS HIRFWAS; intet sått sin åker hvarken nu i fiohl eller tillkommande åhr, något korn att uthså
men måste upåtha sin endaste boskap lijka som fler andra.

ÖVERTORNEÅ SOCKEN

Alkula:

HINDRICH HANSSON; uthsådt något men intet skurit, alldeles uthfattiga och ej annat hafwa till
brödh än furu barken.

JÖNS PERSSON; uthgiort soldat, intet sådt, aldeles uthfattig.

LARS KIRKO; förlofvat soldat, hustrun gammal, ingen annan folckhielp på hemmanet, isgången
giordt honom stoor skada.

Armasari:

ANDERS STEPHANSSON; sielf soldat, ... på hemmanet uthi stoor fattigdom, intet sådt ej heller
hafwer att så.

ANDERS STEPHANSSON; uthgådt knecht, hustrun medh många små barn lefwer i stoor fattigdom.

KNUT NILSSON; gammal soldatenkia på hemmanet, äger en koo men kan icke bruka hemmanet.

Cauliranda:

ERICH JÖNSSON; aldeles uthfattigh gammal soldat och bråttfällingh, hustrun uthan någon folckhielp
på hemmanet, äger alenast 3 koor och ingen häst.

JÖNS NILSSON; sielf lagskriven soldat men med sin hustru rymbdt under fiällen i Lappmarken,
hwarest ingen kan honom igen finna och lembnat hemmanet öde, intet mera folck på hemmanet än en
gammal kiäringh, hafwer een koo.

Hapakyla:

OLOF ERSSON; gammal gubbe på hemmanet, een soldat uthgick i fiohl, den andra i åhr.

JÖNS OLOFSSON; enkian hafwer alenast 4 koor och intet annat creatur, isgången giordt stoor skada,
intet sådt sin åker i åhr.

PER JÖNSSON; dödh, enkian medh en liten gosse på hemmanet uthan annan folckhielp, isgången
giordt stoor skada, äger nu intet annat som 3 koor.

Helsingbyn:

OLOF BÅNG; ofärdigh gammal soldat, hustrun och gammal, äger alenast 3 koor och intet annat creatur.

LARS ERSSON; sielf knecht, hustrun sitter på hemmanet uthan någon folckhielp, uthi stoor fattigdom.

MICHEL MICHELSSON; sielf soldat, hustrun med 2 barn sitter der qwar, äger en koo och intet annat
creatur, kan icke skatta för hemmanet eller det bruka, lefwer i största fattigdom.

Jonoswando:

JÖNS ANDERSSON; uthgammal med tvänne gamla systrar sittia på hemmanet, föde sigh mäst
medh tiggeri, på femb åhrs tidh icke kunnat så något korn, sohnen uthgådt knecht och ingen qwar som
hemmanet häfda kan, uthan alldeles förfalli till öde.

Juoxänge:

HINDRICH JÖNSSON; siälf soldat, hustrun allena på hemmanet uti stoor fattigdom.

PER PERSSON; nu blifven uthfattig, sedan han haar uthgådt söner till knechtatiensten.

HINDRICH JÖNSSON; sielf och hustrun gamla, myckit fattigha, liten folckhielp på hemmanet, huus
gambla och omkullfallna, floden bortfört häst med 7 koor, äger nu ingen koo, 2 till låns af androm.

Koifwakyla:

”Denna by hafwer ingen åhrs wäxt bekommit, ehuruwäl de måst sina åkrar sådt hafwa, uthan alt blif-
vit uthaf tordön hagell och owäder slagen i grund så att icke ett korn igen op kom, uthan tillika med
hallmen bortrutnadhe.”

Kolare:

OLOF ANDERSSON; hustru med 2ne små barn på hemmanet, äger alenast een koo och intet annat
creatur, hafwer icke mächtat så på 6 åhrs tidh uthan går och tigger.

Mariosari:

ANDERS MICHELSSON; sielf knecht och ingen folckhielp, hans son ähr dumb och förlammat, äger alenast 4 koor och intet annat creatur, intet kunnat så på några åhr, ähr aldeles uthfattigh.

NILS OLOFSSON; bonden knecht, een gammal kiäringh på hemmanet, hafwer 4 små barn att upphålla, äger 3 koor, kan intet såå sin åker.

JÖNS MICHELSSON; sonen uthgådt till soldat, fader och modren döda, inghen kvar på hemmanet uthan är ödelagdt.

Mataränge:

HINDRICH ANDERSSON; sielf och hustrun odugeliga, 2 söner uthgådt för knechtar, intet sådt på 3 åhr.

Mietolansari:

LARS JACOBSSON; sielf dödh, hustrun medh 4 små barn på hemmanet och äger alenast 2 koor.

Monianiska:

Hustru BRITA; ähr wanför och aldeles uthfattigh, hafwer ingen folckhielp uthan en liten gosse, icke kunnat såå i detta åhr.

Paijala:

MATS PÅHLSSON; dödh, änkian uthgammal och ingen manshielp, i detta åhr intet sådt.

Pello:

JÖNS MICHELSSON; ähr sielf knecht och liten folckhielp på hemmanet, äger alenast 4 koor och intet annat, intet sådt sin åker.

Päckillä:

NILS NILSSON; sielf knecht, hustrun sitter på hemmanet i stoor älendighet, ej annat hafwer än furu barken till brödh, på några åhr intet sådt, aldeles uthfattigh.

JÖNS HINDRICHSSON; bonden sielf uthgådt knecht, hustrun föder sigh mäst medh tiggeri.

Qwifwakangas:

MICHEL NILSSON; sielf soldat, ingen manshielp, intet sådt, uthfattig.

JÖNS JÖNSSON; sielf gammal och odugligh, sonen soldat, äger alenast 1 häst och fyra koor.

JÖNS ERSSON; sielf knecht, hustrun alena på hemmanet med 2 små barn, uthan annan folckhielp, äger alenast 4 koor och intet annat creatur, intet sådt ej heller hafwa något uthsädhe, hafwer furu barken till brödh.

HANS NILSSON; sielf knecht, hustrun uthan annan folckhielp på hemmanet, intet sådt på fyra åhr, äger alenast 2 koor.

CLEMENT OLOFSSON; sielf knecht, hustru uthan annan folckhielp på hemmanet, watufloden borttagit 3 koor, äger alenast 1 koo.

STEPHAN HINDRICHSSON; bonden och hustrun gambla och fattiga, kunnat icke häfda hemmanet uthan det öfvergifwit, satt sigh neder i Lapmarken hvarest der andels föda sigh om sommaren med fisk, om winteren neder på bygden och tigger.

Rouskala:

JOHAN HINDRICHSSON; sielf knecht, hustrun medh en gammal kiäringh alena på hemmanet, lidit stoor skada af isgången.

Turthula:

OLOF OLOFSSON LINBOM; sielf knecht, hustrun medh 5 barn qwar lefwer i armod, litet kunnat såå sin åker, allenast 3 koor.

ERICH ERSSON; åhr 1675 krymphling, hustrun med 8 små naakna barn, intet sådt. Åhr 1678; sielf oduglig och borttagen, hustrun hufvudswagh med 3 små barn, intet sådt på 5 åhrs tijdh.

OLOF OLOFSSON; allena medh sex små barn uti stor fattigdom, intet sådt eller skurit.

Tärende:

HINDRICH LARSSON; sielf nyiligen drunknat, hustrun mycket fattigh, hafwer liten folckhielp och sitter i stoor giäld hoos Borgarna.

Raskens som förebild

På många håll i Norrbotten finns privatpersoner och föreningar som släktforskar och rotar i vår lokala historia. Ett viktigt arbete som ger riklig belöning, tycker Johnny Sandkvist i Södra Sunderbyn och Owe Fredriksson i Kalix.

– Det är bland det svåraste som finns att forska kring soldaterna, säger Owe som ägnat tusentals timmar åt rotarna i Kalix kompani.

Johnny Sandkvist har skrivit tre böcker om Rosvik där han har sina rötter. De 1400 sidorna innehåller många intressanta uppgifter som han bland annat funnit i byakistans gamla handlingar.

– Men det mesta om soldaterna är från generalmönsterrullorna. Där hitta jag bland annat uppgifterna om Zachris Nilsson Klumberg.

Klumberg var med i ryska kriget då han 1741 blev tillfångatagen i slaget vid Willmanstrand. Han släpptes efter tre års fångenskap och dog som 79-åring av ”svår värk”. Pite kompani bestod av 125 soldatrotar. Tack vare jordeböckerna har Johnny Sandkvist kunnat följa de sex rotarna i Rosvik, Trundavan och Trundön under åren 1694–1901. Rotenamnen var Trögh, Tapper, Lejon, Knipa, Hjälte, Löya, Carbin, Rosenmark, Castell, Klumberg och Triumf. Erik Persson Lejon som dog 1846 var soldat i 59 år, den längsta tjänstgöringstiden för alla soldaterna i Rosviksområdet. Han fick medalj för tapperhet i fält vid norska fälttåget 1814 då svenskarna förlorade 350 man i döda, sårade och tillfångatagna.

De många krigen var ett gissel för Pitebygden och hela landsändan under mer än 200 år. Älvsborgs lösen i början av 1600-talet innebar att Sverige tvingades betala danskarna 170 000 respektive en

miljon daler silvermynt för att lösa Älvsborgs fästning. Dessa enorma belopp krävdes in genom beskattning av alla som ägde djur och mark i bland annat Rodzwick (Rosvik). Västerbottens regemente bildades 1624 och var indelat i åtta kompanier med 1056 rotar. Regementets första eldprov blev 30-åriga kriget då många hemman blev öde genom ständig utskrivning av knektar. Under Karl XI:s krig mot Danmark var större delen av regementet äntermanskap på krigsfartyget Stora Kronan. Fartyget kantrade vid Ölands södra udde och större delen av manskapet försvann i djupet.

Eländet fortsatte under Indelningsverket då kriget i stort sett avlöste varandra fram till 1814. Stora nordiska kriget pågick i 21 år och vid Poltava 1709 uttraderades nästan hela regementet. Efter nya utskrivningar skeppades fyra Rosviksbor till Estland för att försvara en fästning som belägrades av ryska trupper. Pest utbröt och när kompaniet mönstrades i Piteå året därpå (1711) återstod bara sex av kompaniets 125 man. En av dem som dog av pesten var Anders Pärsson Klumberg från rote 125 i Rosvik.

En annan fruktad sjukdom var den så kallade fältsjukan, ett samlingsnamn för flera smittsamma tarmsjukdomar som dysenteri och diarré. Ofta dog fler soldater av fältsjukan än på själva slagfälten och civilbefolkningen var hårt drabbad. Vid finska kriget 1808–1809 avled 144 soldater ur de regementen

Johnny Sandkvist har dokumenterat soldatöden och krigens konsekvenser för Rosvik. Här med en tavla som svärmodern Emmy Åström målade i Sunderbyn.

Rosvikssoldater anno 1885 då indelningsverket snart gjort sitt. Fr v Carl Peter Blomqvist som blev bonde, Johan Erik Bergström som 1887 utvandrade till Australien och Johan Peter Nilzon som blev skollärare i byn 1888–1924.

Vid laga skiftet 1889 i Rosvik flyttades soldattorpet Karbin till Bastunäs. På fotot från år 1900 ser vi Anders Öqvist Carbin, hustrun Margaretha Andersdotter och sonen Adrian Andersson (Ålas-Adrian). Anders var lejd 1874 och blev vicekorpral under en sexårig kommandering till Karlsborg.

från södra Sverige som var förlagda i Alvik och Långnäs. De begravdes i en massgrav och i Långnäs dog cirka tio procent av byns befolkning.

Även i Kalix skördade fältsjukan många offer bland civilbefolkning och soldater. Om denna tragik vittnar den så kallade "Ryssgraven" i centrala Kalix där "vän och fiende" fick sin sista vila. Kalix kompanis förluster i antal döda var dock relativt små jämfört med under många andra krig från 1600-talets början till 1809.

Flera gånger blev kompaniet nästan uttraderat och ofta var livet i fält ett rent helvete, exempelvis under Pommerska kriget i mitten av 1700-talet. Vid mönstringarna i Rügen år 1759 var mer än halva Kalix kompani försatt ur stridbart skick: 30 av de 78 soldaterna var döda, fyra tillfångatagna och nio sjuka.

För snart 30 år sedan var Owe Fredriksson med och startade Kalixbygdens forskarförening tillsammans med Bengt-Göran Nilsson, Judith Fors och Birger Lindgren. Sedan dess har föreningen vuxit till cirka 500 medlemmar. Owe Fredriksson bor i Kalix men när det gäller soldatrotarna har han fokuserat på grannen i norr.

– Jag valde att koncentrera mig på Överkalix. Det var lättare där eftersom dom bara var 25 soldatrotar. Kalix socken hade 67 rotar och Töre fyra. Det var före 1768 då roten Skoug i Sävisnäs överfördes till Majorens kompani, alltså Torneå.

På väggen bakom sitt skrivbord har Owe en raritet.

– Det är en soldatduk från 1600- eller 1700-talet. Jag fick den av en dam som var född Wass

Raskens är en förebild då Owe Fredriksson forskar om rotarna. Förpliktigar gör också den mer än 200 år gamla soldatduken på väggen.

i Johannesberg. Hennes far var soldat.

Även Owe har indelt soldatblod i släkten.

– Min mor är från Enboms i Töre och där fanns soldater både på morfars och mormors sida. En hette exempelvis Silfverkula.

Det låter adligt men fina herrar tillhörde knappast fotfolket.

– Nej, indelta soldaterna var allt ifrån tattare till backstugusittare. Men han kunde ofta läsa och skriva, det var värdefullt.

Owe har studerat åren 1620 till 1883 då sista rotarna drogs in i Överkalix, tre årtionden senare upplöstes Calix Compani. Den långa freden på 1800-talet medförde givetvis att många indelta soldater hade långa tjänstgöringstider, upp till 40 år. Vilhelm Mobergs klassiska roman Raskens och Tv-serien med samma namn är belysande på många sätt, tycker Owe:

– Raskens fick inte det han skulle av rotebonden och så var det ofta i praktiken. Jag har haft stor nytta av boskapslängderna då jag tittat på sånt. Soldaten skulle ha säd, potatis och utsäde och dessutom skulle torpet underhållas. Rotebonden skulle hålla ordning både på soldaten och övriga bönder i roten. Men han var inte alltid så nogga med att hålla roten i skick.

Soldatfamiljerna var ofta barnrika och mannen kunde bli borta länge, hur länge var nästan omöjligt att veta.

– I Överkalix fanns tre–fyra korpraler. Dom besökte soldaterna och sa: nu kuskar vi i väg.

Sedan gick man i ständig ovisshet där hemma och risken fanns förstås att soldaten inte skulle återvända.

– Det var många tragedier. Änkan var tvungen att söka sig en ny karl och gifta om sig. Men dom där hemma klara sig ofta förvånansvärt bra, utom då det var missväxt för då svalt dom nästan ihjäl.

Värst var det förstås under de många och långa fälttågen. Krigströttheten och rädslan att dö i fält var stor i Norrbotten. Vid utskrivningarna försökte många slippa krigstjänsten genom självstympning. Ibland hade yxan råkat slinta så man fått ett djupt sår i benet, eller också kom man till mönstringen med ett finger eller en tå borthuggen. En del var så desperata att man valde att bli självspilling, berättar Owe Fredriksson.

– Många soldater som skulle ut i krig tog bort sig. Särskilt dom som skulle till Preussen på 1600-talet gjorde det. Det står inte i längderna men man ser det av dödsdagen. Dom ville inte lämna hemmet.

Tidevarv försvinna

Fäbodlivet var en viktig företeelse som dog ut vid mitten av förra seklet. Men gamla fäbodstugor finns fortfarande kvar – och fäbodstintor som minns tillvaron där med välbehag.

Den som sommartid åker mellan Piteå och Luleå bör unna sig en paus vid Rosviksbodarna. Ett stenkast väster om E4 står de mysiga stugorna som har anor från 1600-talet. Mysigt och mysigt förresten – en tysk upptäcktsresande som rastade här 1817 fortsatte norrut med blandade känslor:

”Hettan var tryckande och plågade, så även dammet och myggorna; något skydd erbjöd emellertid det gröna tygskynket som jag hade försett mig med. Myggorna är en ond plåga, de är större i Norrbotten och Lappland än i övriga Norrland, och förmörkar luften när vädret är stilla. Svaga husdjur skulle de till och med kunna döda ibland, genom att de sög ur blodet till sista droppen så att man fann köttet alldeles vitt.”

Så sent som 1930 fanns det sju fäbodställen i Rosviksområdet, med fäbodstintor som två gånger per dag mjölkade 222 kor varav 90 vid Rosviksbodarna. Detta har Johnny Sandkvist beskrivit i sina böcker om Rosvik (se föregående avsnitt). Johnny och hustrun Christina bor i Sunderbyn som på 1800-talet var en av Norrbottens största bondbyar. Christinas mamma Emmy Åström som blev 96 år berättade ofta om Norramarkens fäbod där hon var fäbodstinta:

– Mamma och dom andra flickorna tyckte att fäbodlivet var roligt, hon brukade säga att det var lindrigare än att vara piga. Men då fanns det förstås inte björnar, i dag finns ju så många att man inte törs plocka bär.

I ”ladornas bygd” vid Alvik fanns länets kanske största fäbod med ett trettiotal stugor. Länets i dag mest omskrivna fäbod är Hanhinvittikko norr om Övertorneå. Åtta av de elva ursprungliga byggnaderna finns bevarade och fäboden har skyddats genom utnämningen till kulturresevat. Även i min gamla hemkommun Överkalix fanns många fäbodar. Bränna- och Grelsbybönderna hade sina vid

Rosviksbodarna har anor från 1600-talet. Borta är det sommarcafé som funnits här vid E4 men fäboden är fortfarande värd ett besök.

Då frisören Henrik Sick målade denna akvarell var Överkalix blomstrand jordbruksbygd. I dag är Poxkroken fylld av hyreshus och Bulandets lador ett minne blott – mellan Bränna och Morjärvi finns bara en bonde kvar.

Grundträsket och på Boheden ("bodheden"). På äldreboendet Brännagården bor Ebba Hellström som är född Bergdahl i Grelsbyn och mycket väl minns fäbodarna i Boheden.

– Där var flera fäboddar, bland annat Häns, Hanno och Vikmans. Självt vallade jag korna i skogen, från Grelsbyn över till Vislakt. Vi måste vakta dem från morgon till kväll.

Bagar Brännvalls hade korna på Poxkroken där det numera finns hyreshus och företagsby. Bergdahls hade sommarlagård och tre-fyra kor som skulle vallas.

– Det var ett härligt sommarjobb, man fick vara ute hela sommaren. Men det var mycket mygg och broms och knotten var hemska. I början fanns det bara beckolja men sedan kom myggoljan som var mycket skönare, minns Ebba.

På Brännagården träffar jag även Selma Larsson som är 90 plus några år till. Hon minns fäbodlivet som ett välkommet avbrott i slitet hemma på Oaragården.

– Det var tider det. Man blir som ung på nytt när man tänker sig tillbaka.

Oara är överkalixmål och betyder "ovanför rågången". Gården hade sin fäbodstuga i Södra

Småstintorna Ebba Hellström t v och Selma Larsson blir som unga på nytt när de tänker sig tillbaka.

Även korna längtade efter fäbodlivet – att fritt få vandra i skogen och söka sin föda.

Södra Sandsjäv år 1908. Pojkarna har drivit hit korna medan stintorna finputsat stugor och lagårdar för en ny fäbodsommar. Tredje stintan från vänster är Vaktnäs-Greta.

Sandsjäv där byalagen i Heden och Hällan hade en av Norrbottens största fäbodar.

– Det var det roligaste vi småstintor visste att få följa med mamma Greta till fäboden. Vi hade båt och rodde över Sandsjäv, minns Selma.

Ibland fick småstintorna sova över i Oarastugan.

– Då var vi som fria, kunde gå och hälsa på i dom andra stugorna. Men fäbodstintorna var inte så glada när ungarna skulle vara där. Dom fick besvär med oss.

– Nog var det som trevligt, fäbodlivet. Och gräddrosen var så förskräckligt god, tillägger Selma som ler och skrattar om vartannat.

Pappa Lars-Petter var väldigt härdig och tillverkade bland annat näbbskor åt de åtta barnen. Mamma Greta fick hjärnblödning då hon var 48 år.

– Då fick vi flickor hjälpas åt, särskilt Ester som var äldst. Vi fick sköta lagårn, hade fyra kor, får, gris och häst.

På 50-talet då jag ofta cyklade till fäboden i Södra Sandsjäv fanns bara Oara-stugan kvar. Den nyttjades av scoutrörelsen och ibland var där läger med ungdomar från olika delar av landet. Därför känns det spännande när jag nu får tillfälle att återse platsen – tillsammans med Karin Karlsson, Nanny Andersson och Bruno Vikman. Karin är från Isistugården som hade stuga här:

– Faster Gerda som var född 1902 berättade att dom brukade sopa stigen mellan Heden och Södra Sandsjäv för att få bort kottar och barr.

Tänk vad mysigt det var! Då Karin och Nanny var unga fanns här sjutton fäbodstugor – i dag är bara Oarastugan kvar.

Med fäbodstintor vid årorna roddes mjölkkrukorna till Lomben på andra sidan sjön. Därifrån fördes mjölken med häst på den sopade stigen till byn.

Så här gick det till då vi skiljde grädden från mjölken med rennsticka, förklarar Nanny.

Gerda Karlsson var en av pionjärerna i Överkalix hembygdsgille och fäboden låg henne varmt om hjärtat. Hon gjorde bland annat skisser över stugorna som var tjugo kvadratmeter stora och placerade i fyrkant, med en innerplan på 27 gånger 27 meter och ladugårdarna på baksidan. De sjutton stugorna stod i följande ordning (gårdsnamnen enligt Överkalixmålets fonetik), först Hedens byalag: ÄostigåL ÄnT, Smeij, ÄostigåL PeiT, BrinTswiri, Inaswiri, IPigåL, ATigåL, FåräiTer. Hällans byalag: ÄoTaså:nT, TjörkveRD, Ke:ngges, Bokkari, FrägarRs, OaTil, StåodjeL, Oara, ÄostaT.

Karin Karlsson har en härlig gruppbild från 1908. Den togs första fäboddagen då pojarna drivit korna runt träsket.

– Vi tror bilden togs av en fotograf som var på gästgivargården hos Ibigål i Heden. Nu kan vi tacka Vippa-Tore för att bilden är bevarad. Han köpte den på en auktion i Rödupp, sedan gick han runt och sålde förstoringar på Heden.

Från stranden blickar vi ut över sjön och östra sidan där båtlänningen fanns. Längs den sopade stigen kördes mjölkkrukorna med häst och trilla, berättar Karin Karlsson.

– Hedens byalag hade en båt med två årpar. Kangis och Hällan hade en stor båt med tre årpar, den var tungrodd.

Över sjön med de tomma mjölkkrukorna blev det ofta kapprodd.

– Hälla- och Kangisborna for tidigt hemifrån och satte sig i båten, färdiga med årorna. Dom startade då Hedensborna klev i båten.

På fäboden jobbade i första hand bondmororna och deras döttrar. De sov i stugorna, for hem efter morgonmjölkningen och jobbade på gården innan det var dags för en ny halvmilapromenad till kvällsmjölknigen. Korna mjölkades inomhus för att man skulle slippa mygg och annat plågoris. Hygienen var viktig och det var nästan alltid fejt i fäbodstuga och lagård. Mjölkkrukor, fat och filbunkar diskades noggrannt, sista sköljvattnet var så rent att man

kunde koka kaffe på det. På morgonen mockade man ut gödseln och tvättade juvren innan korna mjölkades och kördes ut i skogen.

Karin Karlsson är född 1929 och alltför ung för att ha hunnit vara med om själva fäbodlivet. Nanny Andersson är sju år äldre och växte upp i Erkogården i Södra Sandsjärv, ett stenkast från fäboden.

– Det var så roligt med mycket folk och många kor. Korna for långt in i skogen och på kvällarna stod kvinnorna och hoade på Överkalixmål: Kimin nä klötteren (kom nu korna).

Det fanns många personligheter bland fäbodstintorna; en av dem var Vaktinä-Greta som även

kallades Vaktnäsmamma. Än i dag kan Nanny se Vaktnäs-Greta framför sig:

– Det var en behändig gumma. Men då vi småflickor kom inspringande ville hon inte att vi skulle stanna så länge.

Man kom till fäboden vid midsommartid och stannade till början av augusti. En gång varje sommar hade man "båosånda" (bodsöndag). Då kom folk på besök, fick god mat och fika och hade trevligt. Man dansade på vallen och någon hade dragspel, bland annat min morfar Lars-Erik Andersson. Hans farbror kyrkoherde Enge med familj var också här varje sommar.

Omkring 1930 flyttades tre stugor till ett nytt fäbodställe på Franslandet. Sedan dröjde det inte många år innan vallen i Södra Sandsjärv var nästan tömd, berättar Nanny Andersson.

– Jag tyckte det var så tråkigt då man började tala om att fäbodarna skulle flyttas. Jag hade själv velat vara fäbodstinta, fick ju börja mjölka tidigt och som tolvåring fick jag sköta lagårn. Vi hade tre kor, kalvar, höns, gris och ibland häst.

Sommartid hade Hedens och Hällans byalag sina hästar i skogarna sydväst om Södra Sandsjärv.

– Det kom tio–tolv hästar springande genom skogen. Det klapprade, gnäggade och lät då dom sprang genom byn, minns Nanny.

På Franslandet vid vägskalet till Tansjärv finns Ibigål-fäboden fortfarande kvar. I timringen vid dörren har man ristat in namn och initialer, bland annat AN. Det var nog Axel Nordmark som även kallades Strutberg – för att han var en

ivrig historieberättare med fräckisar på repertoaren. Liksom på många andra fäbodvallar frodades romantiken här på Franslandet. Dansade till vevgrammofon gjorde man i kurvan på landsvägen.

– Det var här Lennart Jönsson från Hultet fann sin Mina från Smeijgården. Smeij-Jenny och Sven Hedman som var beredskapssoldat från Dalarna träffades också här på Franslandet, berättar Karin.

På fäbodväggen finns även namnet Anna inristat. Det var säkert Anna Nordmark som var en av Karins barndomskamrater.

– Vi hade mycket roligt tillsammans. Anna flyttade sedan till Canada där hon var sjuksköterska. Jag ska skriva och berätta att jag sett hennes namn på fäboden.

Canada känns avlägset men en annan fäbodstinta bor på Lerbäcksområdet i Luleå och henne besöker jag nu. Lisa Andersson är född Nordmark 1928 och under kriget var hon fäbodstinta på Franslandet.

– Det var många flickor där och jag var i Ibigålstugan. Vi hade cirka 25 kor och kalvar men bara de större fick vara med. Fåräider och Smeij hade också stugor där, Adigål och Lill-Erka hade sina kor i Fåräiderstugan.

Behoven utträttades i utedasset och kristallklart vatten fanns i en närbelägen kallkälla. I stallet hade man som regel två hästar och ibland tre. Det kunde behövas för det var långt att köra då

Det har gått 80 år sedan Ibigålstugan flyttades till Franslandet.

Fjällkon var en mästare i att finna föda – på höstkanten var det svampen som lockade.

Koti, koti...kitti, kitti... I brist på kor får det duga med igelkottar, tycker Ibigål-Lisa.

sent på kvällen. I slutet av kriget var fåbodsepoken över och då fick korna i stället vandra fritt längs byavägarna för att söka föda.

Selma Larsson som jag besökte på Brännagården gifte sig 1941 med Einar Larsson från "Per-Häindjagården" i Svartbyn. Per-Häindja hade fåbodstuga på Lombheden öster om Svartbyn. Till sammans med Olle Persson från Lombheden har jag besökt fåbodstället där gården Cecil-Jottas stuga fortfarande finns kvar.

Olle Persson minns fåbodstintan Cecil-Karo som brukade locka på korna genom att ropa "Kolivi döm" och "Kosöla":

– Cecil-Karo hade ett hål i fåbodans vägg för att kika efter korna på vägen mot Ytterlinningen. På

fåbodstintorna även hämtade mjölk från Lendistugorna tre kilometer väster om Franslandet. Dessa båda stugor låg idylliskt vid en kallkälla under Lavasberget och tillhörde gårdarna Ekervhéns, Nischajsa, Slaktars, Karlssons och Hjärpes, i bydelen Landet norr om Hedensbyn. Fåbodstintor var bland andra Slaktars-Emma, Inga Hjärpe och en flicka från Karlssons.

– Dom hade ingen häst vid Lendistugorna så vi fick hämta mjölken hos dom, minns Lisa Andersson. Vi körde sedan mjölken till Heden och Landet, for runt och lämna av den i de olika gårdarna. Efter att ha varit hemma några timmar spände vi för hästarna och for tillbaks.

Det innebar två och en halv mil med häst varje dag men fåbodstintor var vana att jobba och sköta det mesta.

Högst oväntat får jag nu en demonstration av fåbodstintans lockrop:

– Koti, koti...kitti, kitti...kom här, lockar Lisa Andersson då en igelkotte dyker upp på gräsmattan. Snart är den uppe på altanen och får sin mat ur skålen Lisa ställt fram.

Till fåboden lockades korna för att de skulle mjölkas.

– Vi var på vägen och ropa på dom. Ledarkorna hade skällor med olika klang så vi kände igen dom.

Korna mjölkades i lagårn och i stugorna fanns källare för mjölken.

– Det fanns en stock med uthuggna trappsteg till källaren. Där var det kallt och golv och väggar var klädda med granris så det luktade gott. Mjölken hade vi i träkärl och gräddrosen tog vi hem och kärna smör från.

På dagarna var korna i skogen och sökte mat. På höstkanten bestod dieten främst av svamp och då kom korna till fåboden först

På Fåräidergården håller man fäbodepokens fana högt. Frv Elsa Henriksson, Ingrid Wannfors som bor i Stockholm men ofta hyr fäbodstugan, Johan Henriksson samt hans sambo Linda Hansson med fjällkon 480.

hösten då korna sökte soppor var dom alldeles blodiga av knotten.

I dag är Bert Persson på Grellgården i Svartbyn enda bonden mellan Bränna och Morjärv.

– Buskar och sly har tagit över, det går fort då man inte slår. Och nästan ingen dricker mjölk i dag. Man blir ju nästan utskrattad då man är på restaurang och beställer mjölk, säger Olle Persson.

Bland de sjutton gårdarna som hade fäboddar i Södra Sandsjärv och på Franslandet finns ett jordbruk kvar – Fåräidergården som ligger naturskönt i Hedensbyn. Hit har man flyttat sin gamla fäbodstuga och rustat upp den, för att sedan hyra ut till människor som vill bo på lantgård och minnas en svunnen epok.

– Vi har lagt ner mycket tid på fäbodstugan. Bland annat lagt in brädgolv och satt plåttak, berättar Johan Henriksson.

Johans mamma Elsa Henriksson har flyttat en annan fäbodstuga, Isistu-stugan, till sin gamla hemgård i Marsjärv.

– Nog drömmer jag mig tillbaka ibland till Marsjärv, där fick korna gå i skogen på somrarna.

Fjällkon har fortfarande högsta status på Fåräidergården som prisats för sin produktion av kvalitetsmjölk. Kossan 480 som poserar framför min kamera är av rasen Svensk kullig boskap som var helt dominerande på fäbodvallarna.

– Det känns bra att ha en gammal tålig ras som fjällkon. Vi har alltid haft någon SKB och 480 mjölkar ganska bra, säger Elsa Henriksson.

Roland gillar att glida omkring i sin Mustang men till vardags föredrar han cykeln.

Från apostlahästar till mustang

Det är lätt att bli avundsjuk på Roland Jakobsson och Olle Persson. Båda är samlare och på god väg att förverkliga sina pojkdrommar. Olle är 84 år och rustar upp motorcyklar som blev i ropet då gångstigarnas tid var förbi. Roland bor i Haparanda och gillar att glida omkring i sin häftiga Mustang. Men till vardags föredrar han cykeln och garaget är fullt av gamla rariteter. Då jag besöker Roland en vacker septemberdag börjar han med att berätta om byn Kilisjärv där han växte upp. På ett gammalt fotografi ser vi pappa Sven Jakobsson med cykel och koffert på pakethållaren.

– Pappa berätta fantastiska historier. Till exempel då han en midsommarafton cykla till Lidfeldt i Kalix och köpte en kostym. Därifrån cykla han till Tallvik på dans och sedan hem till Kilis.

Det blev långa turer för Sven och då var det bra med bockstyre och koffert.

Det innebar närmare tjugo mil på spåriga grusvägar men det var ingenting för den som var van att använda apostlahästarna.

– Då pappa var liten var Kilis väglöst land, det fanns bara stigar. Min mamma Alma träffa han i en skogskoja där hon var kocka. Inaveln försvann då cyklarna kom, det är ett klassiskt uttryck, förklarar Roland med ett leende.

Då pappa Sven gått bort och mamma Alma bodde i Tutti Fruttihusen i Luleå fick Roland något som kan liknas vid en uppenbarelse.

– Jag fick syn på en Husqvarna Novollette årsmodell -55, tillverkad precis samma månad och år som jag. Jag blev förälskad i mopeden och två timmar senare hade jag köpt den. Sedan tyckte jag att den behövde en kompis så jag köpte en lättviktare. Och sedan tyckte jag att jag behövde cyklar också...

Så uppstod samlarvurmen och nu är garaget i Haparanda fullt av pärlor. Eller vad sägs om en cykel från 1860-talet; Rolands äldsta och en av de första som trampats på vårt sköna klot.

– Det är en rikemanshoj som jag köpte av en samlare i Blekinge. Han hade i sin tur köpt den på auktion i England. Ett likadant exemplar finns

på Historiska museet och var med på Antikrundan. På 1880-talet fick den litet bakhjul men den cykeln var livsfarlig.

Genom åren har det funnits fem cykeltillverkare i Norrbotten: tre i Luleå samt Fylgia JF Galenius och Polcirkeln S.G Pellijeff i Haparanda. Roland har dock funnit sina gamla cyklar i sydligare nejder; pärlan från 1902 med fälgar och skärmar av trä köpte han exempelvis i Kalmar.

”Men titta på den här”, säger han och pekar på en Nordstjerna med träfälgar, skinnskärmar och gubbpinne där bak. Roland smeker cykeln med blicken innan jag får höra dess historia.

– Visst är den tjugig! Den är från 1905 och har stått på Motala Motormuseum där kungen har sin Puch Dakota. Jag hade själv en Dakota, det var pojkarnas favoritmoppe på den tiden.

Ordet moped är en förkortning av motorpedaler. Lättviktaren kom i mitten av 30-talet och var skattefri till att börja med. Då hade många lättviktare för att färdas till och från arbetet men efter kriget skulle den skattas och besiktas. Då blev tyngre motorcyklar ett alternativ men många fortsatte med Husqvarnas slitstarka lättviktare som kallades Rödkvarna.

– Här har vi en Rödkvarna från 1950, granngubben Gustav Johansson hade en sån. Där i Kilis har vi kvar pappas NS 11 Tiger som var föregångaren till Crescent.

Här i Haparanda föredrar Roland att cykla till jobbet. Som lärare är det förstås bra med lite motion men cykeln ska helst ha några år på nacken. Det är ofta svårt att sätta ålder på gamla cyklar men Roland har läst en massa böcker så det brukar gå.

– Min Husqvarna är från början av 30-talet, skulle jag gissa. Den har plattjärn i pakethållaren och en smart mekanisk lösning. Jag köpte den på Blocket från södra Sverige och använder den varje dag. Jag bara smörjer navet, tramparna och kedjan.

Ford Mustangen är från 1965, första årsmodellen av den legendariska amerikanaren med sin mullrande V8-motor. Efter att Roland glidit in med Mustangen i garaget är det dags för mig att ta farväl men vi träffas redan dagen därpå.

Tillsammans med Ivar Svallfors från Bränna besöker vi Rolands själsfrände Olle Persson i Lombheden. Olles hustru Haldis har dukat kaffebordet och då är det förstås upplagt för roliga och spännande historier från förr.

– Jag minns då snusen kosta två kronor kilot. Den var i plåtburkar och pappersaskarna på 50 gram kosta 38 öre, säger Olle och sörplar försiktigt på det varma kaffet.

Då jag leder in samtalet på gångstigslandet och cyklarnas tidevarv nappar han direkt. Berättar om Mjöträskarna och Klöverbergarna som kom cyklande förbi Lombheden, på gångstigar som var dragna där det var som torrast.

– Det var en konst att cykla på dom där stigarna och där det var stubbar kunde man inte cykla. Jag minns en veterinär som bara trampa på utan att ta hänsyn till stubbar och stenar. Som sagt, det var

Rödkvarnan från 1950, pappas motorsåg från 60-talet och världens första cykel. Inte konstigt att Roland trivs i sitt garage.

Pärlan med vackra trädetaljer lyste upp mörkret i södra Sverige för mer än hundra år sedan.

Att cykla i gångstigslandet var en konst som inte alla behärskade.

en konst och nog gick veterinärens trampaxel sönder.

Olles föräldrar hade affär och med båt färjade han folk och varor över Lombån. Ibland kunde det vara bröllopföljen med brud och brudgum som i finaste stass cyklade flera mil till kyrkan. Vid överfarten i Lombheden lånade man gummistövlar för att sedan ta på sig lågskorna innan man cyklade vidare till Bränna.

– Men först borsta dom av sig byxorna, minns Olle. Jag kunde ha flera cyklar i båten men alla i Mjöträsk hade inte cykel, man hade inte råd. Lantbrevbäraren Johan Johansson skjutsa jag med båten många gånger. Johans cykel var en Jagare.

Det fanns tre cykelmärken: Jagare, Oskar som var en lyxcykel och Funkis som var en enklare variant. Hos Olle Persson hade man tre Jagare och en Oskar.

August Karlsson, den legendariske polismannen i Överkalkix, hade en röd Monark halv racer med bockstyre. En dyrbar klenod som orsakade mycket rabalder, minns Ivar Svallfors:

– Några spolingar upptäckte att August fria efter husmor på ålderdomshemmet i Brännaberget. Dom hissa upp hans

cykel i flaggstången och där var den då han sedan skulle iväg. August hade sån otur att cykelramen hamna runt flaggstången så man var tvungen att ta ner hela stången.

En gång då Olle Persson och några kompisar satt och fikade på Brännvalls café fick de se August Karlsson, i lång kappa och med sin fina cykel.

– Vi undra vad som hände och gick ut. Då fick vi veta att det var övning med en brandbomb vid Brännvalls lagård. En bilist blev stoppad av August som sa: ”Stopp! Här går inte att köra, vägen är ju sprängd”. Bilisten såg förvånad ut men lydde. Han backa, höll av från gatan och körde förbi.

På den tiden var bilar inte var mans egendom men det fanns förstås åkare med lastbil, buss och taxi. Smeijarna i Hedensbyn hade en sjusitsig Chevrolet under kriget då Olle var med och byggde skolan och Konsum i Kypasjärv.

– Jag och Arne Strand från Svartbyn var yngst så vi fick åka i släpet, en öppen släpvagn av trä. En gång sprack bakfälgerna på Chevan mellan Kypas och Svartträsk – det var fel däck åt fälgarna. Reservhjulet var dåligt med sprickor och slangen var lappad på fem ställen. För att inte belasta för mycket fick vi sitta åt ena sidan, i knä på varann, och fyra man satt i framsätet. Smej-Martin körde.

I början på 50-talet blev Olle själv lycklig bilägare. För 1 850 kronor köpte han vrålåket, en Hudson Super Six från 1929 som Nais-Olle köpt strax före kriget.

– Det var status att äga en sån lyxbil. Man blev känd överallt och jag hade mycket roligt.

Det har han fortfarande men nu handlar det mest om fordon på två hjul. I flera låsta utrymmen på gården har han sina rariteter som han mekar och donar med.

– Min första större mc var en BSA. Den ska jag renovera nu. Jag köpte den begagnad i Västanäs 1946 då vi byggde Folkets hus i Bränna.

Det väcker minnen hos Ivar Svallfors. Han bodde nämligen granne med arbetsplatsen – nog kan världen vara liten ibland:

– Ni var fem lombhedare som byggde Folkets hus och ni åt i källarn hos oss, hade det som rastplats. Alla hade ni mc och du Olle hade den största. Jag var fem år och stod i timmar och beundra motorcyklarna, bäst var då ni starta dom.

Det är frestande att starta en hoj för att njuta av ljudet men Olle håller sig. I stället berättar han om Pesa-Hugo som hade en vass Norton.

– En gång då vi var på väg till Bränna körde jag efter Hugo. Vi körde fort på Svartbyskogen där Grelsbysgårdarna Klara och Vaisk hade korna. Hugo for i full fart genom kohopen men alla klara sig som tur var.

Om det fälldes några svordomar den gången förtäljer inte historien. Men Ivar hade en farbror som visste vad synd var.

– Han var djupt religiös och iakttog ungdomarna som han tyckte hade vissa olater för sig. Och motorcyklar var synd tyckte gubben: ”da di ha mc, ve stäinta pa bethållarn å cigarettin i månno, å bläister Hej Baberiba, da hä do!” Det var synden i ett nötskal.

Roland Jakobsson har fullt upp med att lyfta på presenningarna och kika på Olles renoveringsobjekt. Som den kännare han är tänder Roland givetvis på en militärgrön BSA som sett både sämre och bättre dagar.

– Det är en engelsk tillverkad BSA som användes under kriget av engelska armén. Jag har varit på marknader i Tyskland och även köpt delar i England, förklarar Olle.

I ett annat utrymme kommer nya suckar av beundran från Rolands sida:

– Här har du en riktig pärla, en Indian!

I mer än 60 år har BSA legat Olle Persson varmt om hjärtat men det är inte alla förunnat att kunna förverkliga sina drömmar.

Indianen är i originalskick tack vare Olles känsliga händer och blick.

Lillträsk är från förra seklets början då två bröder med ko bosatte sig på var sin sida av träsket.

Vad hittar vi väl här.

Det gäller att veta vart man är på väg – annars hamnar man kanske i Tjotahejti.

Ivar Svallfors beundrar nybyggarandan som varade långt in på förra seklet.

– Jo, den är gjord i England 1954 då Indianfabriken i USA gick dåligt. Allt är i originalskick, till och med batteriet. Baklyktan har jag gjort själv, säger Olle belåtet.

Nu börjar jag faktiskt känna mig mätt av all grannlåten och föreslår därför att vi tar en liten biltur. Ivar och Olle har berättat om nybygget Lillträsk som låg i väglöst land och dit beger vi oss nu. Men först gör vi en ofrivillig avstickare längs en väg som förmodligen leder till Tjotahejti – så kan det gå när man inte har GPS och är slarvig med att läsa kartan. Hur kunde dom klara sig förr utan dagens moderna påfund som mobiltelefon, Internet, radio, tv, personbilar, flyg mm mm? Jag bara frågar – själv skulle jag ha varit vilsen som i pannkakan. När vi nu närmar oss Lillträsk blir det plötsligt trångt på den steniga och tuviga skogsbilvägen. Flera personbilar och en grupp människor står vid vägkanten men det är inte älgjägare utan thailändska bärplockare. Trots att det förmodligen är sämsta bäråret i mannaminne ser vi bara glada miner och böjda ryggar bland lingonriset.

Enligt Olle Persson är nybygget i Lillträsk troligen från början av 1900-talet. Det lär ha börjat med att två bröder kom dit med var sin ko och bosatte sig på båda sidor av träsket.

– Första vintern bodde man i lagårn. Han på västra sidan flytta därifrån ganska snart och han på

östra sidan bytte med Munksund, han fick ett hemman i Innanbäcken utanför Kalix.

En av dem som sedan bodde på östra sidan hette Anton, Änt, fortsätter Olle sin berättelse. Änt fick ett hastigt och oväntat slut på 30-talet då han var och hämtade myrslåterhö.

– Hästen gick ned sig i en kalkkälla och då Änt lyfte upp hästen dog han själv på kuppen. Systerdottern Ester som var med för till Mjöträsk och tala om det. Ester föll sedan i spisen hemma i Garbinsudden.

Lillträsk ligger i Kalix kommun, precis innanför gränsen mot Överkalix. Förr fanns det stigar till bland annat Mjöträsk och Klöverberget dit det är cirka tre kilometer, samt till Lombheden dit det är en halv mil längre.

De sista fast boende i Lillträsk var gammelmossarna Kalle, Lasse och Edvard.

Kalle och Lasse handlade i affären hos Olle Perssons familj i Lombheden.

– Lasse brukade gå till Ad-Johan, lantbrevbäraren i Mjöträsk, och ringa till oss efter skjuts. Jag hämtade Lasse och körde hem han då han handlat. Vi gick stigen från vägen söder om Mjöträsk. Vintertid brukade jag köra med Hudsonen på en skogsväg från Klövertorpet, till 200 meter från Lillträsk. Jag hade byggt om Hudsonen till Epatraktor.

Att bo i väglöst land på den tiden var oekvämt med våra mått mätt, och långt ifrån riskfritt. Då Lasse var i 70-årsåldern höll han på att mista livet väster om Lillträsket.

– Lasse skidra till Mjöträsk som hade ett lager från bryggeriet. På hemvägen föll han framstupa och fick rygsäcken och en tioliters svagdricksflaska över huvudet. Han höll inte på att kunna stiga opp, berättar Olle.

För oss är det nu bara att kliva in i bilen och åka hem. Visserligen har Roland och jag lång väg till kusten och timmen är sen men vi kan inte motstå ett besök i Kilisjärv. Här i Rolands barndomshem har hans syster med familj sitt smultronställe men det är en annan historia...

Lillträskborna grävde små odlingsdiken runt tunet där slättermaskinen kom till flitig användning.

Hjulet var viktigt även om det saknades väg. I tröskmaskinen matade man in kornet och vevade för hand.

Kilisjärvs första nybygge grundades på 1770-talet och barndomshemmet inbjuder alltid till resor i byns historia. I släden Rolands syster Yvonne Jakobsson Walloschke med maken Hans-Georg.

Krutgubbar med framtidstro

Arne Nybom är 83 år och en riktig krutgubbe. Han mår bra då han får greja på och han är sin egen optimistkonsult. Varje gång jag besökt Arne i Östra Flakaträsk har han haft något nytt på gång. För fem år sedan var han i färd med att bränna tjära och sedan blev det tre tjärdalar till. Nästa projekt blev att hålla öppet landskap i byn. Då jag i oktober 2008 passerade Östra Flakaträsk knackade jag på hos Nyboms men Arne var inte hemma. Han var ute i ett angeläget ärende berättade hustrun Barbro:

– Arne håller som på att nyodla. Han tycker det är bedrövligt att det får växa igen. Du hittar han nog om du kör nedåt byn.

Mycket riktigt – i skogsbrynet någon kilometer från hemmet skumpade Arne omkring i sin traktor. Med myllan jäsande kring skorna vandrade jag ut över åkerlapparna, omgiven av stora högar med sly och buskar som Arne dragit upp.

– Jag använder timmervagnsgripen och börjar få det öppet nu. Men jag nyodlar bara fyra hektar, ska så in det till våren med klöver och timotej.

Då jag drog upp riktlinjerna för denna bok insåg jag att Arne Nybom borde vara med. Efter alla berättelser om ödegårdar, sly och avfolkning vore han perfekt för sista kapitlet. Men först måste jag givetvis höra hur det gått med hans nyodlingsprojekt och framför allt hur han mår:

– Jo, bara bra och det är klart med ängarna, berättar Arne i telefon. Jag slog delvis i somras och nu till sommaren ska det bli grönt överallt.

En kall och vacker dag i februari 2010 beslutar jag att hälsa på i Östra Flakaträsk och ta några vinterbilder av Arne. Dessutom har Börje Eriksson lovat att följa med – han är också en livsglad krutgubbe och dessutom spelman som gillar att glädja andra. Då jag ringer Nyboms för att höra om det passar visar det sig att Arne inte är hemma.

– Han är i skogen med motorsågen, säger Barbro. Han har skotern men det är bara några hundra meter från vägen, så kom ni.

En timme senare vandrar Börje och jag längs skoterspåret som slingrar sig fram mellan prydliga travar med björkstammar. Snart hör vi motorsågen och ser ännu en björk falla till marken i ett snömoln.

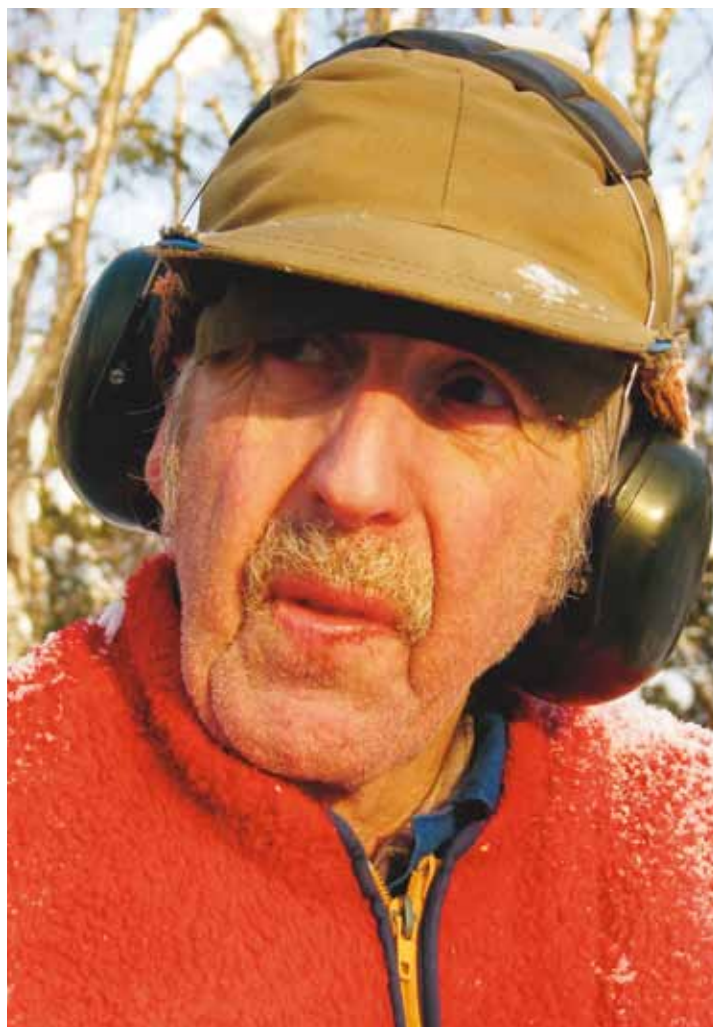
– Det blir barrskog här i framtiden, förklarar Arne då han skjutit öronkåporna mot nacken och lutar sig mot spaden.

I sin ungdom hemma på småbruket körde han timmer med häst på vintrarna.

– Jag hade riktiga hästar. Bland annat en Ardenner som var född i Gudbrandsdalen i Norge, den

Alla vägar bär till Rom, säger ordspråket.

Arne Nybom försöker alltid se framåt och upptäcka möjligheterna.

Först skottar man sig ned och försöker få kompisen att tända.

För den som varit med förr är fällningen en enkel match.

Visst är väl råstyrka bra men bäst är att använda insidan och hävstångsprincipen.

Börje från Flakaberg och Arne från Flakaträsk är samma andas barn. Båda har en positiv livssyn och brukar genomföra det man föresatt sig.

var vit med mörkgul man. På A8 där jag gjorde värnplikten hade vi 400 hästar. Vi koppla ihop sex hästar och drog kanonen. Jag var kusk och hade två hästar och skott hästar hade jag ju gjort sedan jag var tolv år.

Första åren som skogsarbetare högg Arne manuellt med svans och yxa och sedan blev han en av de första på Kalix revir med motorsåg.

– Det var en Mc Culloch 1952, jag var på Björkforsbevakningen den vintern. Om jag inte minns fel kosta sågen 1 400 kronor och det var inte lite på den tiden. Vi fick hålla oss själva med såg men i början på 70-talet fick vi två sågar av Domänverket. Jag hade sex sågar på 22 år och det är inte mycket.

Sista fem åren före pensioneringen 1987 körde Arne skördare.

– Dom ville ha mig tre år till men jag slutade då jag fyllde 60. I maj blir jag 83 men känner mig inte äldre än då jag var 50. Men om jag inte varit igång tror jag inte att jag levte nu.

Arne är noggrann som få men samtidigt går det undan. Jag och Börje, som själv jobbat i skogen, är imponerade över hur metodiskt och effektivt Arne fäller sina träd: snabbt skottar han sig ned till marken, drar igång den trögstartade sågen, fäller, kvistar, apterar och drar ihop till prydliga högar. Säkert skulle han ha fortsatt till skymningen men Barbro har nog snart dukat fram kaffet, gissar Arne och gör sig redo för hemfärden.

”Vi kom och störde dig”, påpekar jag försynt.

– Nä, det kommer ju fler dar. Jag har ingen brådska och det är trivsamt att jobba i skogen, det har jag alltid tyckt.

Framme vid bilen visar det sig att Börje och jag behöver draghjälp då framvagnen hängt upp sig i en grop. ”Jag hämtar traktorn, det går snabbt”, säger Arne och tio minuter senare är bilen

När det är tjugo minusgrader är det viktigt med grejer som fungerar – och nu är det bråttom då kaffet väntar.

loss. Lika elegant gick det för ett par år sedan då jag körde fast i leran på nyodlingen. Innan kaffet visar Arne oss snickarverkstan där han tillverkar allt mellan himmel och jord; det senaste är hundsläddar som han fått beställning på från Korpikå och Bondersbyn.

Vid köksbordet visar Barbro oss några fotografier som sonen Björn har tagit. På en bild sitter Arne framför en stor pyramidformad hög med ved. Att en konstnär varit i farten är uppenbart och dessutom en flitig sådan, enligt vad Barbro berättar:

– Först har han huggit och hämtat träden i skogen. Sedan har han kapat, klivit, travat och burit in i vedbon – och sedan in i huset.

Arne är känd i trakten för att genomföra det han bestämt sig för – till exempel att bränna tjära. Det började med att han köpte tjärvalla till sina skidor:

– Jag brände fast den på gammalt vis men det var som beck och efter en skidtur var skidorna vita under. Det blir så där då tjära bränns i ugnar. I en riktig tjärdal blir det inte för hett.

– Jag ville även visa att man inte bara kan nyttja det som finns ovanpå jorden. Min farfar Gallbergs-Janne hade också tjärdalar hemma i Galbergsträsk (namnet Gal är ett gammalt ord för ”gård”).

Enligt Arne ska man vara ”lagom envis” för att bränna tjära. Härom året då tjärdalen gav 450 liter gick det åt nio kubikmeter tjärvod från cirka 400 stubbar och tjärgadd. Men Arne hänger förstås med sin tid och har en vajer bakom traktorn för att dra upp stubbarna.

Sammanlagt har det blivit cirka 1 500 liter tjära och massor av träkol på köpet. Någon större fruktan för att tjärdalarna skulle brinna upp har Arne aldrig känt.

– Nä, jag är inte skapt för att vara nervös. Nog skulle det vara hermelit om det man jobbat med i flera månader brinner upp, men jag har varit säker på att klara av det. Har ju haft torv och vatten och duktigt folk.

Sonen Björn har givetvis hjälpt till men flitigaste tjärdrängen har barnbarnet Henrik varit. Återväxten är alltså tryggad men krutgubben har för

Även i Östra Flakaträsk har det funnits pyramider men dom gick upp i rök.

Älgjakten är ett måste och under olovlig tid är det tillåtet att snickra. Vackra skrin och mycket, mycket annat har det blivit genom åren för Arne.

"Nu tar vi Livet i Finnskogarna". Nostalgi och framtidstro i Börje Eriksson-tappning går hem hos Barbro och Arne Nybom i Östra Flakaträsk.

närvarande inga planer på fler tjär-dalar.

– Nog finns det mer stubbar i skogen men det beror på vad herran vill, hur länge man får leva. Jag kör så hårt jag förmår men har ju haft en hjärtinfarkt...men det är ingen idé att börja grubbla på sånt där.

Arne har alltid gillat att ha bra grejer, rejäla saker som inte behöver vara särskilt dyra. Ett exempel är den fyrhjulsdrivna bil han köpte begagnad för några år sedan.

– Man behöver en sån så man tar sig fram. Det blir aldrig mer en asfaltslickare för mig. Då Arne gick ut skolan 1941 hade landsvägen börjat byggas till Östra Flakaträsk. Järnvägen fanns sedan länge och på den jobbade tre av Arnes bröder och pappa Albert.

– Självt var jag tre månader åt järnvägen i Boden. Men då fick jag en stämpling i Sockenträsk och blev sedan kvar i skogen.

Som pensionär får Arne ibland frågan hur han får tiden att gå:

– Men jag får ju inte tiden att räcka. Det finns hur mycket som helst att göra.

Han ägnar mycken tid åt älgjakten och med att snickra vackra och praktiska saker. Allt Arne producerat har haft strykande åtgång och så lär det även bli beträffande höet från nyodlingen.

– Folk skaffar sig mer och mer ridhästar och pojken våran har tolv, tretton får. Så nog blir man av med höet.

– Du har då framtidstro, säger Barbro med ett leende.

– Man har inte roligare än man gör sig, lyder optimistkonsultens snabba kommentar.

Arne och Barbro Nybom bor nästan granne med Lombens skjutfält och det har förstås sina sidor. Härom året tvingades man ställa in älgjakten några dagar.

– Karlarna blev stoppade av vakter med vapen i hand. Här var fullt med militärer i byn och dom hade stora kanoner med långa kanonrör. Det smäll så hela huset skakade, berättar Barbro.

Optimistkonsulter och krutgubbar i all ära men hon tror inte det går att vänja sig med den sortens dunder och brak:

– Nä, man blir aldrig van. Per Nybom säger att det smäller värre här än i Malmberget.

Plötsligt bryts tystnaden av gällt trumpetande silhuetter som glider förbi mot solranden i öster.

Orrspel och svanesång

Det känns motigt att kliva ur sängvärmern och ögonlocken är tunga som bly. Klockan är fyra på morgonen och det är becksvalt ute. Tio minuter senare är kläderna på och ryggsäcken packad – nu känns det betydligt bättre. Väl på stigen tar sonen Nils täten med spänstiga steg medan jag snubblar fram över rötter och stenar. Efter en kilometer är vi framme på spelplatsen.

Här i ungsbogen vid sjöstranden har Nils hittat ett naturligt orrgömsle som han förbättrat med lite granris på ett snöre. För mig är det premiär och jag följer Nils exempel – sätter mig tyst och försiktigt och drar på den svarta syntetstrumpan som döljer ansiktets ljusare nyanser. Sedan är det dags för termosen och mackorna innan jag med en ljudlös suck lutar mig tillbaka. Det är en upplevelse att sitta här och vänta på det okända.

Nils har laddat trotjänaren – en dubbelpipig Husqvarna som min morfar förärades på sin 60-årsdag i september 1948. Min enkelpipiga Winchester fick jag överta efter pappas död 1984. Bössan får nu ligga bruten i gömslet, i stället sitter jag med småbildskameran skjutklar. Månen skiner allt klarare genom gråsvarta slöjmoln, allt medan Nils med ögon och gester meddelar att orrarna kan komma när som helst. Det är fjärde gången han vakar i gömslet och månen avslöjar jaktlyckan: på en grankvist glänser tre tomma hagelpatroner, en för varje orre.

Nils har berättat om hur luften plötsligt vibrerat av orrvingar; om hur ungbjörken där snöret är fäst skakat under tyngden och tvingat jägaren att hålla andan.

Även för orrprostar har morgonstund guld i mund – eller också väntar plötslig död.

Där, bakom oss! I en lucka genom grankvistarna ser jag en svart prick stiga mot horisonten, säkert en orre på väg mot spelplatsen. Precis innan jag ska varna Nils med en ljudlös petning inser jag att mörkret och glasögonens progressiva slipning spelar mig ett spratt; orren är en pytteliten spindel på sin osynliga tråd.

Något som liknar hundskall får mig plötsligt att spritta till och i samma ögonblick sveper en orre ljudlöst över spelplatsen. Snart får jag förklaringen till hundskallet då två svanar gällt trumpetande glidflyger över gömslet. Jag hinner få upp kameran och en bråkdels sekund lyser blixten upp insidan av det skyddande lövverket. Nu händer saker hela tiden. Som på ett trollslag tycks orrarna ha märkt att morgonen är här och förbereder sig för spel.

Ett knakande, prasslande ljud får oss att stelna till och plötsligt fylls gömslet av ett mäktigt orrspel. Nog måste även våra förfäder ha förundrats över dessa vackra, spöklikt glidande toner. Tre spelande orttuppar har slagit fast i låga björkar snett bakom oss till höger. Bara fem meter från gömslet och jag vågar inte röra en fena.

Nils har i ultrarapid vridit huvudet i rätt läge och får en av tupparna i blickfältet. Först sitter den med ryggen mot oss men vänder sig för att bättre komma åt björkknopparna.

Plötsligt stelnar den till, sträcker på halsen och synar vårt gömsle med alla sinnen på helspänn. Den korrekta slutsatsen blir att det är fara å färde och trion kastar sig samtidigt ut i luften mot sjön till. Den outtalade frågan är nu om deras kamrater längre upp i skogen märkt något? Orrarna har ett högt utvecklat varningssystem med skickliga spanare som snabbt slår larm. Men aktiviteten fortsätter på spelplatsen och vi har fullt upp i gömslet. Inom 35 meter sitter åtminstone tio orrar – på marken och i träden där de äter med god aptit.

Spelet är avvaktande och jag avstår från att fotografera då slutarljudet förmodligen skulle skrämma iväg hela flocken. Särskilt en av tupparna – den störste och grannaste orrprosten – väcker vår beundran.

Den släpper sig sakta glidande genom lövverket och hänger ibland upp och ned, i iver att komma åt de största och läckraste knopparna.

Tiden går och vid halvåttatiden tar skådespelet plötsligt slut. Som på en given signal lyfter orrarna och med stortuppen i täten flyger flocken rakt över vårt gömsle, i riktning mot andra stranden som lyser i solen av höstfärger.

Något stela kryper vi ur gömslet, sträcker på kroppen och konstaterar att det varit en givande morgon. På vägen hem möter vi Kjell Johansson som har stuga vid Metträsket. Han brukar krama sjöns röding och storöding på rom och mjölke – till allmän glädje för sportfiskarna. Kjell månar även om fåglarna vid sjön och har därför fått smeknamnet ”tjädermannen”. Nu unnar vi honom glädjen över att alla orrarna överlevde morgonen och kan fortsätta sitt spel.

Kjell gillar alla djur men särskilt fåglarna ligger honom varmt om hjärtat. Då jag ringer honom i mitten av april 2010 berättar han lyriskt om svanarnas ankomst.

– I går kom fem svanar flygande över Metträsket, två och tre i olika omgångar. Det första vi så då vi stod där på isen var: Ja, nog är det vår. Och svanar i luften är enormt vackert. Ja, det är så vackert.

Senaste dagarna har Kjell hört svanarna trumpeta från Kälsjärvhållet.

– Dom trumpetar så förskräckligt vackert. Det är ett bra läte för det är så mycket som kommer med svanarna. I år har jag från stugan sett järpar som spelat och jag har sett kråkor sitta på isen och tvätta sig i vattenpölar. Det har jag aldrig sett förut, dom riktigt feja sig.

Kjell tycker att Svanesången blir en bra titel på min bok:

– Svana förebådar något bra och skönt. Det är likadant på hösten. Då kommer dom trumpetande från Grundträsket där dom häckar och sätter sig här på sjön. Som regel är det då vackra dagar. Jag förknippar dom med fina dar, jag ser dom bara då det är sol och vackert.

Tjädermannen är en öringkramare av rang.

Sångsvanarna förebådar något gott – trumpetandet väcker förhoppningar om en ljus framtid.

Ett stort och varmt TACK

till Dig som medverkar i min bok Svanesången,
till Dig som bidragit med gamla bilder, berättelser
och faktaunderlag,
till Dig som gett mig goda råd och uppmuntran,
till Dig som kritiskt och framåtsyftande granskat
det jag skrivit.

Bosse

Allt sedan ungdomsåren har jag älskat att vandra längs stigar som trampats upp av människor och djur. Ibland har stigen försvunnit i intet – naturen har återtagit det människan en gång erövrade.

Men ofta har stigen fört mig till platser där spåren finns kvar. Lämningar som vittnar om arbetsglädje och skönhetstörst – men även om blod, svett och tårar.

Denna bok kan ses som en hyllning till de strävsamma människor som lade grunden till välfärds-Sverige: pigor, drängar, bönder, backstugusittare, soldater och deras familjer – och inte minst torparna och nybyggarna som bosatte sig i väglöst land.

Boken är även en kärleksförklaring till vår sköna natur här uppe i norr.

Författaren